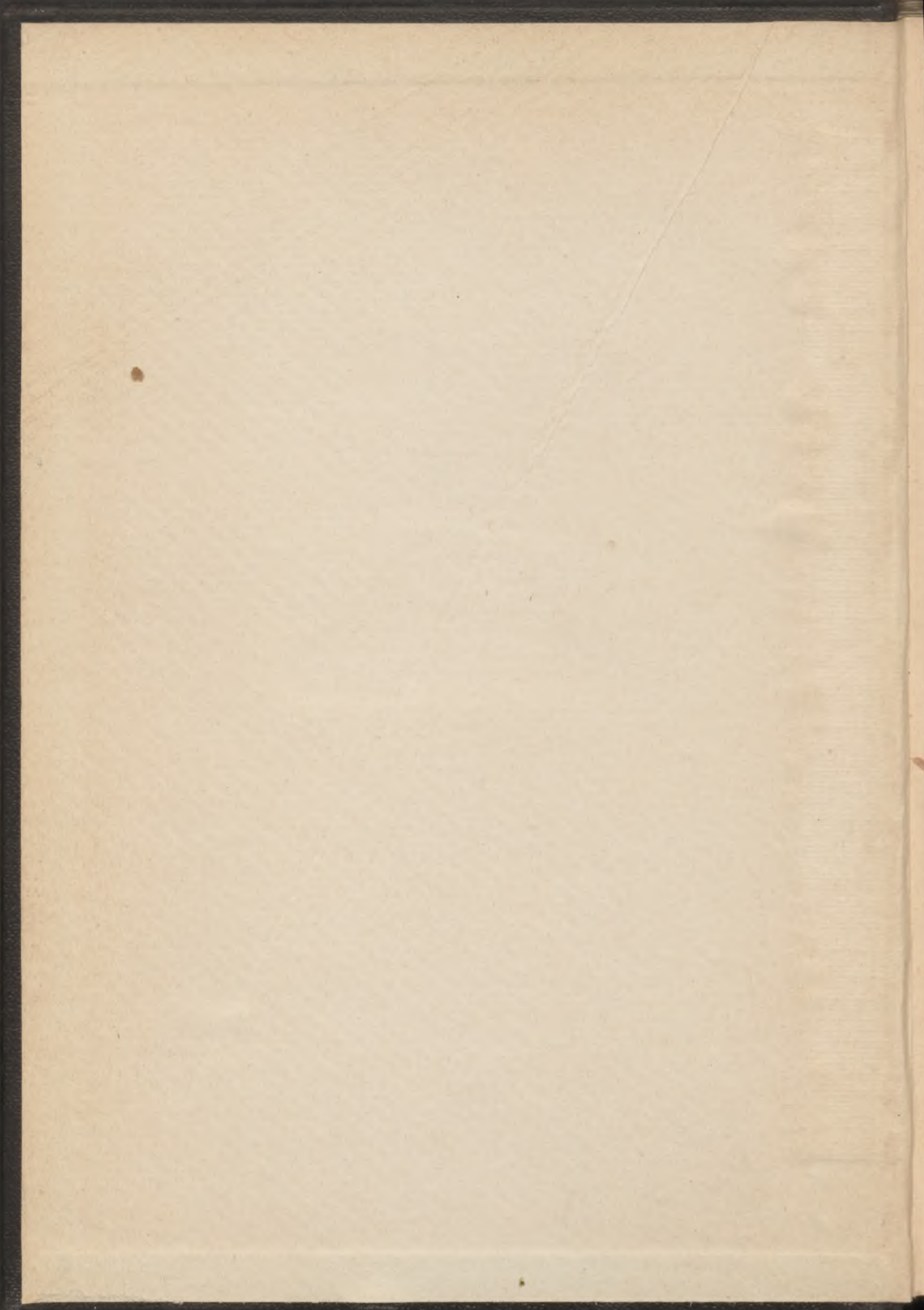

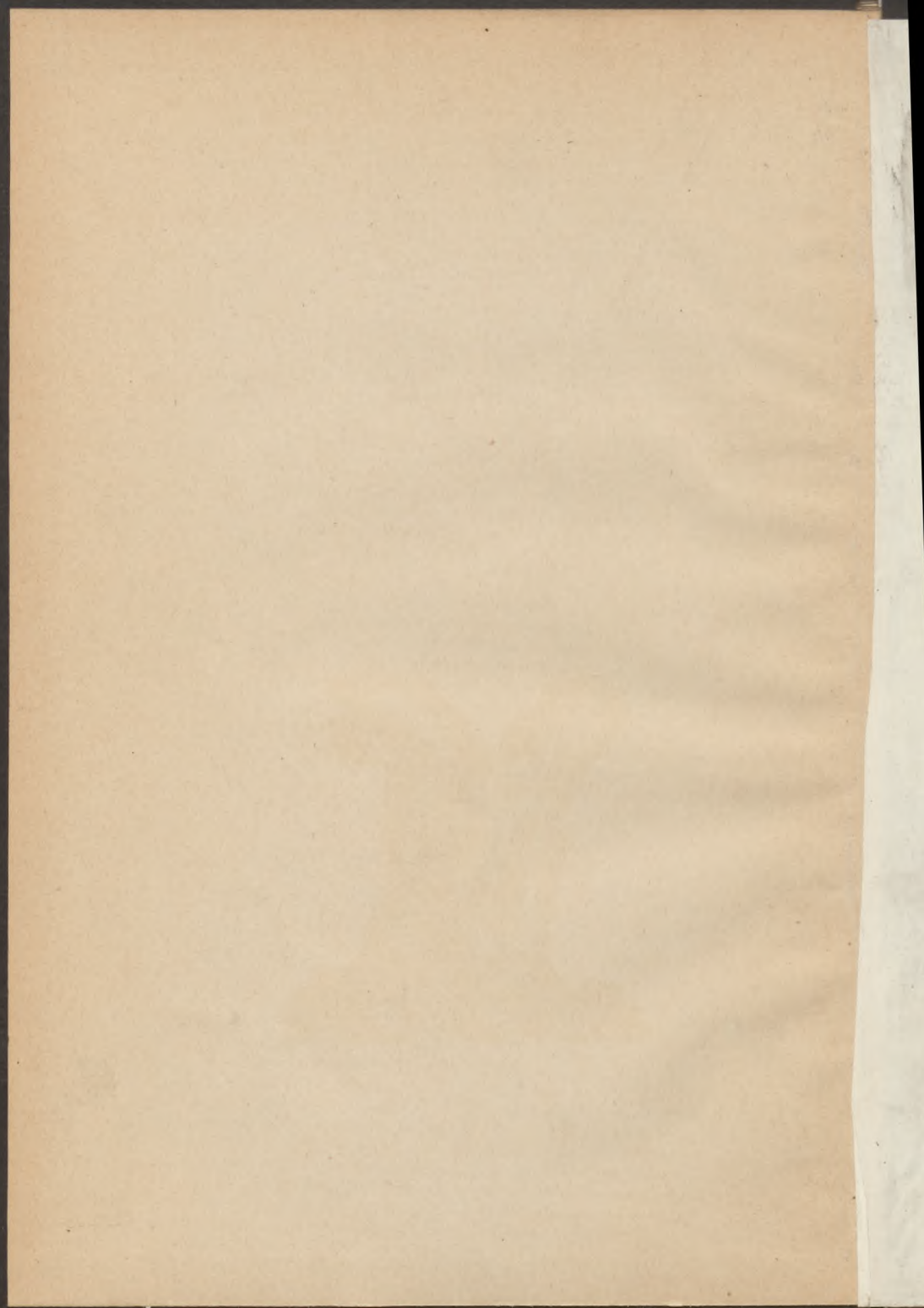
97221

~~2222~~

5264.

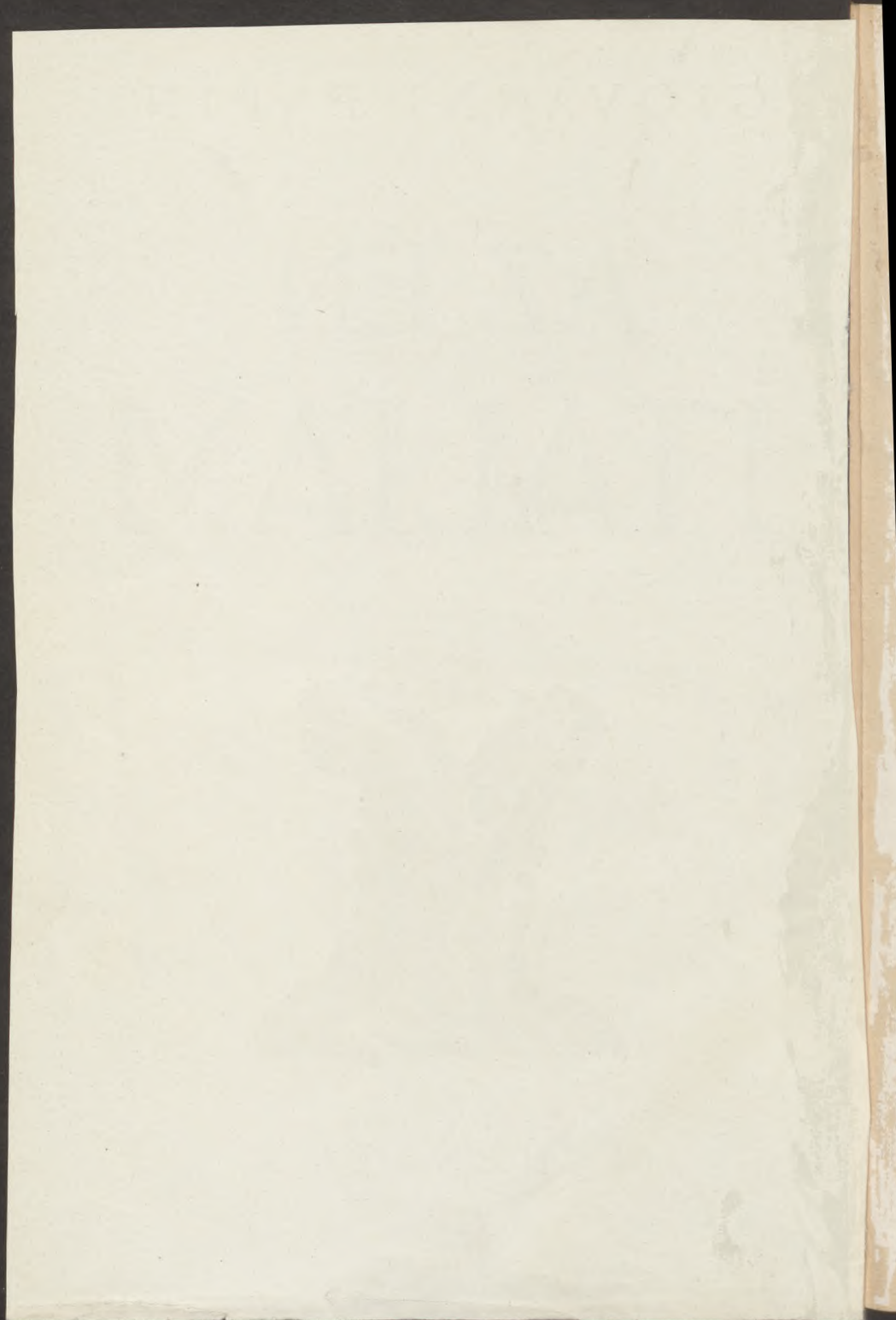

GIOVANNI PAPINI

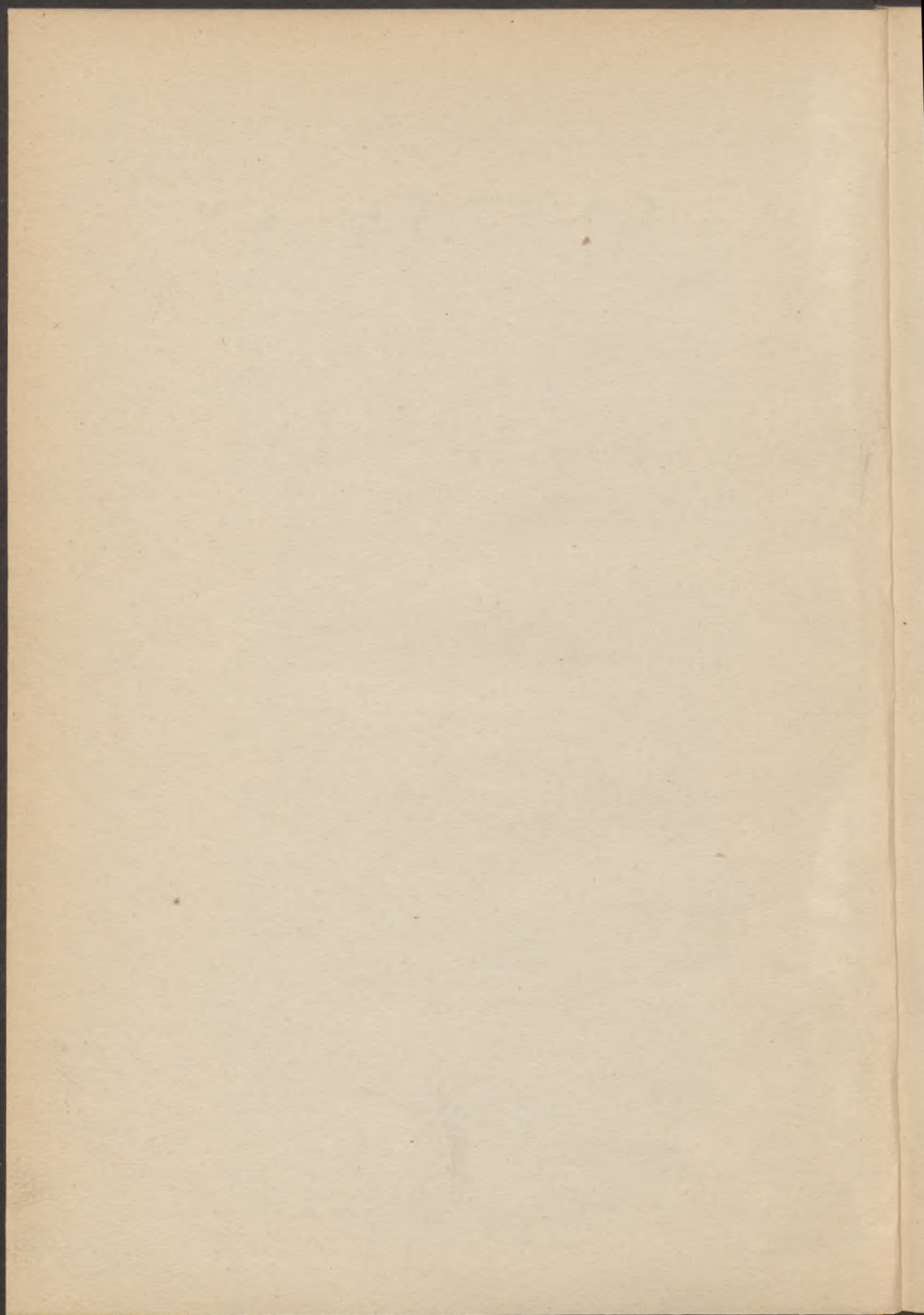
AZ ÉN
ITÁLIÁM

ATHENAEUM

A Z È N I T Á L I Á M

AZ ÉN ITÁLIÁM

GIOVANNI PAPINI

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

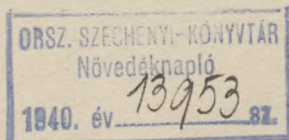
FORDITOTTA
KÁLLAY MIKLÓS

~~2222~~

97221

Q 1586
Q 1965

88703. — AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RT. NYOMÁSA
NYOMATOTT A KÖNYVNYOMTATÁS 500-IK ÉVÉBEN

T E R V É S R E M É N Y

A kötet kicsi, de nagy szándék fűti és becsvágya magasra tör.

Az volt a vágyam, arra törekedtem, az a szándék fűtött, hogy az olaszok — és az idegenek részére is — valamely összefoglalását, leglényegét, vázlatos és mégis teljes látomását ajánljam fel a mi Itáliánk külső megjelenésének, népének, történetének és szellemének. Elmondani róla rövid és átfűtött lapokon azt, ami túlságosan is szét van szórva és túllontúl fagyos oldalakon, összpontosítani a figyelmet a lényegesre, a történelem sarkalatos főtételére, a nyilvánvaló, de éppen azért annál kevésbé világos titkokra.

Az első fejezetben megrajzoltam és kiszíneztem Itália testi megjelenését, húsvér és költői valóját, a másodikban megpróbáltam feltárni egy idegen előtt, milyenek az olasz szellem és nép alapvető jellemvonásai, a harmadikban sasróptében újra beszáguldottam történelmünk harminc századát, a negyedikben

újra átvizsgáltam ennek a történelemnek alapelvét és jelentőségét, az ötödikben szellemi életünknek állandó jegyeit mutattam ki az idők folyásában, a hatodikban alázatos vakmerőséggel körvonaltam, milyen lehet Olaszország küldetése Európában és miért kell ilyennek lennie a civilizáció megmentése érdekében, a hetedikbe és utolsóba néhány figyelmeztetést zártam az olasz ifjak számára.

Akartam és reméltem, hogy ezeknek a fejezeteknek mindegyikében mondhatok valami újat, mégpedig nem az eredetieskedés hóbortjából, hanem, mert véleményem szerint minden írónak kötelessége olvasóival szemben, hogy hacsak nem kényszerül rá, ne ismétlje azt, amit előtte már mások elmondtak.

Nem volt ez könnyű annyi század multán és annyi könyv után, mégis azt hiszem sikerült nem túlságosan közismert és kitaposott képet adnom az olaszoknak földünk szépségéről és nagyságáról.

Ha ez nem így volna vagy nem érződnék meg, szolgáljon mentségemre az a legerősebb és legforróbb szeretet, mely mindig megvolt bennem az én földem, az én hazám, az én Itáliám iránt.

GIOVANNI PAPINI

I.

VÁZLATOK
ITÁLIA HIMNUSZÁHOZ

1.

Az óriás, ki felüti fejét az örökfehér Alpok csipkés bástyafalán, nem lát már, mint az olcsó hasonlat szeretné, fordított csizmát, hanem hatalmas antik fatörzset lát, amely földde és sziklává jegecesedett a tenger éles tündöklésében.

Erőteljes törzs, mely még forró nedvektől és akarattól duzzad, de mégis alig több csonknál, mint a szent kőtölgy, melyet orkánok tördeltek meg és villámok hasogattak. Néhány görcsös bütyök domborodik rajta oldalt, de csak két ága van fejtől: az egyik, mely Görögország, az istenek hona felé nyúlik ki s a másik, mely Afrika, a szörnyek földje felé nyomul. Erre a második ágra van mintegy felfüggesztve Szicília háromszögű tömege, nemmúló gyümölcshez hasonlóan, mely az anya-növény termékenységének emlékjele és hirdetője. (Giotto és Michelangiolo freskóin a fáknak rendszeren

csak egy vagy két levelük van és mégis valóságosabbak egész erdőnél.)

Kisarjadt pedig ez a szilárd és szent tölgy (»quercus robur«), amelyet Itáliának neveznek, Közép-Európának abból a félelmetes bércéből, ahol az erdők zúgása évezredek át versenyezett a jegesvízű folyók morajlásával, de a tél nyers fia hirtelen hajolt a tavaszok aranyló kéksége felé és galyainak leghegyét szinte az örök nyár falánk ragyogásába nyújtotta ki. Itália vert híd a tündérek birodalma és a dzsinnek hazája, a Nibelungok és az Ezeregyéjtszaka földje közt.

Amilyen tiszteletben áll Európa, — ez a tagolt és változatos félsziget, ahol jobban gyümölcsözött a polgáriasodás és menedéket talált a szellem — Ázsia előtt, olyan tiszteletben áll Európa előtt Itália. Franciaország és Spanyolország vaskos és tömör négyszögével a szkyta föld határtalan és névtelen elterpedségével, az északi és a balkáni államok homályos és rosszul határolt tömegével szemben és végül, minden tiszteletadás mellett Görögországnak, mely ugyan fényben fürdő és dicsőséges félsziget, de megnyirbált és elcsenevészedett cserjéhez hasonló, — Itália a szabad és

karcsú törzs, derűs és nyílt terrasza a világrészek homlokzatán, merész és virágos út Észak és Dél közt, minden földek tömör foglalata, minden műveltség menedéke.

2.

Az óriás, ki a hegyek magasságából emberfeletti szemmel tekint le rá és belátja az egész kígyózó és izmos testet, amint belehasít a zafírfényű vizek közepébe, láthat itt sötét, erdős vagy havas szakadékokat, mint Skandináviában, ködülte kővadonokat, mint Skóciában, síkságokat termékeny, fekete földből akár a magyar Alföldön, elterpedt, magános torkolatokat és pusztát homokpartokat, mint Hollandiában, szelíd dombokat olajfákkal és szőlőkkel akár a görögországiak, narancsillatú ligeteket, mint Andaluziában, naptűztől kiégett és meszes, elhagyott tengerpartokat, mint Afrikában, elöntött és hallgatag rizsföldeket, mint Kínában, füstölgő tűzhányókat, amelyek virágos berkek fölé tornyosulnak, mint Japánban, békés, napsütötte, mesés szigeteket, mint a Kykladok és a Heszperidák.

Piemont és Veneto magas völgyeiben van a mi Svájcunk, a toscanai és római maremmákban van valami, ami az orosz steppékre és az argentinai pampákra emlékeztet, Szicília szinte második Hellász itt-ott arábiai és marokkói töredékekkel. Itália csodálatos mikrokozmosza annak a makrokozmosznak, mely a mi földünk.

Még a civilizációban is. Germániát megtaláljuk a trentinói kastélyokban és várakban, Bizáncot Velencében és Ravennában, Görögországot Pestóban és Selinuntében, Spanyolországot Nápolyban, a normannokat Pugliában, a muzulmánokat Szicíliában, a föníciaiakat és a katalánokat Szárdíniában. A világnak minden fénye itt gyullad ki vagy ide húzódik, hogy itt ragyogjon.

Itália szikla, Itália hús-vér, Itália napfény és szellem! Ezen a földön tüzesebbre párolódik a fény a borban mint bárhol másutt, a sár márvánnyá finomul, a fa oszloppá nemesül, a bölcs szentté magasztosul, az akarat átalakul hatalommá. Bocsássatok meg olaszok azoknak a népeknek, melyek Isten igazságtalansága ellen zúgolódnak.

3.

Az óriás a nap kezdetén ütötte fel fejét, tavasz idején. Ameddig csak a hosszú törzs elér, nem lát mást eleinte csak füstöt. Füstölnek a falusi házak összes kéményei, gyermekek és öregek a parázsba lohadó láng felé nyujtják kezüket, minden család kenyerét dagasztja és süti. Füstölnek a gyáarak kéményei; ahol Olaszország gépeit készíti. Füstölnek a reggeli vonatok, amelyek lihegve rohannak a még alig zöldülni kezdő erdőkön át, füstölnek az ázott, csatakos mezők, füstölnek a partok fölött és a kikötőkben a hajók, amelyek most vannak megtérőben vagy indulásra készen állanak.

De a nap szelíd hetykeséggel legyőzi és szétoszlatja a füstgomolyokat. Zsenge tavasz napja, tiszta ragyogású, új nap, melyből más tisztaságok születnek. És a füstölgő Itália egy csapásra fehér Itáliává változik. Az iramló fellegek elfödik a hegységek utolsó havas tájait; cseresznyefák, mandulafák, barackfák szinte lebegnek a remegő fehérségtől lombosan; fehér gyapjas nyájak, anyjuknál fehérebb bárányok haladnak a legelők felé, melyek vad százszor-

széptől, kankalintól és nárcisztól fehérlenek ; a Tirreni-tenger visszavert egében az Alpeseeknek tündöklő csúcsai és bérccsipkéi tükröződnek és a városok még füstbe borult szívéből magasra törnek Isten fekete-fehér ereklyetartói, a székesegyházak.

Egész Itália mintegy az imádság hevétől emelve ég felé törekszik, ég felé szárnyal. A magasság felé törnek a hegytetők a ciprusok és fenyők csúcsaival, a templomok harangtornyai, a gulák keresztjei, a paloták tornyocskái, a kastélyok oromzatai, a műhelyek kéményei, a légi kikötők zászlórúdjai és pilónjai, hősök síremlékei és győzelmek obeliszkjei, diadalmi homlokzatok és magános oszlopok.

Egy egész nép, amint megébredt tenger és tenger között, imádkozik és dolgozik. A harangok a vértelen keresztáldozatra szólogatnak, harsognak a gyermekek trombitái, peregnek a dobok, süvöltenek a szirénák, csikorognak a láncok, döngnek az esztergapadok, csattognak a hevederek és valamennyi útba bevágódnak a kerekék párhuzamos nyomai. Zarándokok körmenetei, vonuló katonák, fegyveres csapatok, kivándorlók seregei hullámzanak a dédelgető nap alatt, mely hevítőn ömlik el a félszigeten.

A tenger nem csókolja a partokat, hanem csapdossa és marcangolja őket, a tenger habja nem vet már ki semmiféle istenséget, de minden pillanatban gőzösök és vitorlások válnak el a partoktól, emberrakományok, melyek anélkül, hogy tudnák, az élet és a világ meghódítására indulnak.

4.

Ez a mi szemünkben nem a térképezők és atlaszok Itáliája már, nem a hosszúsági és szélességi köröktől bekockázott rajzok sovány és fekete Itáliája, nem az elvont mértani ábrák, a hajóközlekedés és vasúti menetrend, a légi felvételek és festői fényképek Itáliája és egyáltalában nem a geológusok és statisztikusok Itáliája, nem az a könyv-Itália, mely a történetírók és költők műveiben él. Ez az az Itália, mely mindent átölel és magába foglal, a teljes, kézzelfogható és tökéletes Itália, a darázskőbe és sziklába termett Itália, a kertek, folyók, termő rögök és mocsarak Itáliája, a lélekző és átlangyult Itália, mely mint mérhetetlen test hever a napzáporban a fövenyparton, Itália, erdőinek minden árnyával és levelével, az összes

előkkal, kik a házakból és sírokból ellepik, halmainak minden virágával, földjeinek minden gyümölcsével, minden szerelemre vágyó asszonyával, minden igazságot kereső ifjával, minden zenére és dicsőségre szomjas szívével; az igazi Itália, a hiteles Itália, Itália a maga tömör sértetlenségében, a maga testi valóságában, a maga szellemi káprázatosságában, a maga fejlődmi, osztatlan és diadalmas teljességében.

Ez az az Itália, amelyet szeretek s amelyet szeretsz; a tökéletes és legfelsőbbrendű, átlelkedült anyag és anyaggá vált lélek, befejezett és biztonságos mint független világ a világegyetem közepében. Az az Itália, melyet egyetlen tekintettel belátunk, mely úgy tárul meg szerelmünknek, mint erdei és tengeri istennő, melyet úgy tisztelünk, mint századok méhéből visszafiatalodott anyát, melyet Isten visszafényül és kárpótlásul adott az elveszett Édenkertért.

II.

AZ OLASZ SZELLEM
JELLEGZETESSÉGEI

(LEVÉL EGY IDEGENHEZ)

AN OLYMPIAN

WILLIAM H. H. H. H.

WILLIAM H. H. H.

1.

Minden vándor, még az egyszerű igényű is, dicséri hegyeink méltóságát, tavaink szelíd meghittségét, városaink népies és királyi báját, műemlékeink légies és ünnepélyes tökéletességét, falvaink virágzó rendezettségét, művészeink egészséges, szabad szellemét, de úgyszólván senki sem gondol bensőségesen arra a régi, dicsőségtől és sorscapásoktól szinte szentté avatott népre, mely nélkül Európa nem volna Európa és a világ hatástalanul szürkébbnek, nyomorultabbnak és barbárabbnak tünnék föl.

Ha már vendége vagy ennek az országnak, jó ha tudod, milyen természetűek és vágásúak lakói. Nem akarlak sérteni: egyetlen népről sem írtak annyit, mégis egyetlen nép sem oly kevésbé megértett, mint a mienk. Sokan csodálják, a legkevesebben szeretik; az irigység, édestestvére a gyűlöletnek s közrejátszik a

tudatlanság is, hogy még jobban egyengesse az igazságtalanság útját.

De mi megértünk mindent, még a megnemértést is. Igen nagy lélekre és egészen valószínűtlen kereszténységre van szükség, hogy valaki megértse, sőt szeresse a felsőbb rendűeket és jótevőket.

Nem egy nép uralkodott már a világnak valamelyik részében, de csak egyféle módon és csak egy bizonyos korban. Az olasz nép ezzel szemben hivatásánál és lényegénél fogva az örök úr. Mióta, jól megöntve, kikerült Róma kohójából, — ugyanazokban az években, amikor Augustus uralkodott és Jézus volt születőben — az itáliai nép mindig uralkodott, talán különböző és olykor ellentétes eszközökkel, de megszakítások nélkül.

Egészen az V. századig fegyverekkel és törvényekkel uralkodott Itália ; a VI. századtól kezdve és azután a Római Egyház tanaival és fegyelmével ; a XI.-től a XV. századig kereskedelmi és tengeri hegemoniájával ; a XIV.-től kezdve s az egész XVI.-on át a művészet ragyogásával és a tudomány tekintélyével ; a XVII.-től a XIX.-ig a zene és a tudós lelemények varázsával — Monteverditől¹ Verdiig², Galileo-

tól Marconiig — a XIX. század elején egy olasz, Napoleon, újra fegyverekkel és törvényekkel akart uralkodni Európán; nem sokkal később egy másik olasz, Mazzini³ akarta egybefogni egy polgári miszticizmus testvériségében; a XX. században pedig az olasz nép ténylegesen újra uralomra jut; Európában politikai rendszerének és gyakorlatának egyre növekvő szerencsével, Afrikában fegyveres győzelmeivel és civilizáló munkájával.

Alig nyelte el a barbár áradat az utolsó császárokat, íme már felbukkantak a római püspökök, a fegyvertelen, de hőslelkű pápák, akik a szó és vér erejével újra leigázták a légiók őrizete alól kikerült barbárokat. De éppen csak hogy hanyatlani kezd, VII. Gergely⁴ után, a nagy római főpapok szellemi tekintélye, íme máris előteremnek Velencéből, Genuából, Toscanából és Lombárdiából Nyugat új parancsolói, a jogtudósok, teológusok, hajósok és bankárok. Majd ezt a hegemoniát is fenyegetni kezdi a nagy Államok kialakulása, de az olasz »libido dominandi« nem adja meg magát. Két századon át a mi humanistáink és a mi költőink, a mi festőművészeink és építészeink, a mi szobrászaink és mérnökeink lesznek igazi urai az euró-

pai szellemnek sőt kezdeményezői és megteremtői az új nyugati civilizációnak. A mi művészeink — különösen az építészek és zenészek — vezető szerepe egészen a XVIII. századig tart. Kétszáz éven át olasz előírás szerint énekelt Európa, olasz módra építkezett, míg le nem igázta egy korzikai olasz és tartósan gyökeres átalakulásnak nem indult egy comói olasz felfedezése révén. A XIX. századot nagy részben lefoglalta az egység visszahódítása, de még mielőtt a század alkonyára hajlott volna, — ha óvatosan is — Olaszország újra visszaszerezte hódító küldetését Afrikában. Félszázad kellett ahhoz (1820—1870), hogy a nép Nemzetté váljék; másik félszázad (1885—1936), hogy a Nemzet még egyszer kiteljesedjék Birodalommá.

Két kemény ezredéven át az olaszok mindig fölül voltak és parancsoltak kard vasával vagy pásztorbottal, sassal vagy kereszttel, arannyal és tollal, a hűség hatalmával és a szellem ragyogásával, de urak voltak mindig; mesterei, sőt urai idegen uraiknak is.

Bizonyságát adom neked ennek a mi parancsoló természetünknek.

Ismered ezt a tősgyökeres olasz szólásmódot »törvényt szabni«? Tanácsolom, jegyezd

ezt be zsebkönyvecskéd valamelyik első lapjára. Nem érdemünk se nem bűnünk, de ez az igazság: hajlamos és hivatott nép vagyunk arra, hogy »törvényt szabjunk«.

Nem mulasztom el eszedbe juttatni, hogy a Jog minden formájában, a nemzetközi jogtól az egyházjogig, és legnagyobb részében olasz alkotás. A lelkeket kormányzó jog, mely századokon át uralkodott Európában, itt született Itáliában, olasz elmékből; Nagy Szent Gergely⁵ »Regula Pastoralis«-ától VII. Gergely »Dictatus Papae«-jáig. Olasz volt Castiglione⁶ és Della Casa, aki a polgári együttélés szabályait az összes művelt európaiak számára megállapította; Machiavelli volt az, aki a politikai kormányzást szabályozó törvényeket meghozta; Galileo tárta fel azokat, amelyek a földi és égi testek rendjét megszabák; Vico⁷ fedezte föl azokat a törvényeket, amelyeknek a népek és civilizációk változásai vannak alávetve. És ha újabb példákat akarsz erre az olasz törvényhozói hivatásra, gondolj első Napoleon Polgári Törvénykönyvére, d'Annunzio Quarnerói Statutumára, Mussolini Carta del Lavorójára.

Ne vigasztald magad a történelmi közök neked oly kedves emlékével, bármilyen hosszúak

legyenek is : aki arra született és rendeltetett, hogy törvényeket hozzon, előbb vagy utóbb végre is hajtja azokat.

2.

Nem méltó uralomra, aki nagy dolgokra nem hajlamos. A nagyság szeretete — még külsőséges vagy különleges értelemben is — a fejedelmek tulajdona. A görögök elérték a tökélyt, de csak a közepszerű és szerény mérték rendjében ; a gótok magasságra és hatalmas méretekre törekedtek, de elaprózták díszítések barbár pazarlásával ; a régi babiloniak és a modern amerikaiak tobzódnak a gigászi arányokban, de feláldozzák a mennyiségnek a minőséget. Egyedül az olaszok tudnak harmonikusan gazdagok lenni a nagyvonalúban.

A rómaiaknak, akár a Birodalomban, akár az Egyházban mindig megvolt az az érzékük és biztosságuk, hogy embereiket titáni méretekre neveljék. Hely kellett nekik a látványosságokra, megépítették Flavius Amfiteatrumát ; hely a fürdőzésre, magasba rakták Caracalla termáit ; hely az imádságra, megalkották a Szent Péter

templomot hatalmas kupolájával, mely az éggel vetekedik, oszlopcsarnokával, ezzel a legcyklopszibb kerítéssel, mely valaha embertömeget magába zárt.

Nincs egyetlen filozófiai mű, — még Aristoteles »Metafizikája« sem — amely olyan rendszerrel, olyan hiánytalanul és hatalmasan volna felépítve, mint Szent Tamás Summája ; nincs emberi költemény, mely úgy fölgyujtaná és megérténé az eget és földet, mint a »Divina Commedia« ; nincs egyetlen elgondolásában és arányaiban olyan lenyűgöző emberi festmény, mint amely a Sixtusi-kápolna boltíveit és hátsó falát takarja.

Olasz volt az a szobrász, aki az újkor legnagyobb lovasemlékét megmintázta és az is, aki azon törte fejét, hogy egész márványhegyet emberi alakká faragjon ; olaszok voltak a navigátorok, akik egészen új, mérhetetlen világgal ajándékozták meg az új birodalmakat; olaszokban fogamzott meg az a gondolat is, hogy újra politikai egységbe kell kovácsolni a testvérgyilkos Európát ; olasz mérnök vetette fel a tervet, hogy Ázsiát Afrikától elválasszák ; olasz volt a diktátor, aki terjedelmes tartományokat és fehér városokat terem-

tett ott, ahol századokon át csak poshatag, holt víz és mocsárláz uralkodott. És ha Európa legnagyobb diadalívét Párizsban emelték is, azt mindenki tudja, hogy olasz volt, aki fölboltozta és hogy minden kövével egy olasz győzelmének emlékét hirdeti.

Nem kell lekicsinyelni az anyagi nagyságokat sem: rendesen ugyanaz építi a nagy gyárat, aki a nagy vállalkozásokat elgondolja és végrehajtja. Az olasz népben ösztöne és szeretete — nem rögeszméje — van meg a nagyságnak. És te, aki közénk jössz, ne feledd el, hogy csak a lelkek nagysága és az alkotások nagyszerűsége törvényesítheti a jogot az állandó uralomra.

3.

Ez nem is gőg, mint valami ösztönösen dőlyfös szemlélő hihetné. A mi legrégebb tapasztalatunk azt bizonyítja, hogy uralkodni annyit jelent, mint szolgálni. Nemcsak a Pápa a szolgák szolgája, hanem mindenki, aki igaz emberi szívvel magára vállalja a parancsolás rettentő terhét. Nem uralkodik biztosan az, aki nem engedelmeskedik alattvalói legjogosabb és legtermészetesebb kíváságainak.

És ha egy nép Istentől nagyobb adományokat kapott, semmi más módon nem tudja azokat feltárni és gyarapítani, mintha más népek szolgálatába állítja, ahogyan az olaszok általában mindig is tették.

Az igazi olasz féltőn és szenvedélyesen szereti hazáját és mintha csak önmagát kellene szeretnie, különösen gyöngéd hozzá, ha homályba hull és sebektől vérzik, de mindenek fölött akkor szereti és védelmezi, ha Itália más népek mozgatója, vezére, példája és mestere. Az olasz szellem nem kantonális, hanem kontinentális, sőt territoriális; ezért csábítják egyre nagy vállalkozások és ragadják egyetemes jellegű alkotások is.

Nagy Sándor birodalma nem élte túl alapítója halálát; Caeseré még öt századon át élt Augusztus után. Spanyolország a legmérhetlenebb birodalom volt és csaknem mindent elveszített; Itália is elveszítette birodalmát, de Velencével, részben megint visszaszerezte és napjainkban újra alapította.

A Római Egyház nem teljesen olaszok alkotása, de legnagyobb részben olaszok voltak a pápák, akik kormányozták, a hittérítők és követek, akik egyre elterjedtebbé tették és a szentek, akik mind tündöklőbbé emelték.

A renaissance, nem számítva a gall-szellem némely fenhéjazó hozzáadását, egészen olasz volt, két teljes századon át s megteremtette azt a nemzeti és klasszikus művészetet, mely a legkimagaslóbb mintákat és példákat szolgáltatja az összes művelt népeknek csaknem egészen a XIX. század végéig.

Még szinte a Risorgimento is, mely kizárólag nemzeti indítékúnak látszik, európai, sőt egyetemes emberi eszményiséget és végső célt kapott két legnagyobb prófétájának, Mazzininak és Giobertinek magas szellemében. És a Risorgimento, ha 1820-ban kezdődött is, nem tekinthető befejezettnek csak 1915 kezdetén, utolsó nagy szakaszában és tulajdonképpen 1936-ban a függetlenség utolsó nagy próbájával zárult le és tett szert egyre több befolyásra és egyetemes jelentőségre: amikor több mint fél Európa vált tényleg fasisztává Olaszország példájának hatása alatt.

Római Birodalom, Római Jog, Római Egyház, olasz Rinascimento, olasz Risorgimento legnagyobb részben a mi népünknek tulajdonítható alkotások, de túllépik a szűkebb haza határait és célkitűzéseit. Az olasz szellem főképp akkor mélyen nemzeti, amikor európai, egye-

temes, katolikus, sőt egész világra szóló. Itália legfenköltebb pillanataiban egy vonalon halad a történelem szellemével és a világ sorsával.

4.

De csak az lehet egyetemes, aki mástól is kap vagy szükség esetén szerez. Olaszország kölcsönzött egyet-mást Kelet és Nyugat minden népétől, de kamatostól adta vissza valamennyinek. Az önző népek sokat vesznek el és keveset adnak vissza ; a bőkezű népek csak azt veszik el, amit érdemes elvenni, de mindezt megtisztítva, megsokszorozva és megfinomítva adják vissza.

Az erőteljes vérségű népek nem félnek attól sem, hogy idegen eledelekkel táplálkozzanak, mert bizonyosak benne, hogy ki tudnak vonni belőlük a saját hamisítatlan természetükhöz illő elemeket és hogy, előbb vagy utóbb kidobják azt, ami nekik nem alkalmas.

Az olasz népben mindig bőven akadnak olyan alchimisták, akik vasat és ólmot, ónt és ezüstöt hordanak össze és azt megannyi aranyrúddá változtatják át. A mi országunk, egyike

a legszegényebbeknek Európában, mindig még bőkezűbben térítette vissza szellemi háborúinak zsíros zsákmányát.

Aki azért vesz el vagy fogad el valamit, hogy újat és nagyot alkosson belőle, annak nincs oka magát szégyelnie. Bizonyos korszakban a Római Birodalom keleti mintájú uralom volt, amelyet görög műveltség táplált és germán harcosok védelmeztek. De a birodalmi eszme római és itáliai maradt és mindig itáliai városok — Róma, Milánó, Ravenna — voltak a Birodalom fővárosai.

Teodosius^s utódait egészen a XV. század közepéig római császároknak hívták.

A Katolikus Egyházat Krisztus alapította, de azután áttelepítették Itáliába és éppen mert katolikus volt, Görögországtól vette át a bölcseletet és a szertartást, Egyiptomtól a szerzetesi önmegtartóztatást, Rómától a gyakorlati rendet s a bazilikák építésmódját, a jogszokásokat és az elsőbbség gyakorlását.

Az erőteljes szervezetek még a mérgeket is hasznukra tudják fordítani. Az olasz nép meg akarta ismerni s olykor át is próbálta venni a civilizáció minden gyümölcsét, de tétlen sohasem maradt. Mikor úgy látszott,

hogy legjobban fuldoklik az idegen adósságokban, főképpen akkor tervezte és készítette elő felszabadulását. Vagy átdolgozta az idegen kenyeret a mi vérünné vagy olyan ellenmérgeket párolt le a mérgekből, amelyeknek éltetőbb erejük volt az elixíreknél.

A Trecento első éveiben, amikor irodalmunk teljesen francia szolgaságra volt kárhoztatva, sokan, akik az Alpok innenső felén születtek, a lingua d'oc-ot vagy a lingua d'oïl-t használták, ha írtak. És alig telt el néhány év, egyszerre csak, szinte egy éjszaka alatt, magasra emelte fejét e fölött az elfranciásodott posvány fölött dantei hegység firenzei lombjaival, római törzseivel és paradicsomi virágaival. Kevéssel később úgy tetszett, hogy Petrarca⁹ félig provánszivá vált már szokásaiban és stílusában és éppen ő volt az, aki leglatinabb erének fejedelmi édességével elfeledtette a trubadurok báját és szellemességét. Francia anyagból Bojardo¹⁰ és Ariosto¹¹ a legszebb olasz kastélyokat építették, amelyek csak valaha az olasz hold alatt az Appeninek kéklő lankáin emelkedtek.

Barretti¹² át volt itatva angol és francia kultúrával — annyira, hogy sikerült neki ezen a nyelveken könyveket is írni — mégis

egyike lett az olasz irodalmi hagyomány legeredményesebb harcosainak. Alfieri¹³ számos éven át csak franciául olvasott és franciául irogatta első művecskéit is, de éppen belőle vált a jövődő megújhódó Olaszország egyik legerőteljesebb és legékesszólóbb prófétája.

Manzoni¹⁴ egészen telehabzsolta magát a francia felvilágosodottakkal és enciklopedistákkal; francia barátai voltak és francia rokonszenvek fűtötték, kitűnő franciasággal írt, ennek ellenére mesterműve ma is a legolaszabb regény, amellyel Itália dicsekedhet.

Leopardi¹⁵ »Zibaldone«-ja tele van francia eszmékkel és idézetekkel; Carducci¹⁶ kedves klasszikusain kívül Micheleten és Victor Hugón nevelkedett; d'Annunzio,¹⁷ mint mohó vendég ült ott Európa minden költői lakomáján, mégis ki ne ismerné alapjaiban és hatékonyan olasznak ezt a három író?

Hasonló és egyenlő értékű példákat lehetne idézni a művészetek, a bölcsélet és a tudományok terén is. A görög gondolkodás, a flamand zene, a spanyol színház, a német metafizika, a francia naturalizmus és impresszionizmus, az angol divatok egymásután hatoltak be Itáliába, de jótékony visszahatásokat idéztek ott

elő, vagy gyógyítható lerakódásokat hagytak hátra.

Itália csaknem mindig átformál ; csak nagy ritkán vesz be olyat, ami rendeltetésével és szellemével ellenkezik.

A Rinascimento például ösztönös olasz visszahatás volt a hellenisztikus racionalizmus szárazságára, az Alpokon túli miszticizmus elvontságára s a keleti aszketizmus emberietlenségére.

A Romanticizmus, ez az északi visszatorlás a renaissance egyensúlyára, sohasem tudott erőteljesebben gyökeret verni Olaszországban, hacsak nem néhány harmadrangú művésznél. Kevés klasszikus volt olyan olaszosan kiegyensúlyozott és józan, mint akit az olasz romantikusok fejének tartanak, a Vergiliusért lelkesedő Manzoni.

A Risorgimento első szakaszában Itália, hogy az egységet megszerezze, kénytelen volt azokat a mítoszokat szolgálni, melyeknek akkor hitelük és erejük volt Európában: a francia demokráciát és az angol liberalizmust. A háború után úgy látszott, hogy Olaszország a zsidó színezetű kommunizmus s egyéb szláv és ázsiai ragály ígéretföldje. De Olaszország nem tudta,

bármennyire meg lett volna is a jószándéka, sem megszokni, sem felhasználni azokat az életformákat és intézményeket, melyek legősibb és legtermészetesebb ösztöneivel alapvető ellentétben voltak.

Kiüzetésük szemünk előtt folyt le 1922-től kezdve. Azok az idegenek, vagy azok az idegenmajmoló olaszok, akik a fasizmust az olasz hagyomány erőszakos megszakításának tartják, semmit sem értettek meg Itália igazi történetéből. A Fasizmus, a többi közt, a végső küzdelem az olasz szellem függetlenségéért. Szétszaggatta azokat a ruhákat, amelyek nem illettek jól a mi termetünkre, letépte az álarcokat, amelyek elhomályosították igazi látásunkat, újra megtalálta és helyreállította azokat az alapelveket, melyek régi arisztokratikus köztársaságainkat és városuralmainkat fenntartották; az állam tekintélyét és a parancsolás egységét.

Egészen más eset volt a Birodalom állásfoglalása a születő kereszténységgel szemben. A Birodalom csak azért harcolt a kereszténység ellen, mert keleti babonaságnak tartotta és mert a Birodalom, szintén keleti hatás alatt, maga is áttért az alapokok istenítésére és elhagyta s elfeledte az első latin erényeket.

Róma annyiban helyezkedett szembe a Kereszténységgel, amennyiben már maga sem volt eléggé római. A köztársaság régi vezetői, akik »mértékletes és szemérmes« életet folytattak, sokkal jobban megértették volna az Istenember apostolait. Cincinnatus¹⁸ és Curius Dentatus¹⁹ természetesnek találta volna az első keresztények lemondását; a Fabiusok²⁰ és Decius Mus²¹ szívesen elismerték volna, hogy boldogság lehet meghalni a testvérekért; Attilius Regulus²² csodálta volna az üldöztetések vértanuit. Valahányszor Olaszország igazán olasz volt és igazán olasz; mindig mélységesen keresztény is sőt katolikus.

Otromba módon téved, aki a nőstényfarokban, a római eredet jelképében, a kegyetlen és ragadozó vadállatot látja. Nem a szilaj hím szerepel ebben a regében, hanem a szoptató nőstény, az adakozón tápláló, az anya. Annyira szelíd, hogy ellenségeinek fiait dajkálja és csaknem emberivé válik, mert az elhagyott fiúcskák, ha megnőnek és erősek lesznek, menedéket adhatnak minden üldözöttnek az új városban, melynek az a rendeltetése, hogy egykor a kegyes Caesarnak és Krisztus helytartójának székhelye legyen. Minden, ami

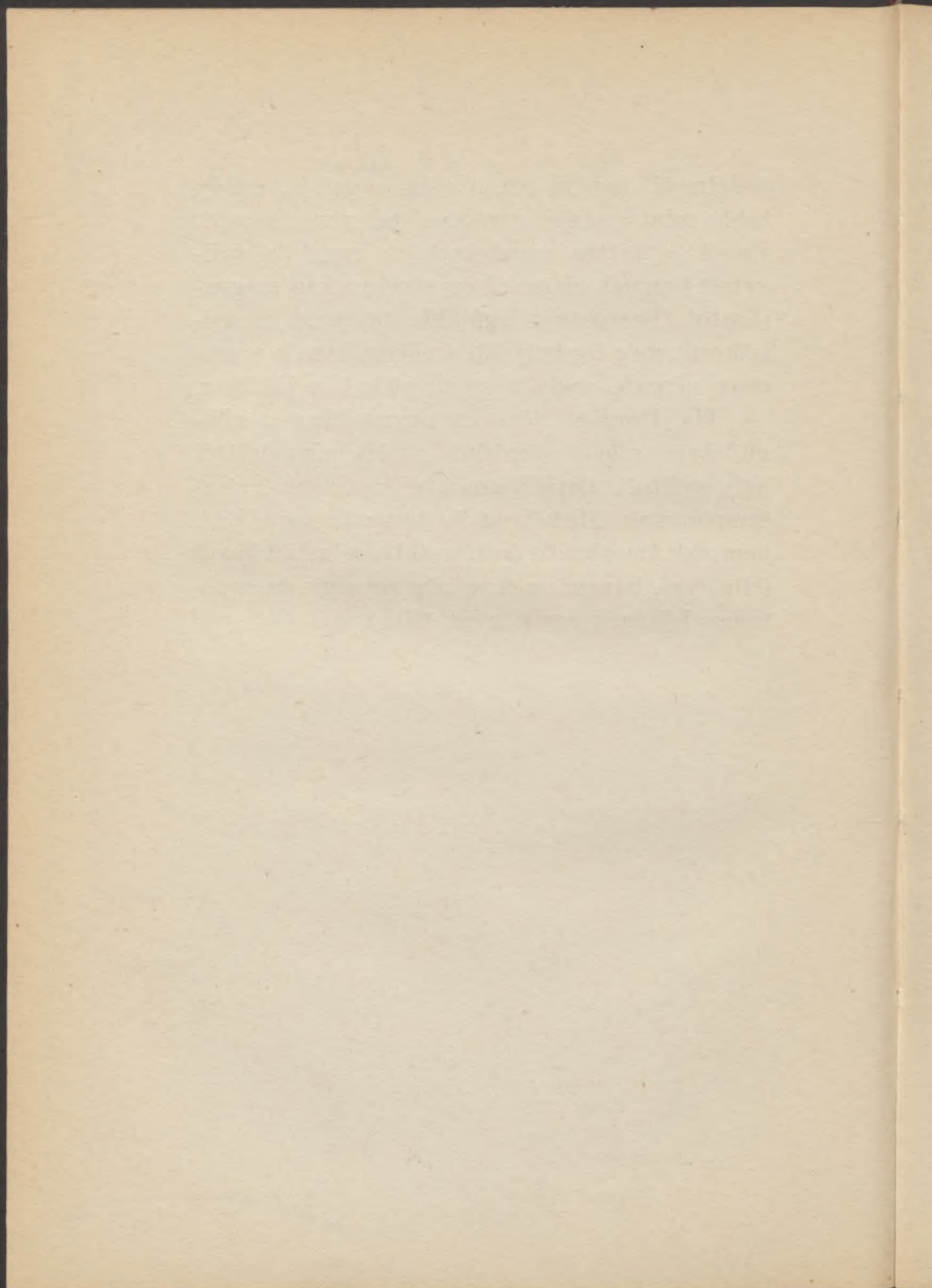
nagy és jó a világon, természete szerint keresztény, sőt katolikus, egyben tehát olasz.

Az olasz műveltség nem akar kínai idegengyűlöletet, sem vidékies elszigeteltséget jelenteni. Itália fölülemelkedett a pusztá nacionalizmuson, hogy elérkezzék a császársághoz ; megajándékozott minden népet : az Egyházban a hit világosságával, a Rinascimentóban a művészet fényével.

Szétszórt törzsekből, fáradt nemzetekből, erdei népekből, elhagyott birodalmakból megannyi meghívott vendéget nevelt a »Civitas« asztalához ; részeseivé tette őket saját nagyságának ; a lázadókat visszavezette a törvény elismeréséhez, az eretnekeket az egység békéjéhez, a lagymatagokat a szeretet lángolásához. Nem véletlenül kapott helyet és épült szilárdná az egyetemes vallás fővárosa ennek a földnek ugyanabban a központjában, amely föld nem csak a mi hazánk, hanem mindazoké, akik hisznek az isteni igazságban és az emberi nagyságban. A Kereszténység nemcsak olasz, hanem ami olasz, az lényege szerint katolikus is. Amikor a mai Olaszország a XIX. század különböző politikai és erkölcsi eretnekségei ellen küzd, nemcsak az augustusi rómaiságot

védelmezi, hanem azt a rómaiságot is, amely több mint másfél ezredéve péterivé is vált. Ennek a kettős szeretetnek és ennek a vállvetett harcnak alapvető egységében kap magyarázatot Olaszország legújabb története és nyilatkozik meg legmélyebb szelleme annak a szegény népnek, mely a gazdagokkal is jót tesz.

Ha Rómába jössz és ugyanabban a világításban tudod szemlélni a Michelangiolótól helyreállított Capitóliumot és a Szent Péter-templomnak Michelangiolo tervezte kupoláját, nemcsak Buonarotti építészeti lángelméjét fogod felfedezni, hanem az olasz nép egységes és egyetemes lelkének egyik nyílt titkát is.

III.

ITÁLIA TÖRTÉNETE
SAS RÖPTÉBEN

ITALIA NORTHERN
272 KOTEBEN

Szükséges, hogy egy nemzet minden században legalább kétszer vagy háromszor történelmi lelkiismeretvizsgálatot végezzen, mely visszatér a kezdetekhez, hogy jobban megismerje rendeltetését.

Itália éppen háromezer évet ismer történetéből az etruszkok megjelenésétől Európában, a tizedik század elején Krisztus előtt, egészen a jelen még le nem áldozott napjáig.

Ezen a távoli koron túl csak sejtelmesen láthatunk elszórt családokat és törzseket, állathörökbe öltözött, vas- és kőbaltával és karddal fel-fegyverzett férfiakat — akik a vadászaton elejtett állatok húsát marcangolják s akiknek barlangok vagy tavak közepén, cölöpökre épített, durván összeábdált viskók adnak menedéket. Nincsenek ott igazi városok, csak falvak és temetkező helyek. És félelmetes erdők, roppant mocsarak és lápok; füstölgő és háborgó tűzhányók mindenfelé.

Néhány századon át, úgy ezer táján, ázsiai, európai és afrikai nemzetek népesedési és hódí-

tási területe lesz Itália. Az etruszkok, akik Kis-Ázsiából jöttek, a félsziget középső részét foglalják el, azután felnyomulnak az Alpokig és délnek le Campaniáig. Ők az elsők, akik megkísérlik közös uralom alá fogni Itáliát, de nem sikerül nekik. Az Alpokról gall hordák ereszkednek le; a déli partokon Szicíliában szaporodnak a görög gyarmatok; azután karthágói hajósok szivárognak be Szicíliába és Szárdiniába. Az új foglalók hajbakaptak egymással, hogy birtokaikat megvédelmezzék vagy gyarapítsák; az őslakók dolgoztak és tűrtek, de a nyakukra jött uraktól, különösen az etruszkoktól és görögöktől, magasabb rendű műveltséget tanultak. De Itália még nincs és nem lehet beszélni itáliai népről sem. Itália még egyenlőtlen töredékekre van darabolva és csak egyes vidékeken élnek független népek, melyeket italoknak nevezhetünk.

A nyolcadik század közepe táján néhány pásztortelep, amely a Tiberis torkolatától nem nagyon messze fekvő dombokon fészkelte be magát, egységbe tömörült, hogy az etruszkok ellen védekezzék és így lassan-lassan város alakult, melyet birtokos parasztok, mesteremberek és kalmárok népesítettek be. Néhány szá-

zadon át elég gondot adott ennek a városnak, hogy szabadságát megtartsa és uralmát a szomszédos Latiumra kiterjessze, de az ötödik századtól kezdve sikerül Rómának makacs és kitartó háborúk árán lassankint egyre hatalmasabb területek uraivá válni. A harmadik század végén Gallia Cisalpina és Istria meghódításával Róma törvényei és fennhatósága alatt egyesült az egész félsziget.

Az egyesítés, amely mintegy három századig tartott, mérhetetlen véráldozatába és romlásába került legyőzöttnek és győztesnek, de kárpótlásul megindult a nyelv, az államrend és műveltség egységével egy nagy itáliai nép és egy nagy Itália kialakulása Róma vezetésével, mely immár olyan hatalom volt, hogy maga is elfoglalhatta előző megrohanóinak országait. És tényleg, nem sok évvel az egyesülés után, római provincia alakul Hispaniában; 146-ban görögök és carthagóiak lesznek alattvalói annak az Itáliának, amelyben az előző századok során ők alapítottak gyarmatokat és városokat; később itáliai légiók foglalják el Kis-Ázsiát, ahonnan az etruszk betörők elindultak; majd a Balkán és Szíria s a félreeső Arábia következik; azután Gallia

Transalpina, azoknak a hazája, akik a negyedik században felégették Rómát; majd Britannia és Germánia egy része és végül a gazdag Egyptom egészen Nubiáig. Másfélszázadnál kevéssel több idő alatt, 206-tól 30-ig Krisztus előtt a leg nagyobb birodalmak egyikét alkotta meg Róma, amelyekre csak emlékszik a történelem.

A birodalom létrehozása is — mint már Itália egyesítése — a legkeményebb áldozatokat róttá a félsziget népére, akár a hazától egyre távolabb eső hadjáratok, akár az ellenséges betörések, — mint Hannibálé volt — akár a polgárháborúk képében, amelyek a győztes hadvezérek versengéséből születtek és egészen Marcus Antonius bukásáig tartottak. De a patriciusok bölcsességének, a légionáriusok vitézségének, a consulok szellemének, a kereskedők és pénzemberek szorgalmának, de főképpen a hőslelkű katona, földművelő- és kézműves nép türelmes és szótlan erőfeszítésének sikerült legyőznie az akadályokat, orvosolni a tévedéseket, elcsitítani a botrányokat és lázadásokat, megszilárdítani és kiterjeszteni az uralmat, behegeszteni a sebeket, kijavítani a rombolásokat, helyreállítani a békét és jólétet. Mintegy három századon át Itália volt a népek

egy nagy társadalmának hatalmas, gazdag és boldog ura. De nem maradtak el a szertelen jólét szokott hatásai: a fényűző és elpuhult élet, az idegenkedés a katonai szolgálattól, a véres versengés a legfőbb hatalomért, a provinciák kormányzóinak kapzsisága, elszegényedése és lassú eltűnése azoknak a falusi kisbirtokosoknak, kik egykor Róma erejét és szerencséjét képviselték.

Itália nem hódította meg sem egész Európát, sem egész Ázsiát. És Északról és Keletről egyre tömegesebb és fenyegetőbb barbár fegyveres hordák érkeztek, melyek földeket, adókat és hivatalokat kaptak, zsoldosok lettek az itáliai hadseregekben vagy álnok szövetségesek és végül zsarnoki elnyomók és beözönlők. A Nyugati Birodalom összeomlása 476-ban nem zárja le a betörések korszakát, hanem megsokszorozza. Justinianus bizantinusait, akik rövidéletű visszahódításra hatoltak be Itáliába, szintén idegen bitorlóknak tekintették és azok is voltak. A longobárdok beözönlésével, 568-ban szertemállott még az az egység is, amely Rómának három századig tartó erőfeszítésébe került és újabb tizenhárom század kellett ahhoz, hogy ismét helyreállítsák.

Egy új Nyugatrómai Birodalom helyreállítása Nagy Károly alatt (800) szintén nem szerezte vissza Itália egységét és hatalmát, és folytatódtak tovább a betörések; Dél-Itália és a szigetek a muzulmánok, majd utóbb a normannok zsákmányává váltak.

A negyedik a tizenegyedik századig mindenféle Alpokon átkelt és tengerentúli fajtából származó rabló és zsarnok rohanta meg, győzte le, sarcolta végig, törte össze, rabolta meg, öldökölte, sanyargatta és tizedelte Itáliát.

De az itáliai nép, ez a nyakas, türelmes és tehetséges itáliai nép nem pusztult el, hanem megőrizte régi nyelvét s Róma és a Birodalom emlékét. És az Ezredik év után feltámadt a császári helytartók és az idegen kényurak bosszúságára. Feltámadt a lombardiai városállamokban és a tengeri köztársaságokban. Nem tudta helyreállítani politikai egységét, de a XIII. században csaknem teljesen visszaszerzte függetlenségét az idegenektől és akárcsak a római időkben, uralom alatt nyögőből a Földközi-tenger urává lett. Lehetetlen volt egységes, erős államiság hiányában igazi birodalom helyreállítása, de Genuának, Velencének és Pizának gyarmatai és birtokai voltak Keleten

és Afrikában ; Lombardia és Toscana kalmárai gazdaságilag Európa nagy része fölött uralkodtak. A hatalom és gazdagság visszahódítását csaknem nyomban követte egy új szellemi civilizáció ragyogása : Szent Tamástól és Dantétól Michelangiolóig és Palestrináig²³ az itáliai nép művészete, tudása, gondolkodása újította meg és hajtotta uralma alá Európa nagy nemzeteinek kultúráját.

Virágzó jólét és műveltség hasonló hatásokat eredményeztek, aminők már a birodalomban mutatkoztak : az erkölcsök romlását s a katonai erények megvetését az olaszoknál, irigységet és kapzsiságot az idegeneknél. Ez a félbemaradt függetlenség, amelyet Itália a balsors századai után visszahódított s amelyet egységes hatalom alá nem támasztott, rövid évtizedek alatt elveszett. VIII. Károly bevonulása után újra kezdődnek az idegen betörések és uralmak : a franciák visszahúzódnak a spanyolok elől, Spanyolország a XVIII. században visszavonul Ausztria elől ; Ausztria helyébe 1796 és 1815 közt a francia fennhatóság lép, azután újból az osztrák, egészen 1860-ig.

De a Cinquecentó (XVI. század) első éveitől kezdve, miközben franciák és spanyolok

vetélkednek a félsziget uralmáért, a legfenköltebb olasz elmék újra elkezdnek sóvárogni a haza új egységéért és függetlenségéért, kiváltképpen pedig két firenzei történetíró: Machiavelli²⁴ és Guicciardini.²⁵ És ez a gondolat nem húnyt ki soha többé, a fülledt és fáradt Seicentóban (XVII. század) sem, sőt sokkal világosabban rügybe szökkent a Settecentóban (XVIII. század), majd megtalálta a maga evangelistáit Alfieriben, a költőben, Gioberti-ben,²⁶ a filozófusban, Balbóban,²⁷ a történészben és Mazziniban, a misztikusban. És ezt az itáliai egységet, amely a rómaiaknak mintegy három századba került, a Savoiai Ház az egész olasz nemzetnek, s a nemzet államférfiainak, katonai vezetőinek, rendes sorkatonaságának és önkénteseinek, költőinek hősi közreműködésével egyetlen század alatt helyreállította: az első, 1820-as fölkelésektől Fiume elfoglalásáig 1920-ban. Sem a hosszú szolgaságnak, sem az ország szegénységének, sem Európa bizalmatlanságának és ridegségének nem sikerült megakadályozni ennek a kitartó, lebírhatatlan és csodálatos népnek harmadik feltámadását.

De, amint láttuk, alig ura Itália önmagának, már ösztönös vágyát, sőt szükségét érzi

annak, hogy más földek urává legyen. Nem telt el huszonöt év az Olasz Királyság kikiáltása után, amikor zászlónk már magasba szállt a Vörös-tenger partjai fölött; 1911-ben meghódítottuk Líbiát az Égei-tenger szigeteivel együtt; 1936-ban egész Etiópiát; 1939-ben Olaszországhoz csatoltuk az Albán Királyságot. Új itáliai birodalom van kialakulóban a mi régi birodalmunk példájára és nyomdokain. Itália azon az úton van megint, hogy nemzetközi hatalom és a civilizáció úttörője legyen.

Két ízben szabdalták darabokra, két ízben tudta egységét visszaszerezni; három kerek és hosszú korszakban özönlötték el és igázták le idegenek, háromszor tudta függetleníteni magát és háromszor alkotott saját birodalmat: Krisztus előtt fegyverekkel és törvényekkel, ezer körül Krisztus után munkával és szellemmel, napjainkban pedig mindezekkel együttvéve.

A történelemnek ebben a harminc századában az itáliai nép, mindig dicsőségtől koszorúzva, ha egyes korszakokban a legboldogtalabb volt is, felváltva hol uralom alatt nyögött, hol uralkodott, volt rabszolga és parancsoló, volt nyomorult és kincsekben duskáló, lenézett és rettegett, de mindig sikerült egyet-

len hatalmas családban egyesülnie, magát a nemzetek mesterévé tennie, megszilárdítania hatalmát hegyein és tengerein túl is.

Az a nép ez, mely sok balsorsot és nyomorúságot tűrt el, amely sok igazságtalanságot és megaláztatást szenvedett végig, amely azonban mindig dolgozott, fáradt, felfedezett és pihenés nélkül alkotott a maga és mások számára és veritékével öntözte sívár földjeit és vérével áztatta minden talpalattnyi földjét s Európa és Afrika valamennyi csatatérét s kenyér- és dicsőségkereső útján bejárta a világ minden szárazföldi és tengeri útját. Csodálatra és imádásra méltó nép ez, az a nép, amely tud túrni és parancsolni, amely tud emgedelneskedni és harcolni, amelynek mindig sikerült uralkodni saját urain, elérni, hogy még ellenségei is szeressék s örömet és fényt adni az egész földnek.

Ha az olasz végigtekint a maga három ezredévének hőskölteményén és szomorújátékán, felváltva hol csodálat és büszkeség ragadja el, hol megindultság és szánalom győzi le, de mindig és minden pillanatban a szeretetnek valami határtalan akarata önti el és részegíti meg.

IV.

ITÁLIA TÖRTÉNETÉNEK
BÖLCSELETE

ITALIA TORRENTI
RÖSCHER

1.

Itália történetét minden rendű és rangú iskolában tanítják, megszámlálhatatlan könyvben lehet olvasni, de rosszul tanítják és rosszul mondják el olyan értelemben, hogy az talán kielégítheti a tudósokat és tankönyvírókat, de igazában nem mond eleget sem a művésznek, sem a városi polgárnak, sem a gondolkodónak.

Az ifjúság részére határozottan a régi, költői és buzdító, Plutarchos-féle módszerhez kellene fordulni: csak egynéhány nagy alak, kis számú, nagy esemény, de a szívnek bizonyos melegével megrajzolva és előadva, mégpedig olyan stílusban, amely fölkelte a vonzalmat, neveli az érzelmeket és beleragad az emlékezetbe.

A serdültek és felnőttek részére áttekinthető és egységes elgondolástól ihletett, logikusan és világosan körvonalazott korszakokra

tagolt történelmek volnának kívánatosak, hogy így könnyen felfoghatók, megérthetők és az emlékezetben megtarthatók legyenek; olyan történelmek, amelyek lemondanának a helyi események és csattanós történetek fölösleges aprólékosságáról, ellenben alapvető és megvilágosító forrásból szereznék értesültségüket, hogy egyszerre tegyenek benyomást az emlékezetre, a képzeletre és az értelemre.

Irányító eszméket találunk egy ilyen értelemben készült történelemhez Arrigo Solmi²⁸ »Discorsi sulla Storia d'Italia« (Beszélgetések Itália történetéről) című munkájában és Luigi Pareti²⁹ »Due Imperi di Roma« (Két Római Birodalom) című könyvében, de tudtommal senki sem kísérelte meg az értelmezésnek a köré az egyetlen középpontja köré rendezett összefoglalást, amelyre számos éve várok és vágyakozom már.

Még az időrendben legújabb és nálunk legelterjedtebb itáliai történelmek is csak a megszokott lepergetései az eseményeknek, körülbelül a szokásos időrendi terv szerint beosztva, több kevesebb szorgalommal és világossággal elrendezve, olyan prózában írva, ahogy éppen jön és semmi több. Megvan bennök a szá-

razföldi eseményeknek, az uralmaknak, kormányzatoknak és uralkodó házaknak egymást követő sora és még sok apró cseprő limlom, de hiányzik a sastekintet, hiányzik egy szerves és egységes átgondolás világossága. Sokkal világosabb és érdekesebb még nem egy sorában Balbo ásatag Sommarioja.

Pedig hát nem is volna olyan nehéz vállalkozás megírni Itáliának olyan észszerű és meggyőző történetét, aminőt, hiszem, rajtam kívül is sokan kívánnak. Olyan történelmet, mely nem volna pusztán az események homályos távlati képe, hanem magyarázata, úgyszólván bölcselete volna népünk történetének, hasonló ahhoz, aminőt egyes korszakok ábrázolására és különböző szerencsével Ferrari és Oriani kísérelt meg.

Mellőzve a belső politikai rendszerek fejlődését és visszafejlődését, amelyek saját külön lendületük ütemének engedelmeskednek, egy olyan nagy nemzet életének, mint a mienk, három lényegbevágó indítékát kell főképp figyelembe venni: azt, amely a széttagoaltságtól az egységhez, az idegen uralomtól a függetlenséghez és a függetlenségtől a birodalmi kiterjedéshez vezet.

2.

A mi földünk története — az első ezredév kezdetétől Krisztus előtt, a második ezredév alkonyáig Krisztus után — amint már rámutattam, olyan ütemet követ, amelyet a tudósok egészen a legutóbbi időkig nem tudtak világosan észlelni, mert a körforgás ismétlődése nem volt lezárt.

Az első időszak a feldaraboltságé; a másodikban a töredékek egységbe tömörülnek; az egység után kerül a sor a külső hódításra, a birodalmi terjeszkedésre; a negyedik időszakban veszendőbe megy a birodalom, de megmarad az egység; majd az idegen betörések hosszú időre, másodszor is darabokra törik az egységet; hosszú századok sóvárgása és törekvése után ismét helyreáll az egység; ám, alighogy az egység helyreállott, újra megkezdődnek a hódítások, új birodalom alapul és alakul ki.

Azt a harminc századot, mely az etruszk betöréstől (1025 és 1045 körül Kr. e.) Etiópia meghódításáig (1936-ban Kr. u.) eltelt, hét, nem egyenlő tartamú korszakra lehet és kell felosztani, amelyek két sorozatban ugyanazon sorrendben ismétlődnek meg. És pedig:

1. Széttagoltság (XI—III. század Kr. e.).
2. Az egész félsziget egyesülése Rómával (222-től Kr. e.).

3. Az itáliai birodalom 206-tól (Kr. e. — Spanyolország meghódítása — a Birodalom felbomlásáig az V. század kezdetén Kr. u.).

4. Egység a barbár királyok alatt (568-ig, emlékeztetessé teszi ezt az évet a félsziget második felosztása a longobardok betörése következtében).

5. Itália második széttagoltsága kis államokra és részleges uralmakra (568-tól 1870-ig).

6. Második itáliai egység (1870-től az afrikai hódításokig).

7. Második itáliai Birodalom (1885 : Eritrea ; 1911 : Líbia és a Dodekanesos ; 1936 : Etiópia ; 1939 : Albánia és így tovább).

Kétszer volt földarabolva, kétszer egyesült és kétszer volt ura és székhelye a birodalomnak. Két ízben szabdalták darabokra idegen bevándorlások és betörések ; két ízben sikerült nagy erőfeszítéssel megszereznie az egységet, először Róma útján s ez mintegy három századba került (Kr. e. 500—222-ig), másodszor Piemont révén rövid évtizedek alatt (1848—1870-ig). Két ízben emelkedett biro-

dalmi méltóságra: először Kr. e. 206-ban, ebben az évben tette Róma Hispaniát tartományává és Kr. u. 1936-ban, amikor az olasz királyt Rómában Etiópia császárává kiáltották ki.

Mikor Itália szétdarabolt állapotban van — de főképp abban az időben, mely a XVI. század elejétől a XIX. század elejéig terjed — az egységet forgatja fejében, áhítozza és készíti elő.

Mihelyt az egység megszületett és Itália újra egész, a legcsekélyebb haladék közbevetése nélkül, csodálatos, szinte lázas sietséggel új földek meghódítására tör.

Alig fejezte be Róma Gallia Cisalpina meghódítását (225—222), — amivel mondhatni teljessé vált a félsziget egysége — már nyomban készült a hispaniai vállalkozásra. 222-ben foglalják el a rómaiak Milanót s 218-ban már megkezdí Scipio Iberia meghódítását.

A mi időnkben is a legrövidebb volt az időköz az egység kikiáltása s az első birodalmi hódítások között. Az Olasz Királyságot 1861-ben kiáltották ki és már 1885-ben olasz katonák szálltak partra a Vörös-tengeren; a tökéletes területi egyesítés csak 1920-ban történt

meg (Fiume elfoglalásával) és már három lusztrum multán megindult Abesszinia teljes meghódítása (1935—1936).

Itália már olyannak termett, hogy nem bírja elviselni az otthonülő közepszerűséget. Lehet századokon át szétdarabolva, megalázva, nyöghet barbárok nyomása alatt, mihelyest úgy fordul, hogy ismét úr a maga portáján, már arra hajtja ösztöne, hogy úrrá legyen más, nála műveltségre alacsonyabb rendű népeken.

Volt rabszolga és parancsoló: megalégedett polgár nem volt soha vagy csak a legrövidebb időre.

Itália történetének megvan tehát a maga külön törvénye, az eseményeknek sajátos szabályos ismétlődése, amit már két ízben is meg lehetett figyelni harminc század során. A történetíróknak következőképp vissza kell térniök az első évezred első emlékeihez, mert akkor világosan kitűnik a visszakapcsolás és kiterjeszkedés ütemének indítéka.

Egyesek Róma alapításával (Kr. e. 753) kezdik Olaszország történetét, mások a Római Birodalom összeomlásával (Kr. u. 476), némelyek Ezer után a Városállamok keletkezésével vagy éppen a nemzeti Újjáébredés (1815) vázo-

lásával, sőt akadnak még olyanok is, akik szerint igazában nem lehet beszélni Olaszország történetéről csak 1870-től kezdve !

De hazánk történetének, amint már láttuk, megvan a maga vezérfonala, egységes alapelve az eredettől kezdve, történetét tehát az általunk hozzávetőlegesen eléggé ismert első tényeknél kell kezdeni : az etruszkok és a helének megjelenésénél.

3.

Itália természete hasonló hát a főnix-madáréhoz : poraiból megélemedik és alighogy magához tért, máris magasabb röpte sarkalja.

Gyakran ki van téve fuldoklásoknak, ólmos álmoknak, de mindig kész az ébredésre és a feltámadásra. Aki azt hiszi, hogy legyőzte, egyszerre azon veszi magát észre, hogy uralma alá került ; aki azzal áztatja magát, hogy tönkretette, egyszerre úgy találja, hogy ifjan és győzedelmesen tér magához. Megrohanói védelmezőivé válnak ; leigázói kénytelenek végül az ő segítségét kérni.

Az első évezred Krisztus után mintha már létének végállomását jelezné. A II. század

Marcus Aurelius halálával (180) már a római hódítások végét látja a világban; a IV. század Konstantinápoly alapításával Rómának, mint fővárosnak hanyatlását, Teodosius halálával pedig (395) a Birodalom széthullásának kezdetét; az V. század Romulus Augustulus letételével (476) a Nyugati Birodalom utolsó árnyképeinek eltűnését; a VI. század a lombard győzelemmel (568) az itáliai egység végleges megtörését; a IX. század Nagy Károly megkoronázásával (800) Augustus hatalmának jelképes »átruházását« egy félbarbár uralkodóházra.

De az első Millenium, amelynek az apokaliptikusok képzelete szerint az emberi nem végét kellett volna jeleznie, ellenkezőleg Itália újjászületésének kiinduló pontja volt. Ennek a második keresztény ezredévnek csaknem minden százada nemzetünk — politikai vagy szellemi — újjáébredésének tanuja volt.

A XI. században emelkednek fel az első városállamok, vagy inkább helyreáll a városi központok jóléte és függetlensége; a XIII. században a ferences mozgalom, legalább egy időre, elodázza az eretnekségek és az egyházszakadás veszélyét; a XV. században a humanizmus és az új művészet virágba szökkenése

— ami körülbelül a XVI. század végéig tart — átalakítja, gazdaggá teszi egész Európa műveltségét; a XIX. században ismét helyreáll tizenhárom század (568—1879) multán a félsziget politikai egysége; a XX. század első évtizedeiben 1640 éves szünet (476—1936) után újra bontakoznak Rómában egy új birodalom alakulásának jelei.

Egyetlen más nép sem adta próbáját az általunk ismert történelemben ilyen kitartó életerőnek, az újjáéledés és a megújhódó termékenység ilyen képességének.

A hellén uralom — legyen az a régi athéni vagy Nagy Sándor örököseinek újabb keletű uralma — sok századdal előbb összeomlott az itáliai birodalomnál és Görögország jóval előbb támadt fel nemzetté Olaszországnál (1822—1829). De a görög függetlenség a mai napig nem adta semmi jelét politikai vagy kulturális felvirágzásának és még kevésbé mutatta meg, hogy képes volna hozzákezdeni új birodalom felépítéséhez: a kis-ázsiai görög törekvéseket keményen visszaverte és megtorolta Kemal Törökországa.

Ne mondja senki, hogy a Bizánci Birodalom görög feltámadás volt; ez sohasem tudta

megtartani annál kevésbbé gyarapítani a Rómától örökölt hatalmat és csaknem mindig született vagy keleti kulturájú barbárok kormányozták.

Egyedül Itália tudott több ízben is újra fölemelkedni a szellem vagy a hatalom eszközeivel.

4.

Ezek a visszatérések a szellemi tündökléshez vagy a politikai fölemelkedésekhez, mindig kapcsolatban állnak az itáliai történelemben a személyes tekintély uralmával. Ezek az uralmak mindig abból támadtak, hogy sose tűrhettük az oligarchiákat és az érdekszövetségeket és főképpen a nép kegyéből születtek és nőttek nagyra olyan emberek munkája révén, akik jószándékkal voltak a néphez. Caesar népbarát volt, a Mediciek a kisembereket pártolták, Napoleon féljakobinus volt, Mussolini szocialista.

Az itáliai nép mindig tisztában volt azzal, hogy a túlsok úr vagy a tömeg zavarokba sodorja és romlásba dönti; de ahelyett hogy belenyugodott volna kevesek — süket, önző és kemény — uralmába, inkább egyetlen főember tekintélyét részesítette előnyben, aki fölébe

kerekedett az uralomra vágyó keveseknek és a szükséghez képest megvédelmezte a gazdagok kiváltságai és követelődzéseivel szemben. A császár, a diktátor, a fejedelem elsöpörték a pártokat és politikai torzsalkodásokat, helyreállították az egységet, tehát a békét s következőképpen azokat a viszonyokat, amelyek kedvezőbbek a művészetek felvirágoztatására. A vezetés egysége, kiküszöbölve a késedelmeket és akadékoskodásokat, megsokszorozza a nép erejét és képesebbé teszi ellenségei legyőzésére s az állam területének gyarapítására. Ez látható Rómában már jóval előbb, semhogy a birodalmat külső formák közt és névlegmegalapították volna: a legnagyobb hódítások az egymást követő diktatúrák idején, Sulla, Pompeius és Caesar alatt történtek — mind a három korona nélkül is egyeduralkodó volt — és ugyanebben az időben kezd kibontakozni saját arculatával és eredeti mesterműveivel a római irodalom és művészet.

Itália vallási újjáébredése is — mely az Assisi szeretet-lángjával és az Aquinói gondolatvarával megújította és megerősítette az Egyházat — egybeesik azzal az időszakkal, mely III. Incétől (1198—1216) VIII. Bonifácig (1224—1303) terjed, tehát éppen azoknak a

pápáknak korával, akik a lehangosabban hirdették és védelmezték a pápa föltétlen és legfelsőbb tekintélyét és a főpapi teokrácia tanát; Krisztus helytartója az egyetlen úr az Egyházban és a világon.

És nem kétségtelen tény-e, hogy éppen miközben szaporodnak és megszilárdulnak, a Quattrocentóban, az olasz Signoriák, — ezek a hírhedt zsarnokságok! — jelenik meg és arat diadalt az itáliai Rinascimento csodája?

A Risorgimento, jóllehet a liberalizmus jel-szavaival szállt síkra, alapjában véve szintén csak parancsoló szellemek műve volt.

Mazzini, akinek az egység elméleti és érzelmi előkészítésében a legnagyobb része volt, helyesen hirdette, hogy a kötelességek fontosabbak a jogoknál és övéitől vak engedelmességet követelt ugyanannyira, hogy sokan a »szabadság igazi zsarnokának« tartották és nevezték.

És Cavourt,³⁰ aki az egységnek leghatalmasabb munkása volt, az akkori idők demokratái — amint Brofferio,³¹ Guerrazzi³² és Tommaseo³³ levelezéséből kitűnik — kényúrnak keresztelték, mert a döntő pillanatokban nem akart és nem tudott várni a Kamara jóváhagyására és nem hederített a szájasok akadékoskodá-

saira. Az olasz függetlenséget a forradalmárok bátor megmozdulásaival és egy igazi, de sajátos diktatúra cselekedeteivel vívták ki, amelyeket »post factum« szentesítettek a nép képviselőinek szavazatával. Ami napjainkat illeti, elég emlékeztetni arra, hogy a birodalomalapítás szemmel látható sikere az egység és tekintély uralmának köszönhető, amelyet a fascizmus teremtett meg, de legfőképpen mégis Mussolini személyes akaraterejének.

Gallia meghódítójának korától Etiópia meghódítójának idejéig a mi Itáliánk mindig akkor lett naggyá, — műveltség vagy hatalom révén — amikor egyeduralkodók vagy diktátorok kormányozták.*)

5.

Sem fejedelmek, sem diktátorok nem tudták volna véghezvinni azt, amit tettek, ha nem lett volna ott mellettük, engedelmesen, béke-

*) Ezeket a lapokat már megírtam, amikor Guido Manacorda nagyjelentőségű írása (A mai demokráciák lelke és arca a Nuova Antologa 1939 július 1-i számában) megjelent: Ebben hasonló megfigyelések találhatók, utalással valamennyi országra nemcsak Itáliára.

tűrőn, lángolón az az isteni olasz nép, amely egyidejűleg császár és vértanu volt a népek között.

Ez az olasz nép harcolt és dolgozott a világnak minden földjén, amelyet megöntözött vérével és veritékével Északon és Délen, amelyet mindenki más előtt ő fedezett föl és polgáriasított a két féltekén; bebarangolta mint apostol vagy kalandor, mint kutató vagy mint földmunkás a világrészek valamennyi ország-útját és hajózott minden tengeren és horgonyt vetett, mint barát vagy ellenség minden kikötőben.

Ez a rátermett és nemeslelkű nép, amely a Birodalomnak konzulokat és légionáriusokat adott, az Egyháznak vértanukat és hittérítőket, Bonaparte-nak katonákat, Garibaldinak és Francónak önkénteseket, amely harcolt Spanyolország szabadságáért, Görögország függetlenségéért, Franciaország védelmében és Lengyelország feltámadásáért és otthagytá csontjait az Eufratesz, a Nílus, a Dnyeper és az Ebro partjain, Oroszország és Németország erdőiben és mégis életrevalóbb és erősebb, mint annakelőtte és senkitől sem kért semmit, hanem ő adott mindenkinek.

Ez az olasz nép az, mely Európa legszegényebb félszigetén él, adott pillanatokban mégis gazdagabb volt mindenkinél és megtudta vásárolni a királyokat és kölcsön tudott adni a királyoknak; az e nép az, amely a sziklás dombokat kertekké tudta átváltoztatni, a mocsaras bozótokat gabonatermő földekké, hőselkű parasztoknak, leleményes eszű mesterembereknek, világvándoroknak és kalmároknak, vakmerő vállalkozóknak és nagy kapitányoknak népe, amely mások fitogtatott aranybőségével szemben megmutatta, hogy a legigazibb, legbiztosabb és legkimeríthetlenebb gazdagság a munka és értelem, a fegyelem és a merészség.

Ez az isteni olasz nép az, amely Krisztus Egyházának legnagyobb szentjeit, legmélyebb bölcselőit és csaknem valamennyi pápáját adta; amely elvitte minden néphez a civilizáció alapelveit és rendjét, hol karddal, hol jogszabályokkal, hol az Evangéliummal és a művészetekkel; ez a nép alkotta a legbölcsebb törvényeket, a legmagasztosabb költészetet, a leghatalmasabb és legtökéletesebb szobrászatot, az új tudományt és az új zenét és végül azokat az apróbb ékességeket és kellemetességeket,

amelyek az életet kényelmesebbé és vidámabbá teszik.

Ez az nép az, amely ismert minden földi felmagasztaltatást és minden nyomorúságot és szolgálást is; amely a régi világ nagy részének ura volt és felfedezője az újnak és mégis betöréseket és irgalmatlan pusztításokat, felaprózásokat és szétdarabolásokat szenvedett el és idegennek tűnt fel olykor saját hazájában, rabszolgája volt tulajdon régi rabszolgáinak, játékszere magánál műveletlenebb és dicstelenebb népeknek.

Ez a nép mégsem csüggedt soha és lelke mélyén sohasem tört meg. A barbároktól megtiporva nagyobbnak érezte magát náluk; mikor arra kényszerült, hogy zsoldossá legyen, olyan bátorságról tett tanuságot, mely méltóvá tette a szabadságra; mikor a szegénység hajtotta jármába, le tudta győzni igénytelen életével és ernyedetlen munkájával; hatalmasoktól megalázva, mindig éreztette, még nyomorúságos lerongyoltságában is, hogy a föld urainak és a szellem fejedelmeinek fajtájához tartozik.

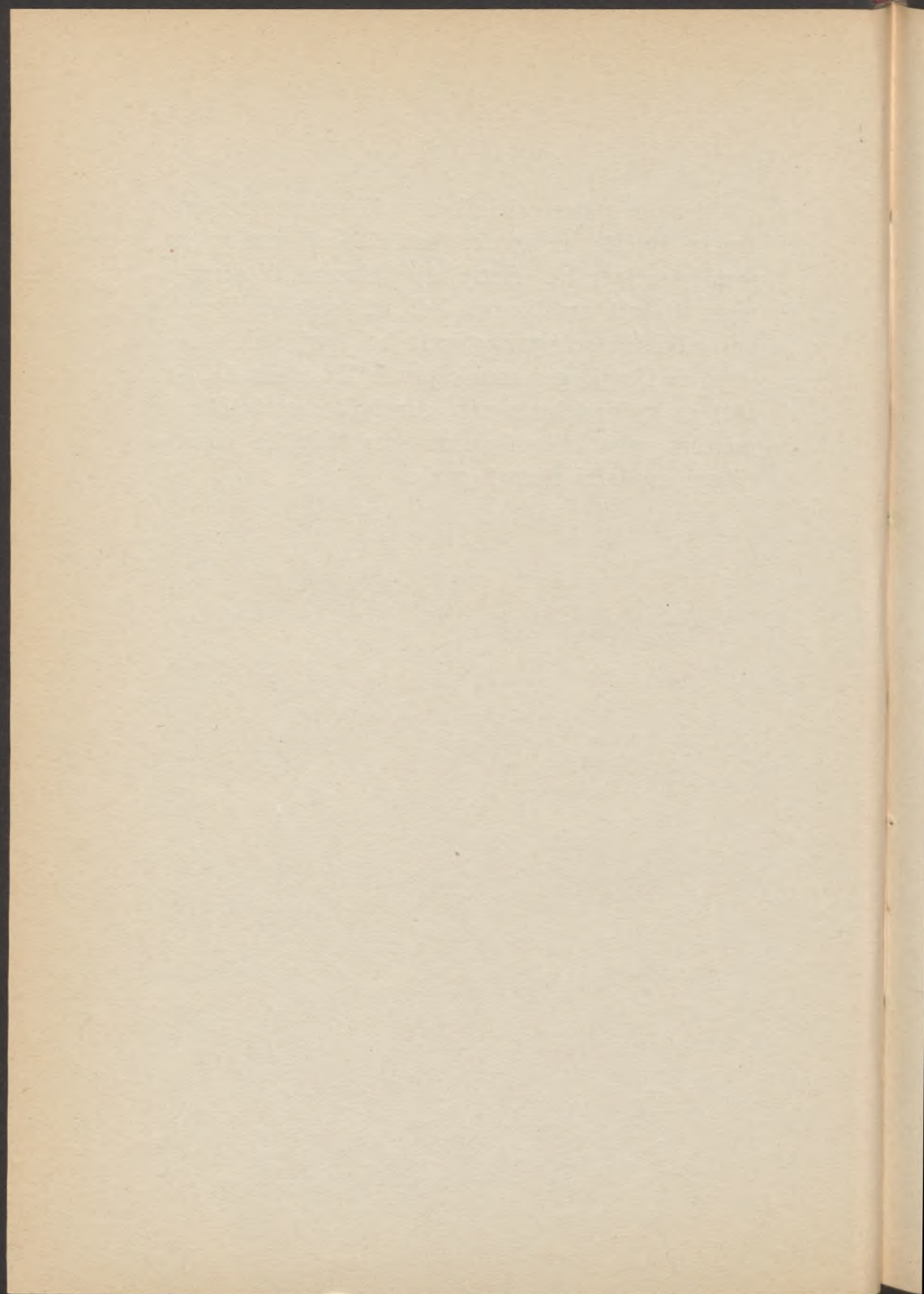
Ez az a legnemesebb, szinte szent nép, amely a szolgálásban is meg tudta őrizni méltó

tóságát, bátorságát a balsorsban, szerénységét a hajban és a forgandó időkben, szabadságát, nemeslelkűségét és jótékonyságát a nyomorúságban és ami még nehezebb dolog, jóindulatát a szerencsében és mértéktartását a ragyogásban.

Ez az az önmagának ellentmondó és talányos nép, amely a legjobban meggyötört aszkétákat és a legkegyetlenebb condottieréket nemzette; Krisztus legnagyobb követőit és az életek legnagyobb irtóit; birodalmak hódítóit és a Paradicsom meghódítóit; Messalinákat és Maroziákat³⁴ a Corneliákkal és Szent Katalinnokkal együtt; amely látta Szent Benedek dicsőségét és Machiavelliét; és látja, hogy választja vezérévé és mesterévé a legérzékibb és legerőszakosabb költő a legszelídebbet és legszűzibbet a költők között; és hogy ugyanabból a városból indul el a gavinanai szilaj legyőzött és Róma éleselméjű apostola.

Ez az a legbüszkébb nép, amely megkapta az összes tehetségeket és valamennyit megszásozta az összesség javára; amely szereti vezetőit és fejedelmeit gyáva számítás nélkül, hazáját tüntető fitogtatás és felhánytorgatás nélkül, Istenét rettegés és árulások nélkül.

Ez az a nemeslelkű és valóban isteni nép, amely túlélte az összes betöréseket, amely a romlás mélyéről új életre, új uralomra, új dicsőségre tudott emelkedni, hol szívének erejével, hol lelkének világosságával, hol karjának erejével és fáradságos munkájával. Ez az az üldözött és győzedelmes nép, amelyet szeretetéhez méltón soha eléggé nem szerettek és soha eléggé csodálni nem fognak.

V.

ITÁLIA
SZELLEMI ARCVONÁSAI

ITALIA
SISTEMI ARCOVONATI

1.

Az a francia romantikus, aki a halottak földjének keresztelte Itáliát, együgyűn és gall könnyelműséggel téved. De nem tévedne teljesen, aki a »síremlékek országa« vagy a »halál gondviselője« nevet adná ennek a földnek.

A leghíresebb és legmegcsodáltabb helyek Itáliában a halál azilumai és mindig azok is voltak, a perugiai és tarquiniai etruszk síroktól a római Augusteoig és Hadrianus síremlékéig; a ravennai sírhelyektől — Teodorik,³⁵ Galla Placidia³⁶ és Dante síremlékétől — a halotti márványkoporsókig, melyek Bologna és Verona piacán emelkednek; s a római Pantheonról a pisai Campo santóig. A világ leghíresebb útját, a régi Via Appiát halotti emlékek szegélyezték egészen Brindisi-ig; Olaszország egyik legdicsőségesebb temploma, a Santa Croce, telve van immár legnagyobb halottaink emlékeivel és sírköveivel. És még

napjainkban is a legnagyobb irodalmi műveltségű zarándokok sereglenek tisztelni Vergilius sírjához Mergellinába, Romeo és Julia sírjához Veronába, Tasso³⁷ síremlékéhez Sant'Onofrió-ba, Pascoliéhoz³⁸ Barga-ba és D'Annunzióéhoz Gardonéba. A kereszténység két legnagyobb bazilikája Szent Péter és Szent Pál sírja fölé épült és mindazok, akár keresztények, akár nem, akik csak Rómát fölkeresik, leszállnak a vértanuknak és ártatlanoknak azokba a földalatti sírtermeibe, amelyeket katakombáknak neveznek.

A régi Egyiptomon kívül a világnak egyetlen országa sem tudja látogatói előtt a sírhantoknak és sírköveknek, a szarkofágoknak és sírkamráknak ilyen óriási bőségét felmutatni. Itália egy nekrofil látogató szemében úgy tűnhetik föl, mint jeles halottak mérhetetlen temetőkertje.

Segítenek ilyen színben feltüntetni a művészek is. A clusone-i »Haláltáncról« Orcagna³⁹ művéig a »Halál diadaláig«, Signorelli⁴⁰ orvietói freskóitól a Sistina »Utolsó Ítéletéig«. Michelangiolo, hogy önmagát emlékeztesse, csontvázat festett házának lépcsőjére Macel dei Corvi-ban; és legnagyobb alkotása állítólag

II. Gyula pápa síremléke, más remekműveit pedig a Mediciek síremlékeire szánta; dolgozott Gecchino Bracci síremlékén is és tervbe vette, hogy méltó síremléket emel Danténak. Legfőbb művei közt szerepel még négy »Pieta«, vagyis a megfeszített Isten négy holtteste.

És még a művészeknél is többet énekelnek a halálról és nagy pillanatairól a költők és megszólaltatják az elköltözöttek árnyait.

Szent Ferenc és Jacopone⁴¹ úgy idézik a halált, mint testvért és szabadítót; Dante költeménye utazás a halottak hármass birodalmán keresztül; Petrarcat ihlete arra ragadta, hogy legtökéletesebb lírai verseit egy halott hölgyről írja; Boccaccio novellagyűjteményét az egyetemes döghalál gyászos látványának leírásával vezette be. A Quattrocentóban, amely a tévedésben szenvedők előtt a könnyű élvezetek korának tűnik fel, hallhatjuk, hogy zendül fel Pandolfo Collenuccio⁴² büszke és ékesen szóló »Éneke a Halálhoz« (Canzone alla Morte) és hogy zeng mint Stecchetti⁴³ halottas és zordon árnyidőzésének előfutára Andrea da Basso:

*Serkentsd fel fukar és ocsmány sírodból
enyésző tetemed, ó kegyellen Hölgy!*

És Antonio Alamanni a farsangi ünnepek vigadalmába bevezette a »Halál szekerét«, Machiavelli pedig az üdvözültek szellemeit szóltatta énekre.

A Cinquecento egész lírájában — különösen Buonarottinál és Stampánál⁴⁴ — visszhangzik a halál gondolata. És mi más a »Megszabadított Jeruzsálem, ha nem egy sír visszahódítása? A Seicentóban — már Gray⁴⁵ és Young⁴⁶ előtt — megszületik Itáliában Rosával⁴⁷ és G. B. Ricciardi-val⁴⁸ a sírok költészete; Campanella⁴⁹ költeményeiben szikrázó elmélkedések vannak együtt a halálról, amelyek méltók nagy kortársához, John Donnehoz.⁵⁰ És Daniello Bartoli⁵¹ leghíresebb könyveinek egyikén ez az ajánlás áll: az »Embernek a halál pillanatában«.

Még kitartóbban tér vissza ez a rémületes tárgy a következő századokban, egészen a mienkig. Parini⁵² párbeszéde a Nemességről egy temetőkert sejtelmes képei közt folyik le; Alfierinél az »Ismeretlen Erényben« egy élő és egy föltámadt halott között folyik párbeszéd; Verri⁵³ Római Éjtszakáit árnyak és kísértetek népesítik be; a meggyilkolt Bassville véres árnya ihleti Monti⁵⁴ híres énekét, hogy Pinde-

monté-nak⁵⁵ és Foscoló-nak⁵⁶ a »Sírokról« szóló, nagyon is közismert verseit ne is említsük. De arra emlékeztetni kívánunk, hogy Leopardi első nagyobb terjedelmű költői szerzeménye a »Közelítő Halál« és hogy a legnagyobb olasz regényíró lendülete legjobban abban a megrendítő képben bontakozik ki, amikor a poklos halottakat a barátok szekereire dobálják föl. Garduccit egész költői művén át üldözte és lenyűgözve tartotta a halál gondolata és Pascoli lírájának egy része meggyilkolt apja látosmásából és emlékéből táplálkozik. D'Annunzio, aki pedig azon volt, hogy az élet ragyogását hirdesse, legjobb regényét a »Halál Diadalá«-val írta meg, lelkileg legelmélyültebb lapjait pedig a »Szemlélődések a Halálról« című munkájában; tragédiáinak egyike a »Halott Város« a sírjukból kiemelt királyok arany halotti maszkja körül forog. A legújabb költészet is folytatja ezt a halottas hagyományt: elég talán Giuseppe Ungaretti⁵⁷ költeményét említeni, a »Himnuszt a Halálhoz«:

Halál, kiszikkadt folyó...
Feledékeny testvér, Halál,
Olyanná tész, mintha álom övezne,
Ha rám hull a csóкод.

És akinek tetszik, megsokszorozhatja a példákat és visszanyulhat a költőkön túl, az aszketikus írókhoz, a nagybőjti beszédekhez, valamennyi század romantikus és pesszimista rímkovácsához.

De amit elmondottam, éppen elég annak bizonyítására, hogy Itáliát jogosan nevezhetik a leghíresebb síremlékek nagy múzeumának és hogy művészetében ernyedetlen idézője és ígézője halottaknak és halálnak.

Felületes szellem ezért hamis ítéletet alkotna a mi népünk lelkeről, sőt gyávának és elaggottnak, borongónak és félénknek tüntethetné föl. Ami pedig éppen ellenkezője volna az igazságnak.

Az ifjaknak még meghittebb, sőt azt mondhatnám barátibb lehet a halál gondolata, mint az öregeknek: aki az élet teljességét érzi magában, abban nincs félelem, még kevésbbé rettegés a végtől.

A szenteknek még kedvesebb ez a gondolat és ez az elképzelés, amely tökéletesebb és nem elfutó életet ígér.

És a költőknek is édes a halálnak ugyanez a rémületessége, mert van benne valami ünnepestés és fölmagasztosult és mert titokzatosan

társul szemükben a szerelemnek édességével és mindent lebíró hatalmával.

Legyőzni másokban, a többségben a természetes borzadályt, mely ebből a gondolatból születik, két mód kínálkozik erre csak: az egyik soha fel nem idézni azt sem alkotásokban, sem szavakban; vagy ellenkezőleg, szüntelen ott tartani testi és lelki szemeink előtt. Igen, a megszoktatással legyőzni a rémületet. Vagy soha nem gondolni rá, vagy szüntelen rágondolni.

Ezt a második módot választotta az olasz nép, amely azt akarja, hogy a sírboltok pompájában legyenek körülte halottai és a képzelet erejével föltámasztja őket, maga pedig meg nem remegő szívvel, férfias nyugalommal néz szemébe a halálnak. A mi alkotó szellemeinknek a halál is az élet elragadtatása, az újjászületés megerősítése és ígérete volt. Michelangiolo elképzelésében II. Gyula pápa síremléke nem lehetett más, mint a hatalmas lelkű főpap diadalmi jele és apoteózisa; a Mediciek síremlékein nincsenek oszló tetemek, hanem élettől duzzadó ifjak vannak, kiket a hajnal és a születő Nappal ébreszt; és az Utolsó Ítélet halottai olyan holtak, kik kikelnek a sírból, olyan holtak, kik második, örök életbe indulnak.

A régi rómaiak ünnepségeikre magukkal vitték halott atyáiknak és nagyatyáiknak képmásait, mintha csak részesíteni akarták volna őket a »gens« örök életében. Ugyanez az ösztön indította az olasz népet, hogy megőrizze, tisztelje, megénekelje hajdani lakóinak és hőseinek sírjait; a halottak nem holtak és nem kell meghalniok; az élők éber szeretete bekapcsolja őket a nemzet és a faj örök életének közösségébe.

És a halálnak ez az állandó emlegetése és ünneplése — ezt vegyék figyelembe — nem szerzetesi vagy romantikus dédelgetés, hanem közvetett kifejezése az élet szeretetének, a földi korszaka után is tovább áhított és remélt életnek. Olykor pedig gyógyír azokra az üres és méltatlan rémüldözésekre, melyek megfosztják szépségétől az Istentől nekünk rendelt és engedélyezett életszakaszt.

Félnek a haláltól azok, akik soha nem beszélnek róla és akik a vének borzalmával menekülnek minden elől, ami emlékezetükbe idézhetné. Az olasz nép soha sem félt a haláltól, azért zavartalan örömben él nagy elődeinek sírjai közt és szívesen éneklí újra meg újra költőivel a Feltámadás himnuszát.

2.

Éppen mert az olaszok éber figyelemmel szemlélik a halált, tudják jól, hogy csak a szeretet hevével győzhetik le.

Az olasz költészet kettős szeretet jegyében születik: Isten szeretete ez Szent Ferencben és Jacoponében; a nő hódoló és bölcselkedő szeretete a szicíliai énekeseknél és a »dolce stil nuovo« megindítóinál.

Dante és Petrarca egyesíti magában ezt a két szerelmet és még harmadik, nem kevésbé forró fűz hozzá, a hazához. Beatrice a Szentháromságához vezet, Laura a Szent Szűzhöz. És a Firenzei és az Arezzói szenvedése, reménye és éneke másik gyönyörűséges hölgynek szól, akinek neve Olaszország. Hármas tűz ez, emésztőbb és halálontúlabb Dantében, arányaiban jelentéktelenebb Petrarcában, de a legmagasabbra csapkodó mindakettőben és méltó a hármas tárgyhoz. Szerelem a nő, szerelem a haza iránt és úgy az egyik mint a másik szerelem összeforrva a Paradicsom, az utolsó és örök haza Asszonyának szerelmében.

Utánok újra elkülönülnek ezek a szerelmek. Most a földön lángol megint a tűz. A meny-

nyei szerelem hirtelen átalakul egyszerű földi szerelemmé. Olaszország szeretete mindenkinél saját városának szeretetévé lesz, Compagnival⁵⁸ és Villanival⁵⁹ pedig útjára indítja a krónikát, amely már történelem; az angvallá eszményített nő üdvözítő szerelme Bocaccional túlságosan is emberi szerelemmé vált testiségében és így nyilatkozik meg a novellában, melynek nem sikerül még regénnyé lennie. A költészetből így ment át a prózába, Veltro kozmikus jövedőléséből a Fehér Párt panaszaiba, így váltotta fel Beatricét Monna Belcolore.

Ez a három alapvető szerelem maradt mindig irodalmunk legfőbb ihletője, de mind a háromnak soha nem sikerült többé egyesülnie. A Quattrocento és a Cinquecento költőinél csaknem mindig a földi nő szerelme uralkodik; olykor Isten, Krisztus és az olasz föld szerelme. A Seicentóban és a Settecentóban, még az Arcadia⁶⁰ tagjainál is virágzásnak indul a hazafi szenvedély, de csaknem teljesen hiányzik a szerelem a Legfelsőbb Szeretet iránt. Alfieri és Foscolo, Leopardi és Carducci szívében együtt élnek az imádott nők Olaszország lángoló szerelmével, de Krisztus ismeretlen és Isten neve is csak kivételesen fordul elő és akkor is csak pusztá

szó ez, nem az élő Isten megjelenése. Manzoniánál azután újra megjelenik a Szeretetnek ez a szeretete, mégpedig a hazáéval együtt; nála viszont a nő iránt érzett szerelem hiányzik, mint ahogyan hiányzik Pascolinál is. Ez a szerelem vagy inkább étvágy főhelyre kerül D'Annunzio költészetében, amelyben, olykor, Olaszország is úgy jelentkezik és kerül szóba, mint áhító-zott és forró öleléssel elért hölgy, Istennő, akit földi isten szeret.

A hármass szerelemnek az a tökéletes egyesülése, amely Danteban ragyog és nagyságának első magyarázata, soha nem jelentkezett többé együtt még csak megközelítő tökéletességgel sem az olasz irodalomban, ha csak Niccolo Tommaseo-nál nem.

Hozzájárulnak ezekhez még más, sokkal mérsékeltebb hevű szerelmek. A kaland és az erő szerelme, amely főképp a lovagi költészetben jut kifejezésre és Bojardónál, Pulcinál⁶¹ és Ariostónál érte el mesterműveit: ebbe az irányba halad Tasso költészete is, de más jellegzetességekkel, nagyobb érzéki fülledtség érződik nála valami emberi és keresztény jámborság kíséretében.

Az eszmék szerelme ritkább volt és kevésbé népszerű, mégis szárnyakat adott Bru-

no⁶² olyik röptének és Campanella egyes költeményeinek ; majd az Ottocentóban meleg fény-nyel csillogott Gioberti és Rosmini⁶³ ihletettebb műveiben s napjainkban is újra megjelenik Croce⁶⁴ és Gentile⁶⁵ szerencsésebben fogant lapjain.

De a hármias dantei láng nem maradt fenn egybeforrva az utóbbi századok irodalmában és csak a nem irodalmi műveltségükben, a leg-egyszerűbb lelkekben, népünknek legszerényebb és legtisztább részében élt tovább.

Az igazi olasz, a régi vágású olasz, a hűséges és természetes olasz szereti és mindig szerette asszonyát, akár mint a fellobbant ifjúság képzeletével áhítózt leánykát, akár mint gyermekeinek anyját és szereti és mindig szerette hazáját, gyakrabban csak városát, de most, már több mint egy százada, az egész gyönyörű Olaszországot, amely mint Vénusz a tenger habjaiból született és szereti és mindig szerette a Szent Szűzet, a Madonnát és isteni Fiát. Soha nem felejtette el Krisztust és soha nem árulta el, sőt ünnepi óráiban királyává kiáltotta ki és testvérének érezte.

Az olasz nép, virágjában soha meg nem hervadva, danteibb volt íróinál. Szerethette a

nőt a bujaságig, a hazát az igazságtalanságig, Istent egész az örületig, mégis felmentést kap, mert mindig késznek mutatkozott meghalni a szeretett nőért, Olaszországért és Krisztusért.

Lángoló szerelmesek, rettenthetetlen harcosok és állhatatos vértanuk népe volt szép és tiszta pillanataiban; ezért az olasz népnek bocsánatot kell nyernie a nemzeteknek az előtt az egyetemes ítélőszéke előtt, amelyet az emberiség történetének nevezünk.

3.

Aki le akarja győzni a halált, méginkább le kell győznie az időt, amelynek gyötrelmét és titkát érzi és érti.

A visszahozhatatlan multért és a megismerhetetlen jövőért nem kárpótol a bizonytalan és hiábavaló jelen. Az emberekben megszületik hát a szükségérzet és a vágy, hogy tartalmat és értéket adjanak az elfutó jelennek a mult feltámasztásával és a jövőendő előre-sejtésével és pedig a történelem s a jóslás segítségével. Előfordul ez minden népnél, de legfőképpen nálunk,

Az antik történetírás Görögországban született, de az újabbkori Olaszországban támadt fel és olaszok műveiben — Villanitól Muratoriig⁶⁶ — erősödött meg. És az antik korban sem hiányoztak a történetírók, sőt akadt közöttük néhány legelsőrangú, a stílus lendületében s az előadás közvetlenségében a görögöket is fölülmuló. Elég csak Caesar sebesrőptű visszaemlékezéseire, Sallustius⁶⁷ emelkedettségére, Livius⁶⁸ véres és mozgalmas freskóira és Tacitus⁶⁹ kemény rézkarcaira emlékeztetni. És az első nagy latin író »pater Ennius«⁷⁰ ajándékozta meg Rómát az első nagy történelmi költeménnyel, az »Annalesszel«. És történész az olasz irodalom első nagy regényírója. Nem volt egészen hiábavaló Foscolo buzdítása sem a történelem szeretetére, hisz az egész Ottocento folyamán ismét virágzásnak indul a történetírás mint mindent átfogó látomás és ékes-szólo hősköltemény Botta⁷¹ és Balbo, Cantu⁷² és Ferrari, Villani és Orian⁷³ műveiben.

A mult eseményeinek és embereinek kidomborodó és megjelenítő ábrázolása a mi történetíróinknál úgyszólván sohasem irodalmi fényűzés, hanem a módszer szükségszerűsége, amennyiben gátat akarnak vetni a mult máso-

dik halálának és pedig nem mint bebalzsamozók, hanem mint új életre keltők. A nagy történetíró nem levéltármoly vagy sírásó, hanem inkább álomlátó.

De az olaszok nem érik be azzal, hogy felkutassák a multat és feltámasszák az élő jelenben, a művészet halhatatlanságában. Van számukra más hódításra váró birodalom is: a jövő.

Ha mindenki úgy ismeri is Itáliát, mint a történetírók földjét, senki sem mondotta róla, amennyire én tudom, hogy a próféták földje. Pedig az első törzseknek egyike, amelyek Itáliát benépesítették és művelté tették, mint a jövőendő legtürelmesebb fürkészője ismert az egész antik világban Numától⁷⁴ Julianus⁷⁵ császárig.

Az Etruszkok nagy alkotása a haruspexség volt, vagyis a jövőendőbe látás művészete, jobban mondva tudománya. A tudomány csalóka volt, de mélyreható és őszinte a szenvedély, mely ennek a tudománynak megteremtésére vezetett.

Nem hiányoztak azonban próféták a rómaiak közül sem, prófétákat mondok, nem jövőendőlköt és csillagjósokat. Elég ha az új pitagoreuszt, Nigidius Figulust⁷⁶ említem, akit

Caesar mágia gyanúja miatt száműzött s aki Kr. e. 45-ben számkivetve halt meg. A pitagorasi tanokba, úgy látszik, be volt avatva Vergilius⁷⁷ is, aki a IV. Eclogában megírta, tudatosan-e vagy ösztönösen, nem tudjuk, a leghíresebb pogány jövőndölést Krisztus eljövételéről.

Újjászületik a jövőbe tekintő olasz szellem a XII. század végén Gioacchino da Fiorével⁷⁸ — ő volt az első, akinek teljes látomása támadt a világ sorsáról — és folytatódik Giovanni da Parmával, Ubertino da Casalével, Fra Dolcinóval és más tévtanhirdetőkkel és eretnekekkel. A joachimista ihletből fogant proféciás irodalom csaknem a Quattrocentóig tartott.

Prófétai Dante műve is, legalább is Veltro kinyilatkoztatásaiban és az ezerötszázötödikiekben, bizonyos igen hitványka kis elmék begyepesedett racionalizmusa ellenére, amelyek szeretnék magukat a »Divina Commedia« mestereinek és urainak tekinteni ugyanazon a jogon, amelyet a magános féreg igényelhetne magának, kijelentve, hogy ura a szerencsétlennek, akinek hasába befészkelte magát.

Igazi profétának tekintették hívei Savonola testvért is, nemcsak politikai és vallásos

jövendöléseiért, melyek mindenki előtt ismeretesek, hanem egyes magán- és személyes természetű jóslatokért, amelyeket az ő régi életírói vagy még inkább az őt követő hagiografusok jegyeztek fel.

Kortársa, Leonardo Jövendölések címen gyűjtötte össze számos szatirikus és meghökentető megfigyelését és megpróbált valami fantasztikus regényfélélt szerkeszteni a próféta alakja köré.

A Cinquecentónak is megvolt a maga népszerű prófétája a sineai Brandano⁷⁹ személyében, aki leghíresebb, de nem egyedülálló azokban az időkben.

A Seicento prófétája Tommaso Campanella volt és pedig nemcsak a »Nap Városa« című utópiája révén. A Settecentóban a felvilágosodás átalakította a prófétai szellemet szélhámos okkultizmussá és csak a napoleoni és a romantikus korszakban éledt az újjá Giuseppe Mazzini szívében és képzeletében. Utána pedig Giovanni Bosco⁸⁰ életszentségében kapott ismét új erőre.

Ma úgy látszik kihamvadt — és csak az apokaliptikus írónál találunk halvány nyomaira —, de megint virágzásnak indul, mihelyest az olasz nép meghódította a neki szükséges

területet a földön, megszerzi kettős győzelmét az idő fölött is, a fölött, mely most támad fel halottaiból és afölött, mely még meg sem született.

4.

Ha valaki egymás mellé állítana egy etruszk fejet a IV. vagy III. századból Kr. e., egy római márvány arcmost az I. vagy II. századból Kr. u., egy firenzei mellszobrot a Quattrocentóból és egy bronz portrét napjaink valamelyik nagy szobrászától, észrevenné, hogy valamennyi ugyanabból a családból származó négy művésznak az alkotása, akiket ugyan elvlaszt egymástól az idő, de ugyanaz az egy-séges szándék ihlet és vezérel: kivonni a való-ból a valóság lényegét, de el nem merülni a verizmusban.

Ez az első titka az itáliai művészetnek és nagyságának. A közvetlen, de nem aprólékos és gépies valóságnak ez a keresése, amely olyan nyilvánvaló a szobrászatban, megtalálható nálunk valamennyi művészetben és valamennyi jelentős korszakban. Nem hellén eszményítés, nem bizánci merevség, nem flamand naturalizmus, nem újklasszikus vázlatosság vagy fran-

cia szürrealizmus, hanem igenis olyan való-
ságra törekvés, amely azzal, hogy nem másolata
vagy hű utánnyomása az igazinak, valóbb ma-
gánál a valóságnál. Nem akar elkalandozni a
képzelet elvontságaiba, sem a pusztá anyag-
szerűség aprólékosságának kátyujába bele-
veszni. Az olasz mindenki másnál jobban el-
tudja választani a tárgynak azokat a döntő
vonásait, amelyek annak hiteles jellegzetessé-
gét alkotják. Nem békíti össze, mint mások
mondják, a valóságot az eszményivel; a ki-
egyezősekből soha nem születik őszinte és erő-
teljes művészet. Viszont azt lehet mondani,
hogy ez a realitás csak jobban feltárja magát
a valóságot, visszavezetve azt saját benső és
örök arculatához, elhanyagolva a sallangokat és
a felszínességeket: látszatra hűtelen, hogy an-
nál hívebb legyen.

Nagyon is természetes, hogy az ilyen el-
járás, mely még a nagyoknak is nehéz, nem
található meg mindig a maga tökéletességében:
a Seicento a modorosság hibájába téved, az
Ottocento eleje akadémiasságba, az Ottocento
vége pedig a verizmusba.

Az irodalomban olyan valóságra való tö-
rekvés észlelhető, mely a cicomásságra és mes-

terkéltségre való ellenhatásában nyersnek és erőszakosnak tűnhetik föl: gondoljunk csak Plautus⁸¹ egyes párbeszédeire, Machiavelli vagy Aretino némely dialógusaira, Boccaccio,⁸² Sacchetti⁸³ és Graziani⁸⁴ egyes jeleneteire, Dante, Pulci vagy Berni⁸⁵ bizonyos verseire. Az obszcenitás rossz szokása és a szatíra gonoszsága is nem egyszer a túlzott, bár nem mindig parlagi realizmus kilengéseire vezetett.

Az itáliai szellem mindenk fölött szereti és keresi az emberi igazságot, ez a magyarázata, mért nem találni a mi földünkön, még a kevésbé művelt századokban sem, olyan nagy bőségben sem népi legendákat, sem bő képzeletű mondákat és mesés hitregéket, amelyekben viszont más népek bővelkednek. Ezért van az is talán, hogy az olaszoknak nincs nagy szerencsájük a regénnyel, jóllehet több mint egy százada igyekeznek nagy erőfeszítéssel és sok jószándékkal ebben is nagyot alkotni versenyt a külföldiekkel. Az olasz szellem azonban elébe helyezi az élő emberek igaz történetét a kitalált személyek körül szőtt regélésnek.

Az olasz az értelemnek minden rendjében a tiszta és hiteles kézzelfoghatóságot, az egészséges lényegét, egyszóval az igazságot keresi.

Tényleg Olaszországban született meg a pozitív és kísérleti kutatás, amely Leonardóval és Galileóval a világegyetem megismerésének felújítására vezetett.

És Olaszországból indult ki a realiztikus, az ingatag, de valódi emberi természetre s az államok kemény szükségességére alapozott, politikai tudomány Machiavellivel és Boteróval.⁸⁶

Alapjában olasz természet az is, aki nem akarja, hogy rászédjék még a jóban sem. A tiszta képzelet alkotásait, ha olyan legfelsőbbrendű művészekről származnak, mint Ariosto és Tasso, elfogadja és örül is nekik a pihenés óráiban, de azután megint csak visszatér a bűvös mennyboltozatoktól a valóság szilárd és anyai földrészeire. »La vérité est peut-être triste« — mondotta egy ízben Renan. De az olasz nem fél a szomorúságtól, sőt a fájdalomtól sem; és többre tartja, akár Leopardi, a sírlátomását a »vidám szemfényvesztéseknél«.

A francia a »jolit« keresi, a német a »kolossal«, a spanyol a tragikust, az orosz a szerelmet — az olasz mindig és mindenekelőtt a valóságot.

Ahelyett, hogy resten más valóságot álmodnának, inkább alaposan meg akarják

ismerni azt az olaszok, hogy át tudják formálni, sőt ki is terjeszthessék a valóság uralmát.

A mi tudósaink Leonardótól kezdve inkább a gyakorlati alkalmazásra gondolnak, mint az elméletre; szerszámokról és eszközökről akarnak gondoskodni a világ gyors birtokbavételére.

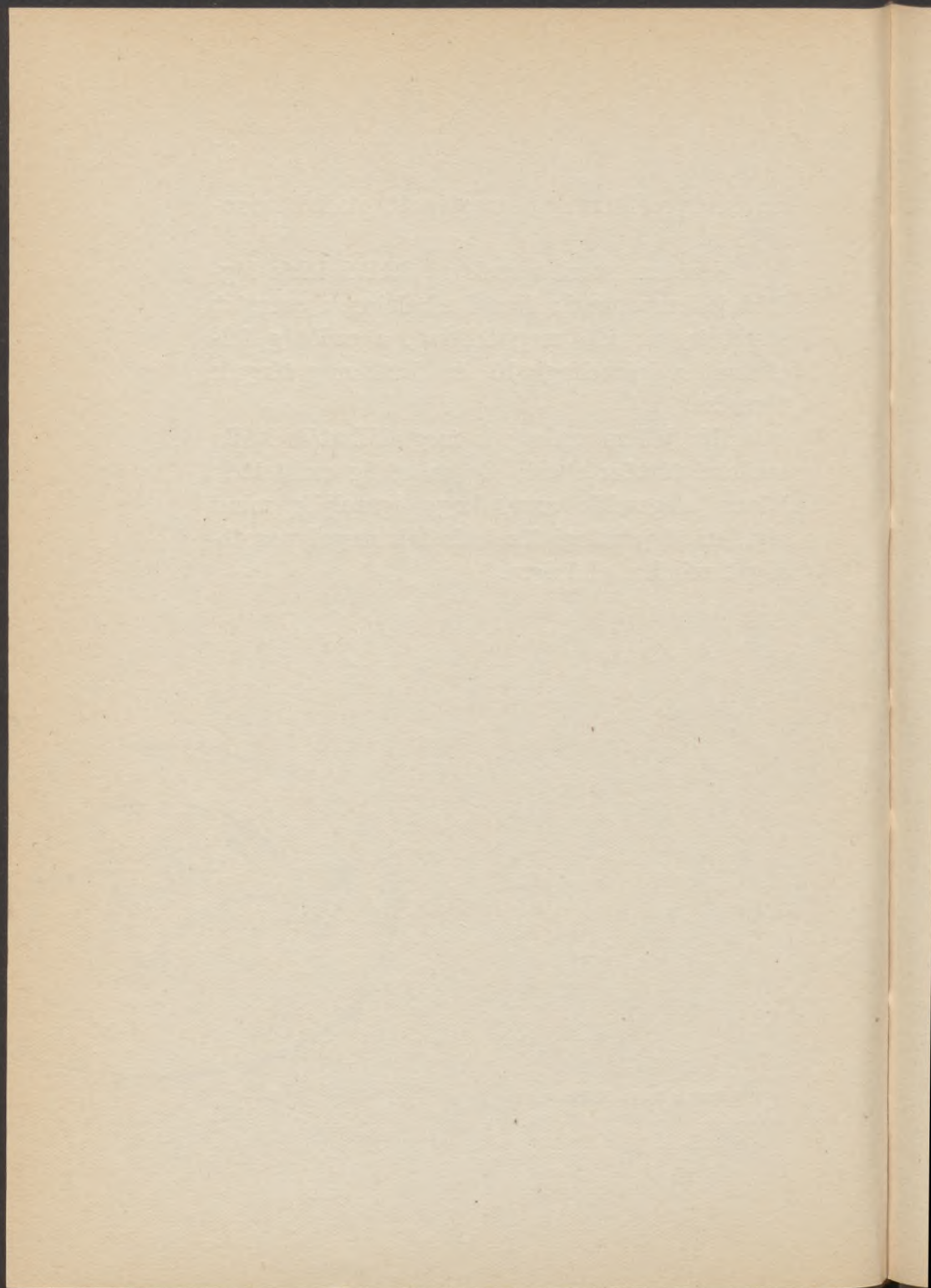
Arról van szó, hogy meg kell nagyobbítani a földet és meg kell találni az ellenlábasokat? Pierre d'Ailly tudományos felkészültséggel töpreng az »Imago Mundin«, az olasz Columbus azonban hajókat szerez és nekivág az Óceánnak.

Íróknak végtelen sora hirdette és vitatta a középkorban Krisztus követésének szent kötelességét, de jött Szent Ferenc és ahelyett, hogy aszketikus értekezésekbe merült volna el, elkezdte utánózni Krisztus példáját a mindennapi életben. Az olasz szentek közt is vannak elmélkedők, de legtöbbjüket a tevékeny élet tette nagygyá, Szent Benedektől az ugartörők pátriarchájától San Ciovanni Boscóig és Beata Cabrini-ig. Szükség esetén nem restelltek beavatkozni még a cselekvő politikába sem, ha arról volt szó, mint sienai Szent Katalin vagy sienai Szent Bernardin esetében, hogy a békét

kell helyreállítani a megtépett itáliai városokban.

Nézetem szerint ezek az itáliai lélek legfőbb jellemvonásai: diadal a halálon, a szeretet szeretete, az idő meghódítása, a valóság feltárása, a kézzelfogható és hatékony tények keresése.

Más jellemvonások is megtalálhatók Itália szellemi történetében; de az eddig említettek bőven elegendők arra, hogy igazolják mind régi, mind jelenlegi törekvéseink megalapozottságát minden elsőségre.

VI.

ITÁLIA ÉS EURÓPA

ITALIA ES EUROPA

1.

A nyugati műveltség veszélyben van.

Megmentéséhez elsősorban Európa szellemi és politikai egységét kell megteremteni.

Európa egységét megteremteni csak Olaszország tudja — és Olaszország is fogja megteremteni.

A következő okokból:

ELŐSZÖR: Itália elérte már egy ízben és öt századon át megtartotta Európa legnagyobb részének politikai egységét (Római Birodalom).

MÁSODSZOR: Itália már egy ízben elérte és legalább tíz századon át megőrizte Európa nagy részének lelki egységét (a kereszténység a Római Egyház vezetésével).

HARMADSZOR: Itália minden században nagy államférfiakat és kormányzókat adott a népeknek, többet minden más nemzetnél, a Gracchusoktól⁸⁷ és Sullától⁸⁸ Cavourig és Mussoliniig. És ugyanilyen bőségben tudott kölcsön

adni belőlük az idegeneknek is (Gattinara,⁸⁹ Mazarino,⁹⁰ Alberoni,⁹¹ Buonaparte stb.). Az Egyház, amely szükségképpen nemcsak intézményeknek és embereknek kormányzata, hanem politikai szervezet is, a kormányférfiaknak legnagyobb részét Itáliában találta meg: elég a legutóbbiak közül csak Consalvit,⁹² Rampollát⁹³ és Gasparrit említeni.⁹⁴

NEGYEDSZER: A pozitív és emberi politikai tudomány, a tan, amely ma is közép-pontjában áll minden az államok igazgatására és a népek kormányzására vonatkozó művészetnek, Itáliában született Machiavellivel és Itáliában fejlődött tovább napjainkig (Mosca, Pareto⁹⁵ stb.).

ÖTÖDSZÖR: Az első ember, aki megkísérelte egyesíteni Európa összes keresztény államait a közös ellenség ellen, olasz pápa volt (Enea Silvio Piccolomini,⁹⁶ II. Pius pápa, a mantovai zsinaton, 1452-ben) és az utolsó, aki kísérletet tett, hogy egyetlen birodalomban egyesítse egész Európát, olasz császár (Buonaparte Napoleon, 1804-től 1814-ig).

HATODSZOR: Az olasz volt az első európai nemzet, amely a háború általános felfordulása után újra meg tudta találni és gya-

korlatilag is érvényesíteni a rendnek és a tekintélynek azokat az alapelveit, amelyeknek Európa egyesítését szükségképpen ösztönözni és megmunkálni kell.

HETEDSZER: Az olasz volt az első európai nemzet, amely határozottan szembeállt a nyugati civilizáció legnagyobb bomlasztójával, a bolsevizmussal.

NYOLCADSZOR: Mert az itáliai szellem mindig arra volt hajlamos, hogy egyetemesen érezzen és gondolkozzék és európai vagy éppen egész világra szóló küldetéseket megvalósítson. A császárok eljuttatták a római polgárság kiváltságát a legtávolabbi népekhez is; a Római Egyház mindig katolikus, tehát egyetemes akart lenni; az olasz renaissance a mi humanistáink és művészeink természetes hivatása és működése révén szinte rohamlépésben vált európai renaissance-szá. Giuseppe Mazzini ezt az el nem múló olasz álmod foglalta össze tömören, mikor azt mondta, hogy nem lehet Rómába menni és nem lehet Rómában maradni valami egyetemes eszme nélkül.

KILENCEDSZER: Mert az olasz népnek csálhatatlan ösztöne van a szellemi és polgári élet ellentéteinek összhangzó elegyengeté-

sére. Hogy egy példát mondjak: nem isten-
tagadó és nem teokratikus; nem törekszik az
osztályok kiegyenlítésére, de nem is akarja az
egyik osztályt fölébe helyezni a másiknak;
nem akarja megszüntetni a magánvagyonot és
az egyéni kezdeményezést, de mindig szembe-
helyezkedik a kapitalizmus kivételes hatalmá-
val és így tovább. Az egyensúlyérzéknek ez a
természetes adománya a legalkalmasabbá teszi
az olaszokat arra, hogy különböző érdekű és
vérmérsékletű népeket kormányozzanak.

Mindezeknél az okoknál fogva — és nem
volna nehéz még többet is felsorakoztatni —
az olasz nép minden másnál hivatottabbnak
látszik Európa egységének megvalósítására.

2.

ELSŐ ELLENVETÉS: Olaszországnak
ma, főképpen Európában, megszámlálhatatlan
ellensége van, amennyi talán Hannibal⁹⁷ kora
óta nem volt. Hogyan érhetné hát el Európa
egyesítését az a nép, amely iránt Európának
olyan sok részében ellenséges érzülettel visel-
tetnek?

A válasz erre: a gyűlölet mindig a gyűlölt erejének és nagyságának a jele. A kicsinyeket és gyöngéket lenézik vagy elfelejtik, de nem gyűlölik soha.

Emlékezzünk rá, hogy mindig a szolgák szövetkeznek jelenlegi vagy várható uraik ellen.

Tegyük hozzá, hogy a hálátlanság nemcsak egyesek bűne, hanem egész nemzeteké is. Európának mérhetetlen és százados tartozásai vannak Itáliával szemben és túlságosan gyakori eset, hogy a jótétéményt élvező, aki nem tudja vagy nem akarja megfizetni adósságát, végül is »elviselhetetlennek« találja jótévőjét: a gyűlölet olykor a hálának sátáni változata.

Végül vegyük még hozzá, hogy Olaszország néhány év óta európai (és imperialista) világpolitikát folytat, aminőt más időkben nem tudott vagy nem mert folytatni és ez a politika tette vele szemben a nagyhatalmakat iriggyé, a kicsinyeket pedig gyanakvákká.

Egy századon át, sőt tovább, Anglia szintén gyűlöletes volt az európai nemzetek legnagyobb része előtt — Franciaországot is beleértve, 1911-ig — és éppen ebben a században alakult ki és erősödött meg a Brit Birodalom.

Ma ez a gyűlölet csökkent, de nem tudom, mennyire van rá okuk az angoloknak, hogy örüljenek neki.

3.

MÁSODIK ELLENVETÉS: Bár Itália ezidőszerint olyan népes és olyan hatalmas, aminő ötven vagy harminc éve nem volt, távolról sem a legnagyobb, a leggazdagabb és a legjobban felfegyverzett ország Európában: vajjon ezzel az erővel és ezekkel az eszközökkel elérheti-e a kontinens egyesítését?

Megfelel rá a történelem: Róma kis város volt és szűkös és szegény terület ura, mégis egyedül neki sikerült egész Itália egyesítése.

Az ókori Görögországot Macedónia egyesítette, amely Fülöp előtt egyike volt a félsziget legnyomorúságosabb és leglenézettebb vidékeinek.

A modern Olaszország, a kis Piemont körül egyesült; a keresztény Spanyolország Ó-Castilia segítségével; a Német Birodalom főképp Poroszország érdemei folytán; Jugoszlávia Szerbia kitartó akarata révén; Orosz-

ország pedig a moszkvai nagyfejedelemség elhatározásából.

A nagy nemzetek egysége mindig ama kis országok egyikének műve, amelyek alkotják — de olyan országé, mely egészségesebb, merészebb és távolabbra látó a többinél.

A kövér és nagy országok, a jóllakottak és puffadtak természetesen tétovázók és lomhák; csak az ösztövé és szükségét szenvedő népek hajlandók életüket kockáztatni és tudnak megkezdeni és véghezvinni olyan vállalkozásokat, amelyek a megfontolt bölcsek előtt kétségbeesetteknek látszanak.

Ezeknek a bölcseknek jó volna tudni és figyelembe venni, hogy nemcsak az antracit és az acél jelenti a gazdagságot és nemcsak a cirkálók és a tüzéség adják az erőt. Vannak szellemi értékek is (a hűség izzása, az értelem ereje) és erkölcsi erők (fegyelem, életlendület, halálmegvetés), amelyek döntő próbáknál többet számítanak, mint a flották és az aranytartalékok. És Olaszország bőven el van látva azzal, ami ilyen maradandó érték.

Tegyük hozzá végül, hogy kezdetben elég egyesíteni a hitelesen európai Európát, kizárva belőle Angliát — amely kilencztizedrészében

kívül van Európán — és a Szovjet-Uniót, amely földrajzilag és lelkileg inkább ázsiai, mint európai.

Nem lehetetlen hát és nem valószínűtlen, se nem elképzelhetetlen, hogy Európa szükség-szerű egységét olyan nép valósítsa meg, amely távolról nézve kevésbbé erősnek és kevésbbé gazdagnak látszik a többinél.

4.

HARMADIK ELLENVETÉS: Olaszország politikai egysége nem régi keletű; hogy léphet fel hát éppen ő, aki utolsónak jött az európai nemzetek közt, azzal az igénnyel, hogy egységre vezérelje őket?

Nagyon is igaz, hogy az olasz egység tegnapi, sőt mai keletű. Legtöbben úgy tudják, hogy politikai egységünk 1860-ig vagy 70-ig megy vissza; de a valóságban a teljes területi egységet csak 1918-ban és 1920-ban állítottuk helyre. Ami pedig a szellemi egységet illeti, az 48-ban kezdődött, nagy lépést tett előre 1915-ben, de csak 1936-ban vált befejezetté.

Ezért ez az olasz nép minden más népnél jobban átérzi és jobban értékeli ennek a nagy egységnek áldását és szükségességét; jobban felkészült rá a többenél, mind a legutóbbi tapasztalatok, mind pedig az ezredéves hagyományok révén, hogy a siker reményével való-
sítsa meg.

5.

NEGYEDIK ELLENVETÉS: Az olasz uralomra törő nemzet, gög és kapzsiság bujtotgatja, következésképp nem lehet képes olyan feladat megvalósítására, amely altruizmust, érdektelenséget, mérsékletet és igazságos szellemet követel.

Olaszország azt válaszolhatja erre, hogy soha nem költötte maga köré a választott nép zsidó eredetű mitoszát, mely szerint arra volna hivatott, hogy uralkodjék a világ fölött. Az olaszok tudják, hogy minden népnek megvan a maga pillanata a civilizáció fejlődésében, saját, szerény vagy nagyjelentőségű hivatása a világtörténelemben.

Az az állítás, hogy az olasz népben nagyobb mértékben van a meg a többenél az egyetemes-
ség érzése és a politikai hivatottság, nem döl-
y-

fős beképzeltség, hanem az idegenek részéről is észrevett és elismert igazság. Más népekben is vannak hasznos, sőt csodálatraméltó tulajdonságok és hivatottságok, de aki csak futó pillantást vet a civilizáció történetére, annak is be kell vallania, hogy csak az olasz népnek vannak ezek a gyakorlati, ezek a misztikus, ezek az elmélyedő és ezek a teremő tulajdonságok mind birtokában.

Nem a büszkeség, sem nem a kapzsiság sarkalhatja Olaszországot Európa egyesítésére, ami fáradságos, költséges, veszedelmes, sőt kockázatos vállalkozás. Mert itt Európának csak egyesítéséről és nem birtoklásáról van szó. Vagyis arról, hogy a közjót szolgáljuk, hogy a magunk nyugalma talán századokon át feláldozzuk, hogy a kevésbé készségesek és szorgalmasokért dolgozzunk, hogy a legsúlyosabb felelősségeket vállaljuk; egyszóval, hogy kormányozzunk, nem pedig mindjárt kizsákmányoljunk. Azok, akik irigylik vagy sértegetik a nemzetek kormányzóit, nem tudják, hogy a politikai hatalom inkább áldozat, mint mámor, sokkal inkább fáradság, mint nyereség, jóval inkább a sokakért vállalt türelmes szolgálat, mintsem az uralomvágy kielégítése.

Olaszországnak, ha a saját érdekével törőd-
 nék, nem feküdne szívéen, hogy ilyen terhes fel-
 adatot vállaljon magára, inkább arra kellene
 törekednie, hogy megegyezzen azzal a két-
 három hatalmas nemzettel, amely Nyugatnak
 és Keletnek parancsolni akar és ki akarja belő-
 lük csiholni azokat az anyagi és ideiglenes elő-
 nyöket, amelyeket elérhetőknak tart vagy leg-
 alább feltételezhet.

Ha Olaszország élére akar állni a rettenetes
 vállalkozásnak, hogy Európát egyesítse és a
 civilizációt megmentse, erre bizonyára nem a
 haszonlesés vagy a kapzsiság indítja, hanem
 az engedelmesség egy hősi küldetés hívó sza-
 vának.

6.

ÖTÖDIK ELLENVETÉS : Más, kevésbbé
 régi és dicsőséges műveltségű, de a mának és a
 közvetlen jövőnek szükségleteihez jobban iga-
 zódó népek nagyobb jogokat foglalhatnak
 le maguknak Európa egyesítésének művéből
 Olaszországnál.

Erre az a válasz, hogy igazában nincs is
 tulajdonképpen úgynevezett Zeitgeist: a tör-

ténelmi korok nem külső és maguk akaratából lett végzetszerűségek, hanem népek és egyéniségek szándékos erőinek eredményei. Elég olykor egyetlen ember, hogy megváltoztassa a kor színét és az események irányát.

Mindenesetre nem lehet eléggé emlékezetbe idézni és ismételni, hogy az itáliai civilizáció, történetének három ezredével, az egyetlen csakugyan sokoldalú, megbonthatatlan és teljes. Birtokunkban volt minden — egyszerre vagy különböző korszakokban — és minden nagyobb arányokban és a legtisztább formában. A nagy költészet és a nagy politika, a nagy festészet és a természettudomány, a nagy zene és a nagy építészet. Nagy szentjeink és nagy hadvezéreink voltak, nagy bankáraink és nagy minisztereink, nagy kalmáraink és nagy színészeink, nagy tengerészeink és a legnagyobb kézműveseink. Az egyetemes szellemek hazája és az egyetemes műveltség hazája ez.

Valamennyi többi ország többé-kevésbé hátrányban van. Angliából hiányzik a szobrászat és a zene; Franciaországból a mechanikai találékonyság adománya; Oroszországból a filozófia; Spanyolországból a politikai tehetség és így tovább.

És a jó olaszokban minden helyes és tökéletes mértékkel van adagolva, míg más népekben a túlságig vagy kihangsúlyozottan van meg egy-egy kiválóság, éppen ezért a hóbortok vagy a kiegyensúlyozatlanságok veszélye fenyegeti őket. A franciák túlzottan racionalisták; a németekben túlteng a metafizika; az angolok túlságosan empirikusak; az amerikaiak nagyon is gyermekesek; az oroszok túlságosan esztelenek. Az olasz népben ugyanaz a politikai rátermettség, ha kimagasló mértékben van is meg, soha nincs elszigetelve más tehetségektől, melyek teljessé egészítik ki, soha sincs tisztán kikristályosodott állapotban. A mi nagy politikusaink egyben költők és művészek is voltak, — mint Augustus, Medici Lőrinc,⁹⁸ a Magnifico, Napoleon, Mazzini — vagy imádságos emberek és szentek — mint Nagy Szent Gergely és VII. Gergely — vagy végül a harc férfiai, mint Caesar, II. Gyula vagy Emanuele Filiberto.⁹⁹

Vannak Európának csaknem ázsiai országai, mint Oroszország; mások megint afrikaiak félig-meddig, mint Spanyolország; s vannak úgyszólván sarkiak, mint Skandinávia. Itália távoli századokig visszamenőleg kapott vala-

mit Kelettől és Északtól, Afrikától és Ázsiától és értett hozzá, hogyan kell helyes arányokban összeegyeztetni, egybeolvasztani és uralma alá hajtani a legellentétesebb elemeket, mégpedig oly módon, hogy meg tudja érteni úgy Északot, mint Napkeletet és meg is tudja értetni magát velök.

Az olasz nép nem pusztá faj csupán, hanem külön műveltség, kultúra, hagyomány; szellemi testvére valamennyi polgáriasult népnek. Olaszország a maga kiegyensúlyozott összetettsége révén, hogy Szent Pál kifejezésével éljek, »mindene lehet mindeneknek«. Ő egyesítheti Európát, mert már egész Európa egyesült benne, az ő vérében és lelkében.

7.

HATODIK ELLENVETÉS: Európa egyesítése, föltéve, hogy kívánatos és lehetséges, nem lesz egyetlen vezető és uralkodó nép műve, hanem olyan egyesülés vagy szövetség formájában érhető el, aminőnek előképe és úttörője a Nemzetek Szövetsége.

Egy európai államszövetség eszméje a

Keresztény Köztársaságig, IV. Henrik király, Leibnitz¹⁰⁰ és W. Penn¹⁰¹ tervéig nyúlik vissza. A felvilágosodás korában Bernardin de Saint Pierre¹⁰² hozott javaslatba egy európai szövetséget — Utrecht székhellyel — a romantikus korban Victor Hugo és Mazzini álmodozott az Európai Egyesült Államokról, manapság, a háború után pedig gróf Coudenhove Calergi¹⁰³ ajánlgatott egy magasütetű Pán-európát (1923). De a szövetségi megoldások szerződéses vagy megegyezéses alapon eleve bukásra vannak ítélve. A tényleges és szilárd egység felsőbb rendelkezést föltételez visszautasíthatatlan és kizárólagos vezetést. A Római Birodalom volt, amint Carcopino¹⁰⁴ bebizonyította, a népek eszményi szövetsége, mégpedig azért, mert *Róma kétségbevonhatatlan uralma és felügyelete alatt állott.**) De maga a népszövetség — amely csak súlyosbította Európa széttagozottságát és nyomorúságosan tengődik magárahagyatottság és a teljes csőd között — sem mesterkedhetné ki fennmaradását, ha nem állana egységes angol-francia akarat uralma alatt.

*) Empire Romain et Europe, a Points de vue sur l'Imperialisme Romain című kötetben. Paris, Le Divan 1904. 259—273. lap.

Nagyon is sok eredeti bűne és nagyon is sok szervi baja van a Nemzetek Szövetségének. Annak a felvilágosult, szabadkőműves zsidó és demokratikus szellemnek az alkotása, amely semmi ellenállást nem tud tanúsítani a kommunizmus bomlasztó és rothasztó erőivel szemben. Genfben legfeljebb a beati possidentes (a boldog birtokban levők) érdekszövetségének érdekeit lehet védelmezni, de az európai kultúrát és az európai egységet bizonyosan nem.

A Nemzetek Szövetsége túlságosan széleskörű mint vágyálom és túlságosan szűkös, mint valóság. Szeretné magábafooglalni a földkerekség minden országát és nem számlálja tagjai közé Amerika két legnagyobb államát s Ázsia leghatalmasabb országát, viszont szembehelezkedett kettővel Európa legnagyobb népei közül.

Akárcsak a Harmadik Internacionálé, módfelett becsvágyó. Nem lehet ma az egész földkerekség egyesítését remélni; már Európa egyesítése is valószínűtlenül nehéz vállalkozásnak látszik. A genfi társaság jegyében elérhető egység mindenképpen radikális demokráciára vezetne, vagyis anarchiára; a kommunista Internacionálé jegyében megvalósított egység

pedig a szláv és ázsiai típusú véres rabszolgasághoz jutna el: mind a két esetben annak az európai civilizációnak lerombolásához, amelyet az olaszok és minden jóakarató európai meg akarnak menteni.

8.

HETEDIK ELLENVETÉS: Milyen módszerekkel és cselekedetekkel érhető el az európai egység?

A legbiztosabb út volna az európaiaknak és kormányzataiknak őszinte és egyöntetű megterése a béke, a testvériség, a lemondás és az egyetértés érzelmeihez; a csatlakozás ugyanahhoz az értékalaphoz, a teljes egyesség ugyanabban a közös hűségben. Néhányezer szentnek néhányezer év alatt talán sikerülne véghezvinni ezt a csodát.

De közben mindenáron rendezni és újra egyesíteni kell Európát s ezért arra van szükség, hogy egy félelmet nem ismerő nemzet vállalja a hősi kezdeményezést és jóban-rosszban hajtsa végre. Elég lesz ehhez félszázad vagy egész évszázadra van szükség? Senki nem mondhatja meg, de a vállalkozás hosszadalmas-

sága nem hozhat zavarba olyan népet, amely történelmének már három évezredére és egyetemes uralmának három szakaszára (Birodalom, Egyház, Renaissance) tekinthet vissza.

Nincs módunkban itt kifejtteni az eszméket és módokat, amelyek Itália egyesítő akaratát hatályossá fogják tenni. Azoknak a boldogoknak a boldogok között, akik a ki nem mondott szóból is értenek, elég lesz felhívni a figyelmét két könyvre, amelyek egyesítve Olaszország nagy politikai kézikönyvét alkotják: a *De Monarchiára* és a *Principére*. Megalkotni a Dante keresztény szellemétől megálmódott Birodalmat Machiavelli valóságon nyugvó tapasztalatának segítségével. A *De Monarchia* magában halott dolognak látszik, a *Principe* ördöginek; egybekapcsolva életrekeltik az álmot és halállal sujtják a Sátánt. A dantei utópiának lehetőséget ad Machiavelli kézzelfogható gyakorlatiséga; a *Segretario* nagyon is emberi számítását megtisztítja és megfinomítja a költő szárnyaló látomása. A *Principe* a *De Monarchia* nélkül túlságosan földi; a *De Monarchia* a *Principe* nélkül meddő és tehetetlen. »Legyetek szelídek, mint a galambok és rava-

szok, mint a kígyók». Olaszország állandóan szeme előtt tartva inkább szellemében, mint betűjében, úgy az egyik, mint a másik művet, elvezetheti Európát az áhított egységhez.

9.

Ha eddig valamennyire kimutattuk, mennyire a valóságban gyökeredzik ez a dolog — és az akarat szüli az igazat — gondolni kell arra a megrendítő felelősségre is, amely ránk olaszokra súlyosul. A nyugati civilizáció megmentése — mely nem kis részben atyáink műve és a miénk is — elsősorban miránk vár. Mikor Mussolini arra buzdítja az olaszokat, hogy a birodalmi gondolat jegyében érezzenek és cselekedjenek, hitem szerint nemcsak Líbiára és nemcsak Etiópiára gondol: az Afrikai Olasz Birodalom csak megerősítése az anyahazának, hogy annál jobban beválthassa jövőendő küldetését Európában.

Olaszország olyan ma, mint egy ostromolt erőd, mint körülsáncolt tábor, mint az utolsó fellekvár, amely megteremtette és újra meg újra meg fogja teremteni Európa egységét: a

Pax Romana és Krisztus Egyházának fellegvára. Ránk, a mi fiainkra, a mi unokáinkra vár az a mérhetetlen fáradság, megmenteni ezt a két szent intézményt és nemcsak hogy megmentjük, hanem hogy újra megajándékozzuk vele Európát, igen, örökössé tegyük azt a felsőbbrendű, emberi és isteni műveltséget, amelyet ezek az intézmények előmozdítanak, oltalmaznak és megtestesítenek.

Nem rémítenek el a megdermedt lelkű bírálóknak annyiszor megcáfolt kijelentései: hogy mindez becsvágytól fűtött lázálom, költői ábrándkép.

A megszokott körén kívül eső vállalkozások mindig homályosaknak tűnnek fel a vakok előtt, elérhetetleneknek a bénák előtt és lehetetleneknek a gyöngélméjűek előtt. De gyakran megesik, hogy azok a dolgok, amelyek távolról költői ködfelhőknek látszanak, bizonyos idő elteltével tömör sziklahegyekké változnak át.

VII.

AZ OLASZ IFJÚSÁGHOZ

AN OCEANIC JOURNAL

Idefűzök még néhány rövid megjegyzést azoknak az ifjaknak szánva, akik ezt a könyvet olvasni fogják.

A hazának az a jogos magasztalása, amely ezeket a lapokat ihlette és betölti, ne ejtsen egyetlen olaszt se és legfőképen ne az ifjúságot, a dölyfösség bűnébe. Legyen inkább az alázat és talán a töredelem forrása.

Mert először is a tájszépségek és az olasz szellem erényei, alapjában véve, isteni kegyek és adományok és nem emberi érdemek. Az emberek megszépítették a művészettel a földet és jószándékkal és gyakorlattal gyümölcsözővé tették az olasz szellemre bízott tehetségeket, de nem feledkeznek meg arról, hogy inkább munkatársak, mint alkotók.

Azonkívül az olasz műveltség ragyogása, legnagyobb részében, az ősök és az apák műve és csak pusztá dicsekvéssel állíthatjuk azt, hogy mi még növeltük. A tétlen és dicsekvő örökösöknek semmi joguk, hogy e tündöklés szer-

zöinek higgyék magukat. Minden nemzedéknek megvan a maga feladata. Az első: megőrizni és ha úgy esik, megvédelmezni és megmenteni azokat a szellemi javakat, amelyeket örökségül kapott. Ezt követi a vállalkozás, növelni ezt a hagyatékot, valóra váltani az apák álmait, új álmokat és mitoszokat teremteni a jövőendő nemzedékek számára.

A napoleoni nemzedéknek például az volt a feladata, hogy hirdesse és előkészítse az olasz nemzet egységét; a 30-as évek nemzedékéé, hogy minden eszközzel megvalósítsa ezt az egységet; a 60-as évek nemzedékéé az a nehéz és fáradságos teljesítmény: megalkotni az új állam épületét és az ország modern berendezését; a nagy háború nemzedékére az a feladat várt, hogy annak szerencsés befejezésével teljessé tegye Olaszország földrajzi és erkölcsi egységét, hogy biztosítsa felszabadítását a még fennálló politikai és gazdasági szolgaság alól és végül, hogy hozzájárasson egy új birodalom megalapításához.

Annak a nemzedéknek is, amely most kezd felemelkedni a parancsnoki állomáshelyekre, megvannak a maga kötelességei és céljai: mindenekelőtt az európai egység mozgató és döntő

gyújtópontjává s a nyugati műveltség védőjévé kell tennie Olaszországot.

És ami ezt a szándékot illeti, jó lesz emlékeztetni az ifjúságot arra, hogy nem lehet és nem kell megállnia a nacionalizmusnál. A nacionalizmus ennek a századnak első éveiben szükséges, jogosult volt, szent és sérthetetlen visszahatás az akkori idők gonoszságára, az uralkodó és kormányzó osztályok középszerűsége mellett, az egyenlőségre törekvő és anyagi ideológiák támadásával szemben. Ne felejtsük el soha, mit köszönhet a megújhódott Itália Enrico Corradini¹⁰⁵ szenvedélyének, hűségének és jövőbe látó valóságérzékének.

De ma, mikor az újjáébredés meghozta gyümölcseit, mikor az egység teljes és a függetlenség csaknem tökéletes, ma, amikor a birodalom megvan alapítva, nem merülhetünk el resten határaink méla szemléletében és a »sacro egoismo« magyarázatában. A sovinizmus és a xenofobia nem olasz szavak.

Itália, amint láttuk, akkor igazán nagy és mindenekfölött csodálatraméltó, mikor európai küldetésektől megtermékenyülve ilyenekre vállalkozik, amikor egyetemes vállalkozásokba vág bele.

Mi azért is szeretjük Itáliát, mert Itáliának elsőrendű szerepe van az emberi nem vezetésében és nevelésében. Itáliát szolgálni egész lélekkel, teljes erővel, szinte az önfeláldozásig, annyi, mint végeredményében Európa és a világ, egy magasabbrendű civilizáció nagy eszméjét szolgálni.

A mi szeretetünknek szülőföldünk és népünk iránt még ebben a formájában is, amely szertelennek és becsvágyónak tűnhetnék föl, megvan az igazolása Itália nemzetfölötti tisztében. Itália szellemi hatalmának növelésével nő annak az isteni eszköznek ereje is, amely minden másnál hatásosabban működik közre az egész föld civilizálásában. Itália iránt érzett szeretetünk tehát csak egy formája az egész emberiség iránt érzett szeretetünknek.

Az a nemzedék, amelyhez tartozom, ha tévedéseken keresztül is, amelyek elválaszthatatlanok minden emberi műtől, de elvégezte a maga részét és mindig azon fáradozott, hogy fenntartsa és helyreállítsa azokat az értékeket, amelyek Itália fő életterejét alkotják.

A most feltörekvő nemzedék feladata lesz felismerni és magába szívni a multat, előre látni és megépíteni a jövőt. Ez a kis könyv csak

azt tűzi célul maga elé, hogy világosan és új fényben összegezze, amit az öregeknek és az olasz ifjaknak emlékezetükbe vésniök, biztosan tudniök és remélniök kell.

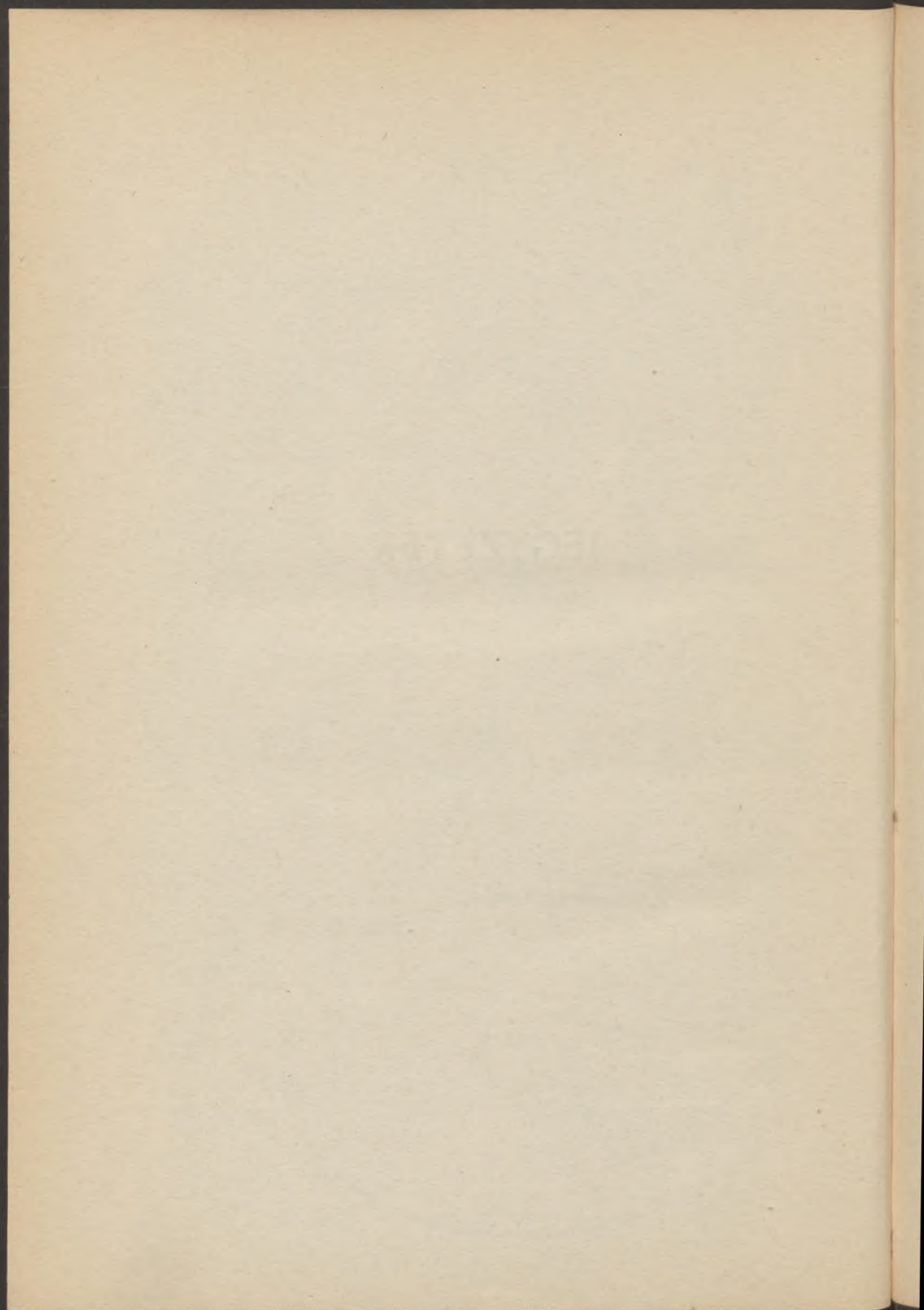
Ti, akik az utolsó megváltó háború után születtetek, ne vágjátok el ezt a fonalat, ne térjetelek le erről az útról, ne hagyjátok el ezt az édesanyát. És ez már nem az a csipkefőköttős, színházi matróna, akinek fején csillag van a kalaptű helyett, nem is az oklevelek és emblémák szoptatós dajkája, hanem az az ifjú és nagyra nőtt Itália, amely hegyei csúcsáról tengereire néz, amely kész visszanevetni rátok, mint felnöttebb testvér és védelmezni benneteket, mint harcos anya.

Szerelmes képzeletünkben igazán olyan, mint valami régi és új istenség, túl pogányságon és kereszténységen. Nincs isteni mindenhatósága, de fiai képesek minden kézi munkára és minden szellemi alkotásra. Nincs mindent átfogó isteni bölcsesége, de fiai felkutattak minden igazságot és végére jártak minden látható és láthatatlan világnak. Nincs isteni mindenütt jelenvalósága, de fiai megjelentek a földkerekség minden részén, ott élnek ma is és dolgoznak ennek a bolygónak minden táján. Nincs

meg benne az egyetemes isteni irgalom, de fiait jótéteményt gyakoroltak a legközelebbi és legtávolabbi nemzetekkel és ma is kormányozzák és védőn őrzik Krisztus Egyházát.

Nem vagyunk pogányok és nem kell földi istenségeket imádnunk. De ki ne szeretné közöletek szíve teljes szerelmével ezt az édesanyát? Ki tagadná meg, hogy a végső kimerülésig küzdjön és feláldozza magát érte?

JEGYZETEK

¹ Monteverdi Claudio (1567—1643) a XVII. század korszakalkotó olasz zeneszerzője, az operairodalom egyik legnagyobb géniusza. Főművei az Orfeo, az Andromeda, az Ulisse és a Poppea. Ő az opera Michelangelója.

² Verdi Guiseppe nagy olasz zeneszerző, minden idők egyik legnagyobb operakomponistája (1813—1901). Műveit végtelen dallamgazdagság, csillogó hangszerelés és romantikus színesség jellemzi. Legismertebb és leggyakrabban játszott operái a Trubadur, a Végzet hatalma, az Álarcosbál, a Rigoletto, a Traviata, az Aida, a Falstaff és az Otello.

³ Mazzini Guiseppe (1805—1872) olasz ügyvéd és szabadsághős, Garibaldival Olaszország felszabadításának egyik vezére. Prófétai lángolású, misztikus érzésektől áthatott író.

⁴ VII. Gergely (1020—1085) családi nevén Hildebrand, Szent Benedek rendjéből való bíbornok, 1073-tól pápa. Páratlan eréllyel küzdött a pápai tekintély fenntartásáért. Az investitúra harchan megtörte IV. Henrik német-római császárt, kiátkozta és ez Canossa várába járult elébe vezekelni.

⁵ Nagy Szent Gergely (540—604) 590-től pápa, előmozdította az olasz nép anyagi és erkölcsi jólétét és emelte az Egyház tekintélyét. A kereszténység egyik legnagyobb egyháztanítója.

⁶ Castiglione Baldassare (1478—1529) olasz író. Kiváló kultúrtörténeti jelentőségű műve *Il Cortegiano*, a XVI. század udvari életének hű tükörképe.

⁷ Vico Gianbattista (1668—1744) olasz történet-filozófus, a néplelektan előfutára.

⁸ I. Teodosius, római császár (346—393) egyesítette a kettészakadt birodalmat s a kereszténységet államvallássá tette. A történelem nagy melléknévvel tüntette ki. II. Teodosius ennek unokája, 401—450-ig kelet-római császár, Attilának adófizetője volt. Itt erről a II. Teodosiusról van szó.

⁹ Petrarca (1304—1377) a legnagyobb olasz szonett-költő, a középkor kimagasló szelleme. Laurához írt versei legszebb gyöngyei az olasz szerelmi dalköltészetnek. Arezzóban született, de apjával számkivetésbe ment. Dalait Provence földje ihlette.

¹⁰ Bojardo Matteo Maria, Scondiano grófja (1434—1494) olasz költő. Főműve a lovagregények hősi kalandjából szőtt verses regény, az *Orlando innamorato* (Szerelmes Roland). Változatos meseszövése, erotikus humora a legkiválóbb lovagi époszok közé sorozza ezt a művet.

¹¹ Ariosto Ludovico (1474—1533) olasz költő. Főműve az *Orlando Furioso* (Dühöngő Roland), amelyben Bojardo *Orlando Innamorato*-ját folytatja. Hőse ennek is Roland, a francia hősköltemények ünnepelt vitéze, de két főszereplőjének, Ruggierónak és Bradamanté-nak szerelmében a ferrarai fejedelmi család dicső őseit és eredetét akarta megrajzolni.

¹² Baretti Giuseppe, olasz költő és kritikus (1719—1789). Kilenc évig Londonban élt, mint az ottani olasz színház igazgatója. Az ott megismert kultúra lelkesítette arra, hogy az olasz szellemiség megújhódása érdekében dolgozzék.

¹³ Alfieri Vittorio (1749—1803) az olaszok legnagyobb klasszikus drámaírója. Mint piemonti arisztokrata, inkább franciául beszélt és olaszul hibásan tudott. Az irodalmi olasz nyelvet, a toscanai tájszólást külön meg kellett tanulnia. Darabjait izzó olasz hazafiság hatja át, úgyhogy azok gyűjtőhatással voltak az olasz egység eszméjének híveire.

¹⁴ Manzoni Alessandro (1785—1873) az olaszok klasszikus, nagy regényírója. Remekműve a Jegyesek (I promessi sposi). A francia szabadgondolkodás híve volt. Blondel Enrichettával kötött házassága térítette át a mély katolikus hitre.

¹⁵ Leopardi Giacomo gróf (1798-ban született Recatiban) a legnagyobb lírikusok közül való, az akkori romantikus hatás alatt a világfájdalom énekese. Zibaldone című műve kritikai és filozófiai töredékeket és gondolatokat tartalmaz.

¹⁶ Carducci Giosué (1835—1907) olasz költő, a legerősebb kifejezője az olasz lelkületnek a XIX. század második felében. Legszebb műve a Rime nuove s az Odi Barbari. Kiváló kritikus volt. Tanulmányai a legjobbak, amelyek a múlt század végén íródtak.

¹⁷ D'Annunzio Gabriele, olasz lírikus, regényíró és drámaszerző. Művészi veretű, zengő nyelven írt művein francia és orosz hatás érzik. A legteljesebb olasz egység és nagyság megteremtésének fáradhatatlan, lelkes harcosa volt. Nagy része volt abban, hogy Olaszország belépett a világháborúba. A háború után ő szállotta meg Fiumét. Érdemeiért hercegi címet kapott.

¹⁸ Cincinnatus, Lucius Quintus a feddhetetlen római jellem eszményképe. Kr. e. 458-ban diktátorrá választották. Az ellenség legyőzése után jutalmat el nem fogadva, visszatért az eke szarvához.

¹⁹ Curius Dentatus, római consul, 290-ben Kr. e. katonai erényeiről és hozzáférhetetlenségéről nevezetes. Legyőzte a samnitokat, a sabinokat és végül Pyrrhust a beneventumi csatában. A samnitok enyhébb békefeltételekért aranyedényekkel kínálták meg, de visszautasította.

²⁰ Fabius, Quintus Maximus római patricius öt ízben volt consul. A Maximus jelzőt cenzori működésével érdemelte ki, mikor Kr. e. 304-ben megsemmisítette Appius Claudius Caecus intézkedését, amely a szabadosokat az összes tribusokba beengedte. Fabius Quintus M. Cunctator. két ízben volt diktátor, a második pún háborúban óvatos, késlelkedő harcmodorával verte meg Hannibált.

²¹ Decius Mus, annak a három rómainak a neve, akik az alvilági isteneknek ajánlották fel magukat a római fegyverek győzelméért. A név a nyelvhasználatban általános azoknak a megjelölésére, akik a hazáért áldozzák föl magukat.

²² Atilius Regulus római fogoly Karthagóban, akit Rómába küldtek, hogy a foglyok kicseréléséről tárgyaljon. Ő azonban ezt nem tanácsolta. Visszatért Karthagóba, ahol meggyilkolták.

²³ Palestrina, Giovanni Pierluigi (1526—1594). A XVI. század legnagyobb egyházi zeneszerzője. Karvezetője volt a Szent Péter bazilika Capella Juiliájának, majd a lateráni bazilika karnagya, a hatszólamú Missa Papae Marcelli szerzője. A tridenti zsinat Palestrina stílusát elismerte az egyház-zenei reform megvalósulásának.

²⁴ Machiavelli Niccolo (1460—1527) olasz politikus és történetíró. Főműve: *Il Principe*. Ebben a hatalom megszerzésének, megtartásának és gyakorlásának módját fejtegeti erős realizmussal. Nagy célja, Itália egyesítése volt, vezérelve, hogy minden eszköz jó a cél elérésére.

²⁵ Guicciardini Francesco (1483—1540) a renaissance egyik kiváló prózaírója. Főmunkája Firenze története és Itália története. Emlékiratai kíméletlenül leplezik le kora társadalmi és emberi önzését s rideg gyakorlati intellektualizmusát.

²⁶ Gioberti Vincenzo (1801—1852) olasz filozófus és politikus, Olaszország egységének egyik előharcosa.

²⁷ Balbo Cesare gróf (1785—1853) olasz történetíró. Főműve a *Sommario della storia d'Italia*. Szintén az olasz egység híve.

²⁸ Solmi Arrigo (sz. 1873-ban). Kiváló olasz történetíró és jogtörténész. Magyarul is megjelent *Itália föltámadása* című műve.

²⁹ Pareti Luigi, olasz filozófus és történetíró.

³⁰ Cavour Camillo Benso (1810—1861). A piemonti királyság, majd az olasz egység nagy harcosa és megteremtője. Liberális politikus.

³¹ Brofferio Angelo (1802—1866) olasz szabadságharcos, piemonti népdalokat írt.

³² Guerrazzi Francesco Domenico (1804—1873) viharos vérmérsékletű olasz népszónok és regényíró, az olasz függetlenség nagy harcosa.

³³ Tommaseo (1802—1874) olasz író, aki az irodalom minden terén működött. *Fede e bellezza* című műve az olasz irodalom első lélektani regénye. Szenvedélyes politikus volt, résztvett az olasz függetlenségi küzdelmekben.

³⁴ Marozia toscanai hercegnő, aki Rómában élt a X. században. A hírhedt Theodora leánya volt. Befolyást gyakorolt a pápai szék betöltésére is. 928-ban letétette X. János pápát és kivégeztette. Érzéki tombolásairól volt híres. Tulajdon fia vettette fogságba. Halálának helye és ideje ismeretlen.

³⁵ Teodorik (nagy) keleti gót király Teodemir király fia (154—526) Venon keletrómai császár megbízta, hogy Itáliát foglalja vissza a birodalom számára. Teodorik Odovakart, Itália urát az Isonso mellett, majd az Adda mellett legyőzte s 493-ban Ravennában megadásra bírta. Ellenfelét saját kezével megölte s ura lett egész Itáliának. Korának legkiválóbb fejedelme volt. Ravennában híres síremléke áll.

³⁶ Galla Placidia nagy Teodosius császár leánya, Honorius császár nővére, 410-ben 21 éves korában Róma elfoglalásakor Alarik fogságába került. 414 Athaulf gót király neje lett, ennek halála után Constantinos hadvezérrel kelt egybe, így lett Honoria és III. Valentinianus anyja. Fia III. Valentinianus haláláig, 425—445-ig vitte a Nyugatrómai Birodalomban a kormányt. Rómában halt meg 450-ben. Ravennai sírkápolnája a bizánci művészet egyik legszebb emléke.

³⁷ Tasso Torquato (1544—1595) olasz költő, tragikus sorsú, igen érzékenylelkű, üldözési mániában szenvedő, később csakugyan üldözött olasz költő. Sok hányódás és bolyongás után a Szent Onofrio-kolostorban halt meg, Rómában. Első munkája a Rinaldo című lovagregény. Remekbe készült Aminta című pásztortjátéka, melyet a ferrarai udvarnál előadtak. Világhírét azonban a Megszabadított Jeruzsálem című hősi époszának köszönheti, melyben a keresztény és pogány világ küzdelmét írta meg.

³⁸ Pascoli Giovanni (1855—1912). A modern Olaszország legnagyobb költője. Misztikus gondolkozású, magányos lélek. Carducci halála után neki ajánlották a bolognai egyetem irodalmi tanszékét. Az egész világ ismeri és méltányolja költészetét.

³⁹ Orcagna Andrea (1344—1377) a XIV. századbeli Firenze egyik leggazdagabb skálájú mestere, építész, szobrász, festő, nagy része van a toscanai gótika kifejlesztésében.

⁴⁰ Signorelli Luca (1441—1523) umbriai festő, zord erő, drámai felfogás és gazdag képzelet jellemzi. Életének főműve az orvietói dóm nyolc nagy freskója s azok közt a világ pusztulása s a holtak feltámadása.

⁴¹ Jacopone da Todi (1230—1306) a ferences költészet legnevesebb művelője. Számos latin himnuszt és egyházi dalt szerzett, melyek közül sokat ma is énekelnek. Ő a szerzője a Stabat Mater-nek (Alla, a keserves Anya).

⁴² Colenuccio Pandolfo (1444—1504) középkori olasz költő, Petrarca követője.

⁴³ Stecchetti Lorenzo (1854—1916) olasz lírikus, Postuma c. kötetével tűnt fel. Versei nagyjából elégtikus hangulatúak.

⁴⁴ Stampa Gaspara olasz költő (1523—1554) a Bembo-féle Petrarca-t követő olasz iskolához tartozik. Szerelmes verseit Collatino di Collatto grófhhoz intézte.

⁴⁵ Gray Davis (1838—1861) angol költő, komorhangú szonetteket írt *In the Shadow* (Az árnyékhoz) címen.

⁴⁶ Young Edward (1683—1765) angol lírikus, a búskomor, halálbavágyó tépelődés költője. Szentimentalizmusa egész korára nagy hatással volt.

⁴⁷ Rosa Salvatore (1615—1673) olasz festő, költő, zenészerző.

⁴⁸ Ricciardi Giuseppe gróf, olasz író és politikus (1808—1882). Liberális eszméi miatt üldözték. Mesterkelt stílusban írt műveinek alig van irodalmi értékük.

⁴⁹ Campanella Tommaso (1568—1639) dominikánus fráter, költő és filozófus, az inkvizíció üldözései elől Párizsba menekült, ahol XIII. Lajos vette pártfogásába. Költeményeiben a halálról elmélkedik.

⁵⁰ Donne John (1573—1631) angol költő, a londoni Szent Pál-templom dékánja. Elégiákat, epigrammákat, satírákat és vallásos költeményeket írt.

⁵¹ Bartoli Daniello (1605—1685) olasz író, számos művet írt, telve mély szimbolizmussal és zengő szóno-kiassággal. Főműve: Az ember a halál pillanatában.

⁵² Parini Giuseppe (1729—1799) olasz költő. Il Giorno című műve erősen ostromozza az akkori nemességet léha életmódjáért.

⁵³ Verri Pietro gróf (1728—1797) olasz író, számos mű szerzője, széles látókörű közigazgatási tisztviselő.

⁵⁴ Monti Vincenzo (1754—1828) mozgalmas életű olasz költő. Híres műve Bassvilliana című éposza, amelyben a francia forradalmat támadja.

⁵⁵ Pindemonte Ippolito (1753—1828) olasz költő. Híres a Meancholiához írt ódája.

⁵⁶ Foscoslo Ugo (1778—1828) egyik legnagyobb olasz lírikus. Köztársasági érzelmei miatt sok üldözést szenvedett. Leghíresebb műve az I Sepolcri (A sírok) szabad versekben írt költemény. Ebben az isteni buzdítást énekli meg, amelyet az élők éreznek, ha a holtakra gondolnak.

⁵⁷ Ungaretti Giuseppe 1888-ban született, a legújabb olasz líra egyik mestere.

⁵⁸ Compagni Dino (meghalt 1324-ben) firenzei krónikás. Művének címe Cronica delle cose occorrente nei suoi tempi.

⁵⁹ Villani Giovanni (meghalt 1348-ban) firenzei krónikás, a fekete párt tagja. Meg akarta írni Firenze történetét s tényleg széles elgondolású, lassú ütemű művet alkotott, amely a Babeli-torony pusztulásával kezdi a történetet.

⁶⁰ Arcadia, 1690-ben Rómában alakított irodalmi Akadémia, melynek célja az ízlésnek mintaszerű irodalmi művekkel való gyarapítása volt. Az Akadémia legkiválóbb tagja Metastasio.

⁶¹ Pulci Luigi (1432—1484) olasz költő, aki Medici Lorenzo köréhez tartozott. Főműve a Morgante című lovagi hősköltemény, Nagy Károly legendás világából.

⁶² Bruno Giordano (1548—1600) olasz bölcselem és misztikus, nagy formaművészettel megírt bölcselekedő párbeszédeiben sok iróniát rejteget. Il Candelaio (A gyertya-tartó) című műve a renaissance drámaírás egyik legerősebb alkotása.

⁶³ Rosmini Antonio (1795—1855) olasz író és bölcselem. Manzoni kedves embere. Célja volt a katolicizmus teljes megújítása és megerősítése. Főműve a Nuovo saggio sopra l'origine delle idee és a Principi di scienza morale.

⁶⁴ Croce Benedetto (szül. 1866), a mai Olaszország egyik legkiválóbb kritikusa és filozófusa. Hegel nyomán felújította Olaszországban az idealisztikus filozófiát. Ismertebb művei Danteról, Goetheről írt tanulmányai, s az újabb olasz irodalomról írt könyve. Esztétikája magyar fordításban is megjelent.

⁶⁵ Gentile Giovanni (szül. 1875-ben) olasz filozófus. Kidolgozott egy bölcséleti rendszert, amelynek alapelve a »Szellem mint cselekvés«. Az ő alapelvei ihlették a nevelésügyi reformját a fasiszta Olaszországban.

⁶⁶ Muratori Lodovico Antonio (1672—1750) olasz régész, teológiai doktor. 1695-től a milánói Ambrosiana könyvtárosa. Ennek kézírataiból igen érdekes anyagot ad ki. Megkezdi a Regnum Italianarum Scriptores kiadását. Ez teszi nevét hallhatatlanná.

⁶⁷ Sallustius Caius Crispus (Kr. e. 86—36) római történetíró. Catilina forradalmáról és a Jugurtha elleni háborúról írt művei stílusuk művészi veretével tűnnek ki.

⁶⁸ Livius Titus (Kr. e. 59 — Kr. u. 17) római történetíró, megírta Róma történetét a város alapításától Kr. u. 9-ig. Különösen ismert a 2. pun háborúról szóló rész.

⁶⁹ Tacitus Publius Cornelius (55—120) római történetíró. Annales-eiben megírta Róma történetét Augusztustól Nero haláláig. Germániáról szóló műve kiváló néprajzi monografia.

⁷⁰ Ennius Quintus (Kr. e. 239) régi latin költő. Legnagyobb alkotása, az Annales, Róma 18 könyvben megírt nemzeti éposza. Ezért kapta Ennius a rómaiak Homérosa melléknevet. Ebben a versben jelenik meg először a görögös hexameter a régi római saturnusi versmérték helyett.

⁷¹ Botta Carlo (1766—1837) olasz történetíró. Hivatását tekintve, orvos volt s számos orvosi és természetrajzi munkát is hagyott hátra. Megírta az Amerikai Egyesült Államok függetlenségi harcának történetét. Ítéleteiben kevésbé biztos Olaszország története 1789—1824-ig című műve.

⁷² Cantu Cesare (1804—1895) olasz író és történetíró. Híres katolikus irányú világtörténete, amely magyarul is megjelent.

⁷³ Oriani Alfredo (1852—1907) romagnai származású olasz író, művében az olasz aktivitás szükségességét hangoztatta és az olasz nagyságot lelkesedett.

⁷⁴ Numa Pompilius (Kr. e. 715—672) állítólag Róma második királya, aki a papi rendet és az istentiszteletek rendjét megállapította.

⁷⁵ Julianus Flavius Claudius, Apostata (331—363) római császár, aki megtagadta a kereszténységet s az ókor politheizmusát akarta visszaállítani, sztoikus önmegtartóztatással. A perzsa háborúban esett el a legenda szerint ezekkel a szavakkal: Győztél Gallileai.

⁷⁶ Nigidius Figulus P., Pompeius pártjához tartozó római szenátor és Kr. e. 59-ben prétor. Pitagoras misztikus tanainak híve volt. Értekezést írt az augurokról.

⁷⁷ Vergilius Publius Maro (Kr. e. 70—19) Augustus korának nagy latin költője. Megírta a rómaiak nagy nem-

zeti éposztát az Aeneist, Róma megalapítását Priamos fia Aeneas által. A mezei élet szépségét Bucolicáiban dicsőíti. A Georgiconban hasznos földművelési tanácsokat ad. Eclogáinak jósereje ihlette Dantét arra, hogy őt tegye meg vezetőjének a poklon és purgatóriumon keresztül.

⁷⁸ Gioacchino da Fiore misztikus olasz teológus (1132—1202). Helyre akarta állítani a ciszterci rend régi szigorát s a San Giovanni de Fiore kolostorban új kongregációt alapított. Új misztikus iskola alapítója is. Az ő nevéhez fűződik egy jóslat a pápákról. Az Egyház mint boldogot tiszteli.

⁷⁹ Brandano, szent, Írországból született (484—578). Clinfortban püspök. Számos monostort alapított Angliában. A legenda szerint utazást tett a Paradicsomban s ezt a csodálatos utat a középkor versbe foglalta. A modern kritika a Paradicsomot a Kanári-szigetekkel azonosítja.

⁸⁰ Bosco don Giovanni (1815—1888), a szaléziak rendjének szent alapítója. Életét az elhagyott gyermekeknek szentelte.

⁸¹ Plautus Titus Maccius (Kr. e. 254—184), a legkiválóbb római vígjátékiró. Húsz vígjátéka ismeretes, legnevezetesebb a Miles Gloriosus s a Captivi.

⁸² Boccaccio Giovanni (1313—1375) olasz költő, kitűnő novellista, az olasz próza megteremtője. Főműve a Decameron, száz borsos történet gyűjteménye. Ő írta az első Dante életrajzot is.

⁸³ Sacchetti Franco firenzei olasz költő (1335—1400), a Trecento utolsó költője, körülbelül 370 költeménye maradt ránk. Színporkázó, sokszor csipős tartalmú, eleven-lendületű táncdalok, szatírák és énekek.

⁸⁴ Graziani Girolamo, renaisszance-korabeli olasz költő. Granada meghódítása című éposza élénk és mozgalmas meséjű.

⁸⁵ Berni Francesco (1497—1535) olasz költő, rendkívül vidám dalokat és szonetteket írt, amelyek nem mindig mentek kétértelműségektől, sőt obszcenitásoktól sem.

⁸⁶ Botero Giovanni (1533—1617) politikai író, a jezsuiták tanítványa, szembehelyezkedett Machiavelli tanáival. Della ragion di Stato című művében megírja, milyennek kell lennie az értékes, erélyes, minden erénnyel felruházott fejedelemnek. Az állam nagyságának okai című művében igen életrevaló közgazdasági elveket állít fel.

⁸⁷ Grachusok, Caius és Tiberius, római néptribunok, akik agrár törvényeikkel enyhítették a tömegnyomort. A régi liciniusi törvény felújítása volt ez, mely szerint állami földekből senki nem birtokolhat többet 500 holdnál. Tiberius egy választásnál 300 párthívével hősi halált halt. Caiust a hatalomhoz jutott nemesség halálba kergette és törvényeit eltörölte.

⁸⁸ Sulla Liucus Cornelius (Kr. e. 138—78), római hadvezér és diktátor, az arisztokrata párt feje. A Mithridatesz elleni háborúban győzött, leverte a demokráciát, megalapította Róma alkotmányát. Azután visszavonul vidéki birtokára.

⁸⁹ Gattinara Mercurino de, bíboros. V. Károly tanácsadója (1465—1530).

⁹⁰ Mazarin(o) Guilio (1602—1661) olasz eredetű francia bíbornok. Richelieu utóda és politikájának folytatója, ügyes diplomata, de nem olyan mély és nagy áttekintésű mint elődje. XIV. Lajos kiskorúsága alatt ő kormányzott. Belpolitikája sok ellenségre talált s a Fronde ellen irányult. Franciaországot Elzászsal, Metz, Toul és Verdun püspökségekkel s a Roussillon és Artois grófsággal gyarapította.

⁹¹ Alberoni Giulio olasz bíbornok és spanyol miniszter (1664—1752). Egyszerű kertész fiából emelkedett erre a magas polcra. Mint Vendôme herceg bizalmasa került

a francia csapatokkal Spanyolországba. Később a pápa szolgálatában egyesítette — egyidőre — San Marino köztársaságot az Egyházi Állammal.

⁹² Consalvi Ercole bíboros és államférfi (1754—1824), VII. Pius alatt államtitkár. Ő kötötte meg 1801-ben a Concordátumot Napoleonnal. Sokat küzdött az Egyház függetlenségéért.

⁹³ Rampolla Mariano Marchese del Tindaro, bíboros, pápai államtitkár, 1903-ban Ausztria vétója miatt megbukott a pápaválasztáson.

⁹⁴ Gasparri Pietro (1852—1934), bíbornok, pápai államtitkár, a kánonjogkodifikáló bizottság elnöke. Ő kötötte meg a pápai szék és az olasz állam közt a békeszerződést. (Vatikáni egyezmény.)

⁹⁵ Pareto Vilfredo svájci közgazdász (1848—1923). A közgazdaság tanára volt a lausannei egyetemen. Ő vezette be a matematikai módszert a nemzetgazdaságba.

⁹⁶ Piccolonini Aeneas Silvius, II. Pius pápa (1405—1464). Humanista költő, kiváló stílusza, 1458-ban választották pápává. A török elleni háborúra egyesíteni akarta Európa fejedelmeit.

⁹⁷ Hannibal (Kr. e. 246—183) a legnagyobb karthágói hadvezér, Hamilcar Barcas fia. Hasdrubal helyébe 26 éves korában őt kiáltották ki hadvezérnek. Hatalmas sereggel kelt át az Alpokon és a Cannaei csatában (221) megveri a római hadsereget és Róma ellen tör. De Zamánál döntő vereséget szenved és Karthago ereje megtörik.

⁹⁸ Medici Lorenzo (1448—1492), Firenze feje, a tudományok és művészetek nagylelkű pártfogója.

⁹⁹ Emanuele Filiberto, Savoia tizedik hercege, akinek a történelem a Vasfejű melléknevet adta (1528—1580). A Savoiai Ház második megalapítója. Nevét a Saint Quentin-nél Montmorency hercegen aratott nagy győzelme

tette nevezetessé, II. Fülöp szolgálatában. A cateaucambresisi béke visszaadta szülőházát, amelyet mindenképpen növelni igyekezett. II. Henrik nővérét, Valois Margitot vette nőül.

¹⁰⁰ Leibnitz Gottfried Wilhelm német filozófus (1646—1716), az idealista bölcselet megalapítója. Főművében »Elmélkedések a megismerésről, az igazságról és az eszmékről« szakít Descartes elveivel és megalapítja termékeny új rendszerét, amelyet »a természet és az anyagok összefüggésének új rendszere« című művében foglal össze.

¹⁰¹ Penn William (1644—1718) angol eredetű állam-bölcselelő, Amerikába ment, ahol megalapította a róla elnevezett Pensylvániát.

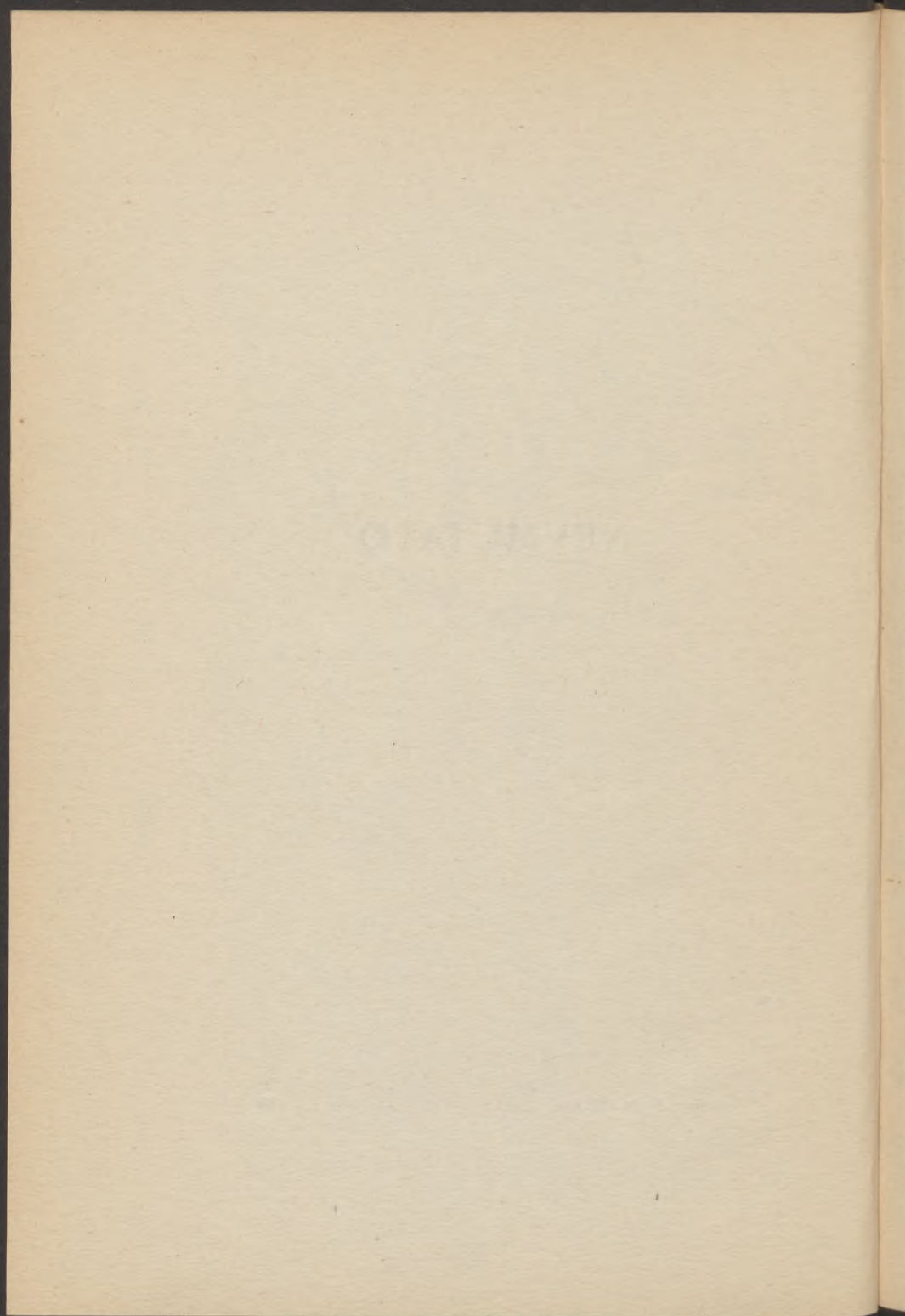
¹⁰² Bernardin de Saint Pierre, francia író a XVIII. században, Rousseau hatása alatt természetimádó utópista, a Pál és Virgina szerzője.

¹⁰³ Coudenhove Calergi gróf, anyai ágon japán származású osztrák filozófus és szociológus, a páneurópai mozgalom vezetője.

¹⁰⁴ Carcopino, mai francia történetíró, főleg ókori történelemmel foglalkozik.

¹⁰⁵ Corradini Enrico (1865—1931) olasz író és államférfi, az új olasz nemzeti gondolat első fogalmazója. Több regény, dráma és politikai irat szerzője.

NÉVMUTATÓ

- Abessinia 59.
 Afrika 9, 11, 21, 22, 25, 47, 50, 114.
 Ailly (Pierre d') 95.
 Alamanni (Antonio) 78.
 Albania 49, 57.
 Alberoni (Giulio) 102.
 Alfieri (Vittorio) 32, 48, 78, 84.
 Alpok 9, 14, 31, 33, 42, 46.
 Amerika 116.
 Andaluzia 11.
 Anglia 105, 107, 112.
 Antonius (Marcus) 44.
 Appenninek 31.
 Appia (Via) 75.
 Arabia 43.
 Arcadia 84.
 Aretino (Pietro) 94.
 Arezzo 83.
 Ariosto (Ludovico) 31, 85, 95.
 Aristoteles 25.
 Ázsia 10, 25, 45, 114, 116.
 Assisi (Szent Ferenc) 64, 77, 83, 96.
 Athen 62.
 Attilius Regulus 35.
 Augusteo 75.
 Augustus 20, 27, 61, 113.
 Ausztria 47.
 Balbo (Cesare) 48, 55, 88.
 Balkán 43.
 Baretti (Giuseppe) 31.
 Barga 76.
 Bartoli (Daniello) 78.
 Basso (Andrea da) 77.
 Bassville (Hughes) 78.
 Beatrice 83, 84.
 Belcolore 84.
 Benedek, Szent 70, 96.
 Bernardin Sienai Szent 96.
 Berni (Francesco) 94.
 Bizánc 62.
 Boccaccio (Giovanni) 77, 84, 94.

- Bojardo (M. M.) 31, 85.
 Bologna 75.
 Bonifac VIII. 64.
 Bosco (S. Giovanni) 91, 96.
 Botero (Giovanni) 95.
 Botta (Carlo) 88.
 Bracci (Cecchino) 77.
 Brandano, Szent 91.
 Brindisi 75.
 Britannia 44.
 Britannico (Impero).
 Brofferio 65.
 Bruno (Giordano) 86.
 Buonarroti (lásd Michel-
 angiolo).
 Cabrini (Beata) 96.
 Caesar 27, 35, 63, 64, 88,
 90, 113.
 Campanella (Tommaso) 78,
 86, 91.
 Campania 42.
 Cantu (Cesare) 88.
 Caracalla 24.
 Carcopino (Gerolamo) 115.
 Carducci (Giosuè) 32, 79, 84.
 Castilia 106.
 Castiglione (Baldassarre) 23.
 Cavour (Cammillo) 65, 101.
 Cincinnatus 35.
 Clusone, város 76.
 Collenuccio (Pandolfo) 77.
 Columbus 96.
 Como 22.
 Compagni (Dino) 84.
 Consalvi (bíboros) 102.
 Cornelia 70.
 Corradini (Enrico) 125.
 Coudenhove Kalergi 115.
 Croce (Benedetto) 86.
 Curius Dentatus 35.
 Da Basso (Andrea) 77.
 D'Annunzio (Gabriele) 23,
 32, 76, 79, 85.
 Dante 47, 77, 83, 85, 90,
 94, 118.
 Decius Mus 35.
 Della Casa (Giovanni) 23.
 Divina Commedia 90.
 Dnyeper 67.
 Dodecanesos 57.
 Dolcino (Fra) 90.
 Donne (John) 78.
 Ebro 67.
 Égei tenger 49.
 Egiptom 30, 44, 76.
 Emanuele Filiberto 113.
 Ennius 88.

- Eritrea 57.
 Etiopia 49, 56, 57, 58, 66, 119.
 Etruskok 41, 56, 60, 89, 92.
 Eufrates 67.
 Európa 10, 19, 21, 23, 25, 26, 28, 32, 33, 41, 45, 47, 50, 62, 68, 101, 102, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 126.
 Fabiusok 35.
 Fasizmus 34, 66.
 Ferrari (Giuseppe) 55, 88.
 Ferruccio (Francesco).
 Filippo Neri (S.).
 Firenze 83.
 Fiume 48, 59.
 Flavius 24.
 Foscology (Ugo) 79, 84, 88.
 Földközi tenger 46.
 Föníciaiak 12.
 Franciaország 10, 67, 105, 112.
 Franco (Francesco) 67.
 Fülöp, Macedoniai 106.
 Galileo 20, 23, 95.
 Galla Placidia 75.
 Gallia 66.
 Gallia Cisalpina 43, 58.
 Gallia Transalpina 43–44.
 Gardone 76.
 Garibaldi (Giuseppe) 67.
 Gasparri (Pietro) 102.
 Gattinara (Giovanni) 102.
 Gavinana, város 70.
 Genf 116.
 Gentile (Giovanni) 86.
 Genua 21, 46.
 Gergely pápa VII. 21.
 Gergely, Nagy Szent 22, 113.
 Gergely, VII. 21.
 Germania 12, 44, 67.
 Gioacchino da Fiore 90.
 Gioberti (Vincenzo) 28, 48, 86.
 Giotto 9.
 Giovanni Bosco (San).
 Giovanni da Parma 90.
 Görögország 9, 10, 12, 30, 62, 67, 88, 106.
 Gracchusok 101.
 Gray (Tommaso) 78.
 Graziani (A. F.) 94.
 Guerrazzi (F. D.) 65.

- Guicciardini (Francesco) 48.
 Gyula, II. pápa 77, 81, 113.
 Hadrianus, síremléke 75.
 Haláltánc 76.
 Hannibal 44, 104.
 Hellász 12.
 Henrik IV. 115.
 Heszperidák 11.
 Hollandia 11.
 Hugo (Victor) 32, 115.
 Iberia 58.
 Ince III. pápa 64.
 Istria 43.
 Jacopone da Todi 77, 83.
 Japán 11.
 Jeruzsálem, megszabadított 78.
 Jugoszlavia 106.
 Julianus császár 89.
 Justinianus 45.
 Katalánok 12.
 Károly, Nagy 46, 61.
 Károly, VIII. 47.
 Karthagói 42.
 Katalin, Szent Szienai 70, 96.
 Kemal (pasa) 62.
 Kína 11.
 Konstantinápoly 61.
 Korzika 22.
 Krisztus 20, 35, 41, 44, 49, 56, 60, 65, 68, 70, 84, 86, 87, 90, 96, 128.
 Kykladok 11.
 Lamartine (Alfonse de).
 Laura 83.
 Latium 43.
 Leibnitz (Gottfried) 115.
 Lengyelország 67.
 Leonardo da Vinci 95, 96.
 Leopardi (Giacomo) 32, 79, 84, 95.
 Libia 49, 57, 119.
 Livius (Titus) 88.
 Lombardia 21, 46, 47.
 Longobardok 45.
 Machiavelli (Niccolo) 23, 48, 70, 78, 94, 95, 102, 118.
 Macedonia 106.
 Manacorda (Guido) 66.
 Mantova.

- Manzoni (Alessandro) 32,
 33, 85.
 Marconi (Guglielmo) 21.
 Marcus Antonius 44.
 Marcus Aurelius 61.
 Marokko 12.
 Marozia 70.
 Mazarino (Giulio) 102.
 Mazzini (Giuseppe) 21, 28,
 48, 65, 91, 103, 113, 115.
 Medici 63, 77, 81.
 Medici Lőrinc 113.
 Mergellina 76.
 Messalina 70.
 Michelangiolo Buonarroti
 9, 37, 47, 76, 78, 81.
 Michelet (Jules) 32.
 Milano 30, 58.
 Monarchia (De) 118.
 Monteverdi (Claudio) 20.
 Monti (Vincenzo) 78.
 Mosca (Gaetano) 102.
 Moszkva 107.
 Muratori (Ludovico Anto-
 nio) 88.
 Mussolini (Benito) 23, 63,
 66, 101, 119.
 Napoleon Bonaparte 21,
 23, 63, 67, 102, 113.
- Nápoly 12.
 Nibelungok 10.
 Nigidius Figulus 89.
 Nilus 67.
 Normannok 12, 46.
 Nubia 44.
 Numa Pompilius 89.
 Orcagna (Andrea di Cione)
 76.
 Oriani (Alfredo) 55, 88.
 Oroszország 67, 107, 112,
 113.
 Pál, szent 76, 114.
 Palestrina 47.
 Paneuropa 115.
 Pantheon 75.
 Pareti (Luigi) 54.
 Pareto (Vilfredo) 102.
 Parini (Giuseppe) 78.
 Párizs 26.
 Pascoli (Giovanni) 76, 79,
 85.
 Penn (William) 115.
 Pesto 12.
 Péter, szent 76.
 Petrarca (Francesco) 31,
 77, 83.
 Piemont 12, 57, 106.

- Pindemonte (Ippolito) 78–79.
 Pius II. pápa (Enea Silvio Piccolomini) 102.
 Piza 46, 75.
 Plautus 94.
 Plutarchos 53.
 Pompeius Crassus 64.
 Poroszország 106.
 Principe (il) 118.
 Puglia 12.
 Pulci (Luigi) 85, 94.

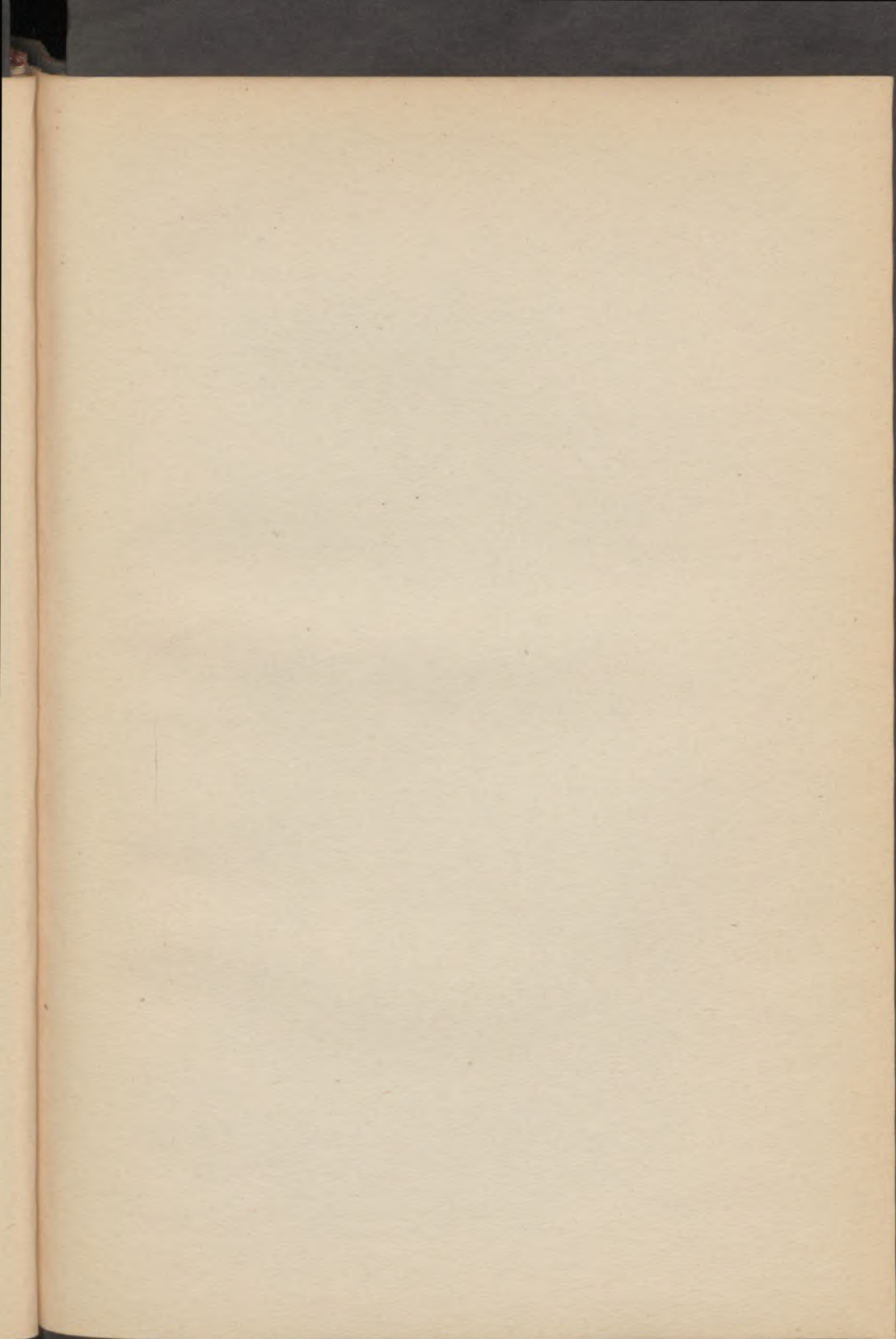
 Quarnero 23.
 Rampolla (Mariano) 102.
 Ravenna 12, 30.
 Renaissance 28, 33, 65, 117.
 Renan (Ernest) 95.
 Ricciardi (G. B.) 78.
 Risorgimento 28, 33, 65.
 Roma 12, 20, 30, 35, 37, 43, 44, 45, 46, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 70, 76, 88, 103, 106, 115.
 Romanticismus 33.
 Romeo 76.
 Romulus Augustulus 61.
 Rosa (Salvatore) 78.
 Rosmini (Antonio) 86.

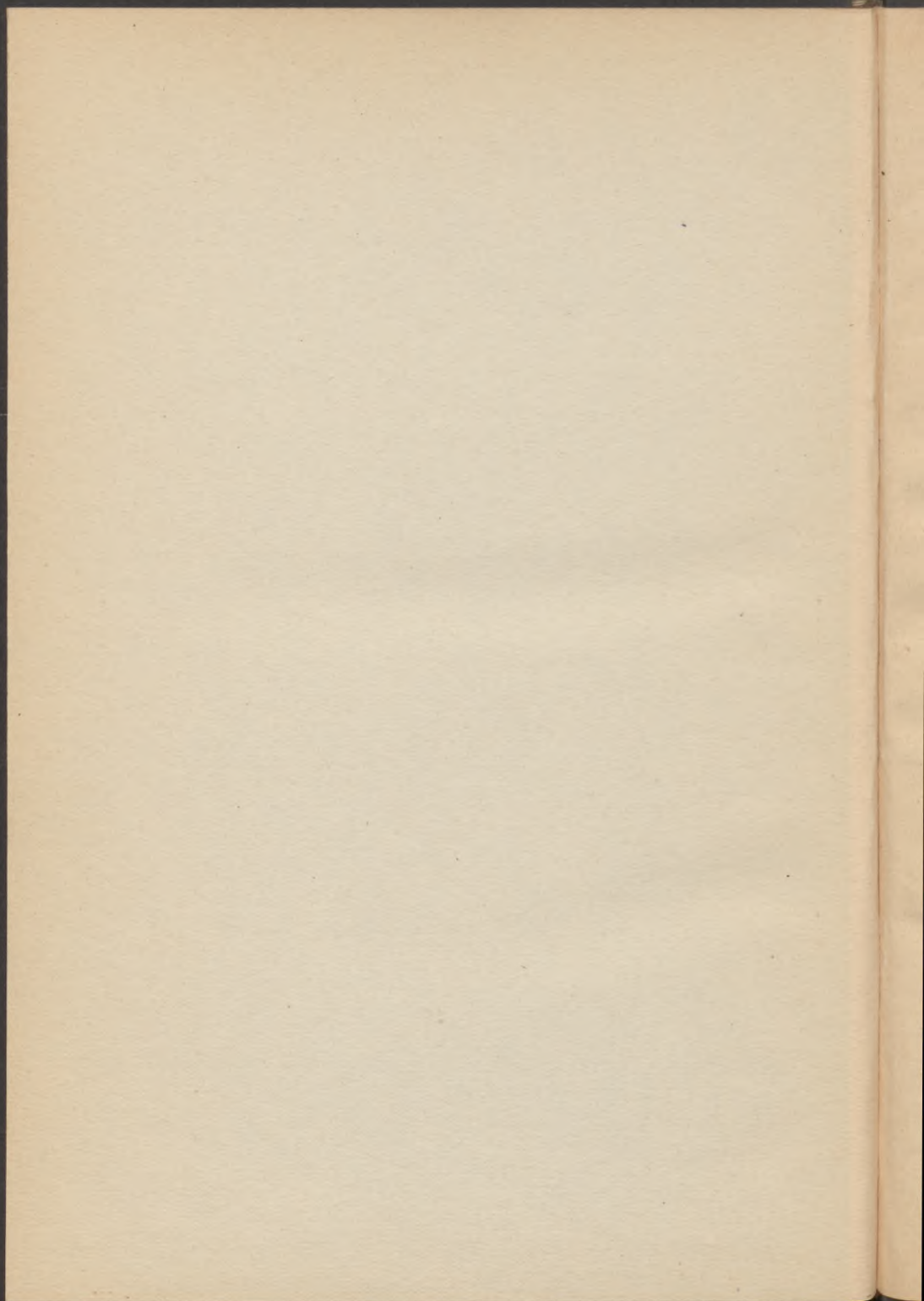
 Sacchetti (Franco) 94.
 Saint Pierre (Bernardin de) 115.
 Sallustius 88.
 Sándor, Nagy 27, 62.
 Santa Croce 75.
 Savoiai Ház 48.
 Savonarola (Girolamo) 90.
 Skandinavia 11, 112.
 Scipio 58.
 Skócia 11.
 Selinunte 12.
 Signorelli (Luca) 76.
 Sulla (Lucius) 64, 101.
 Solmi (Arrigo) 54.
 Spanyolország 10, 12, 27, 47, 57, 67, 106, 112, 113.
 Stecchetti, Lorenzo 77.
 Stampa (Gaspara) 78.
 Svájc 12.
 Szardínia 12, 42.
 Szerbia 106.
 Szicília 9, 12, 42, 83.
 Szírja 43.
 Szovjet 108.

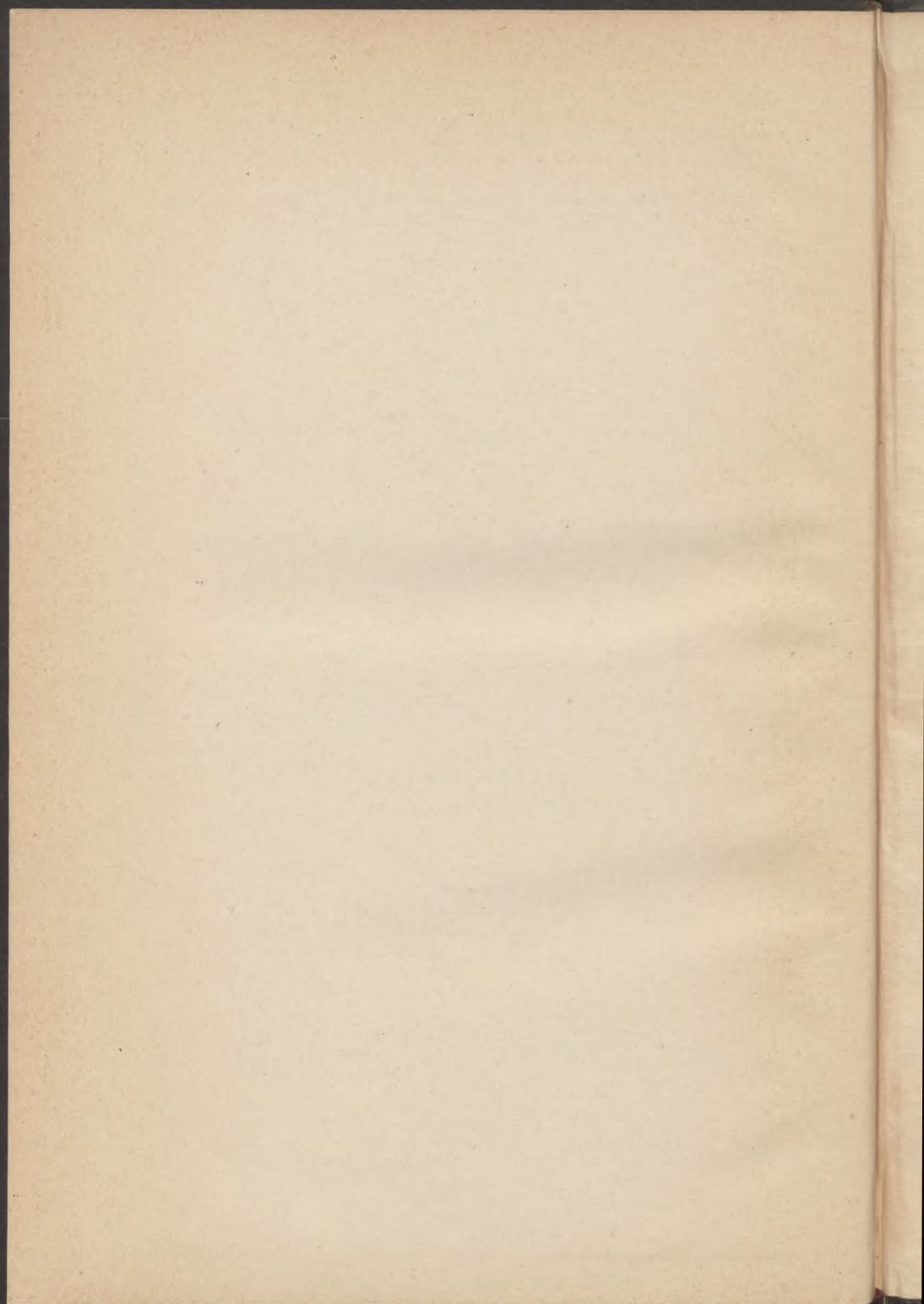
 Tacitus (Cornelius) 88.
 Tamás, Aquinói Szent 25, 47, 64.

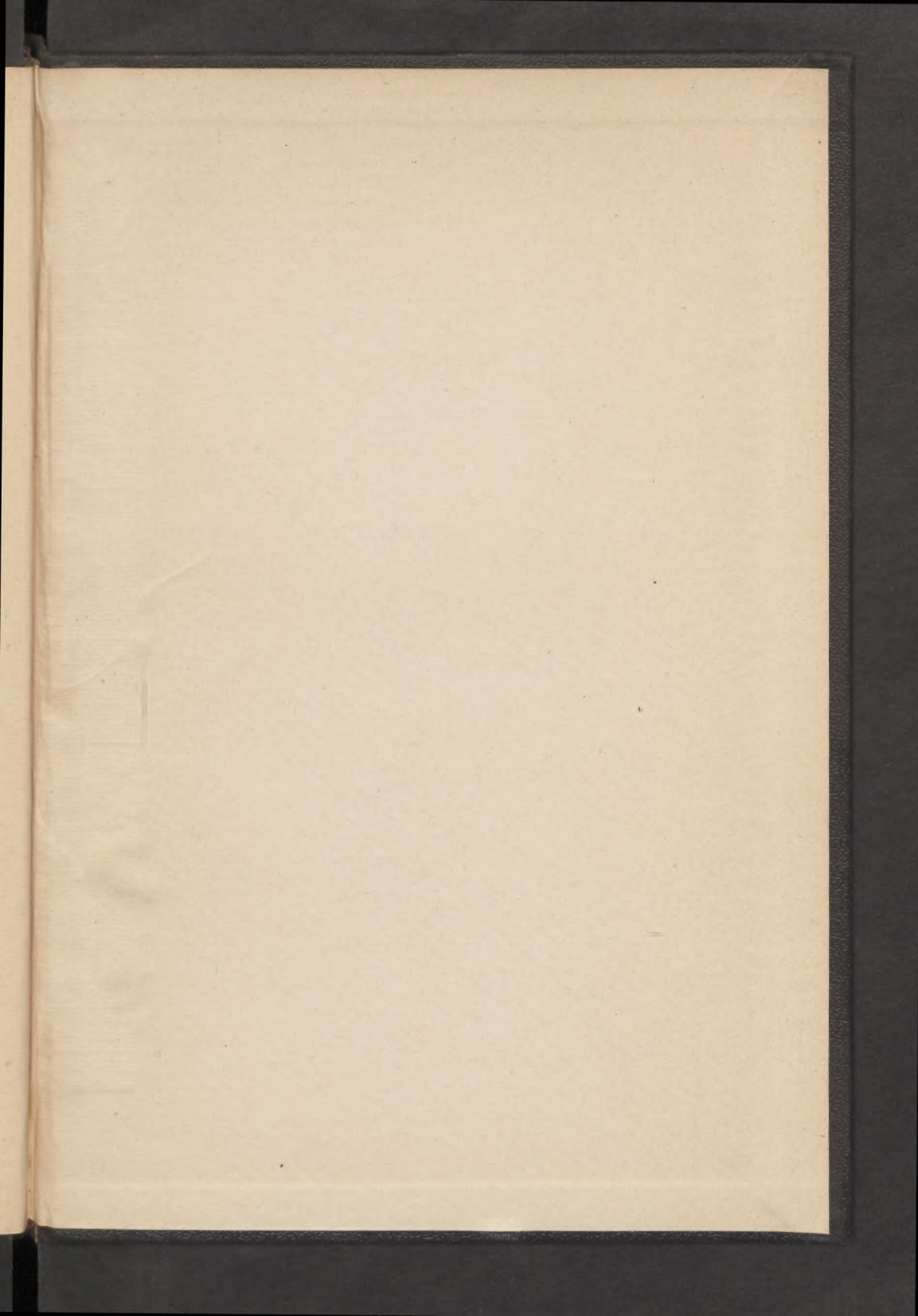
- Tasso (Torquato) 76, 85, 95.
 Teodorik 75.
 Teodosius 30, 61.
 Tiberis 42.
 Tommaseo 65, 85.
 Toscana 12, 21, 47.
 Törökország 62.
 Ubertino da Casale 90.
 Ungaretti (Giuseppe) 79.
 Utrecht 115.
 Veltro 84, 90.
 Veneto 12.
 Velence 12, 21, 27, 46.
 Vénusz 86.
 Verdi (Giuseppe) 20.
 Vergilius 33, 76, 90.
 Verona 75, 76.
 Verri (Alessandro) 78.
 Vico (G. B.) 23.
 Villani (Giovanni) 84.
 Villari (Pasquale) 88.
 Volta (Alessandro) 22.
 Vörös-tenger 49, 58.
 Young (Arturo) 78.
 Zibaldone (10) 32.

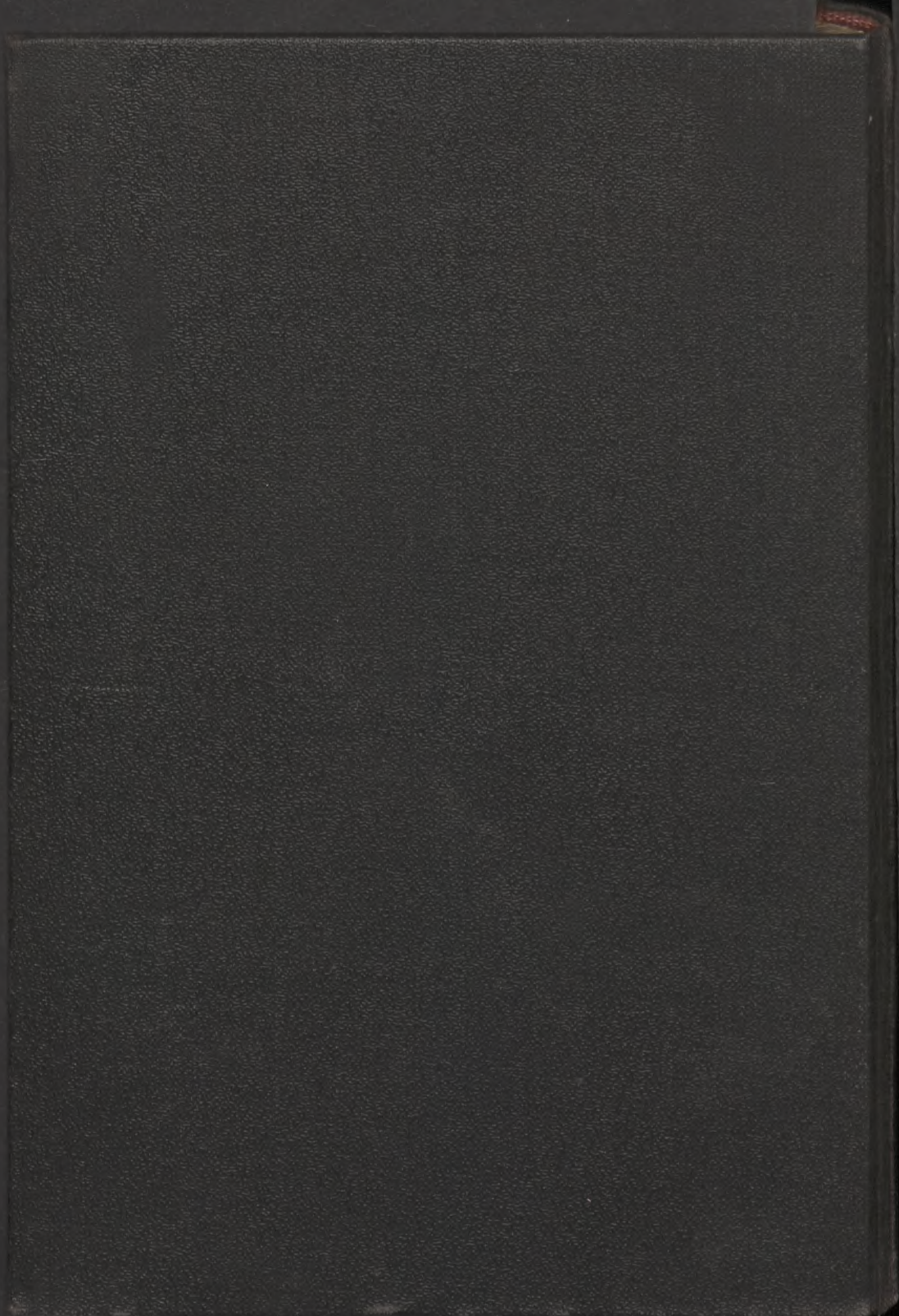

LIBRARY
OF THE
ATHENAEUM

1
ATHENAEUM